

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Πτυχιακή Εργασία

**Θέμα: «Η έννοια της πολιτικής αστάθειας
και πως επηρεάζει την λειτουργία των
θεσμών στην χώρα μας»**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Παπακωνσταντίνου Παναγιώτα

Έρευνα – επιμέλεια: Τρίγκας Ανδρέας

Νούλας Θανάσης

ΠΑΤΡΑ-2011

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	5
1.1 Εισαγωγικά.....	5
1.2 Η κρίση του κομματικού φαινομένου.....	7
1.3 Το παράδοξο των πολιτικών κομμάτων.....	10
1.4 Κόμματα, κοινωνία και κράτος.....	12
1.5 Τα << νέα κόμματα >>.....	16
1.6 Δημόσια πολιτική και κόμματα.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	25
2.1 Ορισμός της πολιτικής αστάθειας.....	25
2.2 Ιστορική αναδρομή της πολιτικής αστάθειας.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ.....	55
3.1 Πολιτική αστάθεια και δημόσια διοίκηση.....	55
3.2 Πολιτική αστάθεια και οικονομία.....	77
3.3 Πολιτική αστάθεια και ανάπτυξη.....	81
3.4 Πολιτική αστάθεια και αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα.....	103

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	116
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	120

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα, είναι ένα θέμα με ιδιαίτερη σημασία γιατί μεγάλο μέρος της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας της χαρακτηρίστηκε από αυτή. Η συχνή εναλλαγή κυβερνήσεων για πολλές δεκαετίες οδήγησε σε αστάθεια όχι μόνο πολιτική αλλά και σε άλλους τομείς μην επιτρέποντας στην χώρα να αναπτυχθεί, τουλάχιστον στο βαθμό που το έπραξαν άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Με σκοπό τη καλύτερη προσέγγιση του θέματος μας διαχωρίσαμε την μελέτη μας σε τρία κυρίως κεφάλαια. Το πρώτο από αυτά καταγράφει την λειτουργία των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα και μελετά το θέμα του κομματικού φαινομένου λόγω του ότι η πολιτική αστάθεια οφείλεται στο

μεγαλύτερο ποσοστό της σε αυτά διότι αυτά ήταν οι φορείς και οι μηχανισμοί άσκησης πολιτικής.

Το δεύτερο κεφάλαιο έχει ως θέμα του την πολιτική αστάθεια στην Ελλάδα και τον τρόπο που αυτή λειτούργησε για μία χρονική περίοδο δεκαετιών μέχρι και σήμερα. Ιδιαίτερα σημαντικές είναι, κατά την άποψη μας, οι πολιτικές διεργασίες που έγιναν στην Ελλάδα μετά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο που οι περισσότερες χώρες είχαν μπει σε μία αναπτυξιακή πορεία.

Το τρίτο κεφάλαιο μελετά επιμέρους τομείς που η πολιτική αστάθεια ασκεί μεγάλη επίδραση όπως η δημόσια διοίκηση, η οικονομία, η ανάπτυξη αλλά και η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1.1. Εισαγωγικά

Τα πολιτικά κόμματα δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν παράλληλα με την δημοκρατία αφού σε αυτή, ένα κόμμα έχει τον κύριο ρόλο που είναι αυτός της εκπροσώπησης του λαού. Αυτός είναι και ο λόγος που πλέον η εφαρμογή της δημοκρατίας και η άσκηση της πολιτικής είναι απόλυτα ταυτισμένες με την λειτουργία των κομμάτων.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια τουλάχιστον το πολιτικό κόμμα ως θεσμός διέπεται από κρίση. Η κρίση αυτή έχει προκληθεί από την αποδοκιμασία που υπάρχει γι' αυτά, από πολλές πλευρές. Η αποδοκιμασία αυτή δεν είναι τίποτε

άλλο από τον εκφυλισμό του ίδιου του θεσμού συνδυαστικά με τις κοινωνικές, ιδεολογικές, πολιτικές, θεσμικές και πολιτιστικές μεταβολές που συμβαίνουν σε παγκόσμιο επίπεδο και έχουν εκφραστεί τόσο σε καθημερινό και πρακτικό επίπεδο όσο και σε θεωρητικό και επιστημονικό.¹

Βέβαια, η δυσπιστία και ο προβληματισμός απέναντι στα κόμματα δεν είναι σύγχρονο φαινόμενο και έχει τις ρίζες του σχεδόν την ίδια εποχή με την δημιουργία των κομμάτων λόγω των προβληματισμών που υπήρχαν για την δημοκρατική και θεσμική λειτουργία τους. Η διαφοροποίηση από τους προβληματισμούς του παρελθόντος είναι ότι σήμερα διαφαίνεται μεν ότι τα κόμματα έχουν προβληματική λειτουργία, αλλά και κατά συνέπεια ότι και η εφαρμογή της δημοκρατίας είναι προβληματική. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα τελευταία χρόνια, σε επίπεδο πολιτών, όχι μόνο δεν δείχνουν εμπιστοσύνη στα πολιτικά κόμματα αλλά φαίνεται κιόλας να τα παραμερίζουν αναφορικά με την λήψη αποφάσεων.

Η αντίδραση των πολιτών αντικατοπτρίζεται μέσα από την δράση τους, αφού σχεδόν σε όλη την Ευρώπη υπάρχει μία απομάκρυνση από την πολιτική γενικότερα, τα κομματικά συστήματα δέχονται αντιδράσεις και σε πολλές περιπτώσεις, και εξεγέρσεις εκ μέρους του λαού. Παράλληλα, με την αντίδραση όμως καταγράφεται και μία νέα πολιτική κίνηση άσχετη με τα κόμματα που δημιουργείται μέσα από τον συνασπισμό των πολιτών με την μορφή κοινωνικών κινημάτων, τα οποία καταδεικνύουν ότι όχι μόνο υπάρχει

¹ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.39-40.

κοινωνική αντίδραση απέναντι στα κόμματα αλλά ότι πλέον η κοινωνία απαιτεί και λαμβάνει ενεργό ρόλο.²

Για την κρίση του θεσμού των κομμάτων βέβαια διατυπώνονται και υπερβολές όπως ότι έχει έρθει η εποχή τέλους τους αλλά είναι δεδομένο ότι υπάρχει κρίση. Το παράδοξο όμως είναι ότι παρόλη την αμφισβήτηση τα πολιτικά κόμματα καταφέρνουν να μην διασπώνται και να διατηρούν τους ρόλους άσκηση εξουσίας που έχουν.

1.2. Η κρίση του κομματικού φαινομένου

Η κρίση του κομματικού φαινομένου δεν άφησε ανεπηρέαστη και την Ελλάδα. Στην Ελλάδα η κομματική κατάσταση έχει μία μορφή που ξεκινάει το 1974 μετά την μεταπολίτευση και διατηρείται μέχρι σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, ο κύριος κομματικός κορμός αποτελείται από δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα, την Νέα Δημοκρατία και το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα. Συμπληρώνεται δε από το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος που είναι ένα κόμμα μικρότερου μεγέθους και χωρίς κυβερνητικές προοπτικές και από άλλα μικρότερα κόμματα που προέρχονται κυρίως από διαρροές στελεχών των τριών παραπάνω κομμάτων και που ο αριθμός τους είναι μεταλλασσόμενος.

Τα χαρακτηριστικά οργάνωσης όμως, κυρίως των δύο μεγάλων κομμάτων, έχουν αλλάξει αισθητά από το παρελθόν. Παλαιότερα, τα δύο

² Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.40-41.

κόμματα αυτά και ο τρόπος λειτουργίας τους βασίζονταν κυρίως στους ηγέτες τους. Τα τελευταία χρόνια όμως και μετά την απόσυρση αυτών των δύο προσώπων, τα κόμματα απέκτησαν άλλες διαδικασίες που καθορίζονται από τα καταστατικά τους. Οι διαδικασίες αυτές θεωρούνται πιο δημοκρατικές διότι απαιτούν την συμμετοχή των μελών σε οποιαδήποτε θέση και αν βρίσκονται στην κομματική οργάνωση αλλά αυτό ισχύει μόνο στην θεωρία αφού στην πραγματικότητα η μεγάλη κρίση που έχει περιέλθει στα κόμματα αποτρέπει πολλά μέλη από το να συμμετέχουν στις διαδικασίες και έτσι στην ουσία οι αποφάσεις λαμβάνονται και πάλι από λίγους.³

Η διαφοροποίηση από το παρελθόν δεν συνίσταται μόνο στην εσωτερική οργάνωση και την συμμετοχή αλλά και στην ιδεολογία τους αφού ενώ παλαιότερα υπήρχαν διακριτές διαφορές ανάμεσα τους πλέον αυτές σήμερα δεν είναι τίποτε άλλο από στερεότυπα αφού δεν υπάρχουν ιδεολογίες με χαρακτηριστικά γνωρίσματα της «αριστεράς», της «δεξιάς» και τους «σοσιαλισμού».

Η απαξίωση που έχει δημιουργηθεί προς τα πολιτικά κόμματα ακόμα και από τα μέλη τους, έχει οδηγήσει σε διάφορα φαινόμενα που την μεγαλώνουν ακόμα περισσότερο. Λόγω των συνθηκών που προαναφέραμε, οι ηγεσίες των κομμάτων έγιναν απλησίαστες και ανεξέλεγκτες και έκαναν την εμφάνιση τους φαινόμενα διαπλοκής και συνδιαλλαγής με οικονομικούς παράγοντες που ως σκοπό είχαν το συμφέρον αυτών. Αυτά τα φαινόμενα οφείλουν την ύπαρξη

³ Χρυσογόνος Κώστας (2003), *Σύνταγμα και πολιτικά κόμματα: Όψεις του ελλείμματος δημοκρατικής αντιπροσώπευσης*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.111-112.

τους και στις διαφοροποιήσεις από το παρελθόν. Από την μία δεν ασκείται κανένας έλεγχος στην ηγεσία και έτσι αυτή μπορεί να δράσει με όποιον τρόπο θέλει και από την άλλη, λόγω της ανυπαρξίας ιδεολογίας, δεν υπάρχει κανένας πολιτικός και ηθικός περιορισμός. Έτσι τα κόμματα εξυπηρετούν τα οικονομικά συμφέροντα και αυτά τα χρηματοδοτούν.⁴

Αυτή η κατάσταση δεν υπάρχει μόνο στην Ελλάδα. Το κόμμα που επιδιώκει να αναλάβει την κυβέρνηση, στον σχεδιασμό της πολιτικής του, πρέπει να ικανοποιήσει τις ανάγκες κάποιων κοινωνικών ομάδων που συχνά έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους, δηλαδή πρέπει να ικανοποιήσει τους εργοστασιάρχες αλλά ταυτόχρονα και τους εργάτες που δουλεύουν γι' αυτούς.

Οι συνθήκες που έχουν επικρατήσει όμως παγκοσμίως τελευταία, δεν καθιστούν δυνατή την ικανοποίηση των αιτημάτων όλων των κοινωνικών ομάδων με αποτέλεσμα οι υποσχέσεις που δίνουν να διαφέρουν μεταξύ τους και ως σύνολο να είναι αντιφατικό. Έτσι παρατηρείται το φαινόμενο τα πολιτικά προγράμματα παρόλο που προέρχονται από κόμματα εντελώς διαφορετικής πολιτικής κατεύθυνσης, να έχουν μεγάλες ομοιότητες και καμία ρεαλιστική βάση αφού αποτελούνται κυρίως από ευχές και ελπίδες.⁵

⁴ Χρυσογόνος Κώστας (2003), *Σύνταγμα και πολιτικά κόμματα: Όψεις του ελλείμματος δημοκρατικής αντιπροσώπευσης*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.113.

⁵ Χρυσογόνος Κώστας (2003), *Σύνταγμα και πολιτικά κόμματα: Όψεις του ελλείμματος δημοκρατικής αντιπροσώπευσης*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.113.

1.3. Το παράδοξο των πολιτικών κομμάτων

Το παράδοξο φαινόμενο της επιβίωσης τους και της διατήρησης της ισχυρής τους θέσης, παρά την αμφισβήτηση που δέχονται, τα κόμματα την οφείλουν σε δύο παράγοντες. Ο πρώτος παράγοντας είναι οι πολιτικές προκαταλήψεις που υπάρχουν για τα κόμματα. Η κρίση που δέχονται σήμερα οι θεσμοί εξουσίας και ειδικά τα κυβερνητικά κόμματα που την ασκούν είναι μεγάλη. Η κοινωνία πιέζει προς τον εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος και σε αυτήν την αναδιαμόρφωση έχει σημαντικό ρόλο η αντιπολίτευση, δηλαδή τα μη κυβερνητικά κόμματα, που έχουν την δυνατότητα πίεσης. Και αυτά όμως δεν αποτελούν τίποτα άλλο από πολιτικά κόμματα που ουσιαστικά εδραιώνουν τον θεσμό.⁶

⁶ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.42-43.

Ο άλλος παράγοντας είναι ότι οι αναλύσεις που έχουν γίνει για την κρίση του κομματισμού φαινομένου παρουσιάζουν ελλείμματα σε θεωρητικό επίπεδο. Υπάρχει το παράδοξο που προαναφέραμε το οποίο δεν μπορεί να εξηγηθεί και αυτό συμβαίνει γιατί το κομματικό φαινόμενο προσεγγίζεται και αναλύεται μονοδιάστατα.

Για να μελετηθεί σωστά το παράδοξο θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κάποιες υποθέσεις. Η πρώτη υπόθεση είναι ότι η μελέτη συνήθως εστιάζει στο ότι τα κόμματα λειτουργούν ως μηχανισμοί μεταφοράς της κοινωνικής απαίτησης προς την εξουσία. Οι πολίτες εκλέγουν το ένα ή το άλλο κόμμα θεωρώντας ότι θα μεταφέρει την άποψη τους και τις θέσεις τους στην εξουσία κάτι που δεν συμβαίνει απόλυτα. Τα κόμματα όμως έχουν και μία άλλη διάσταση εκτός από αυτήν που είναι η συμβολή τους στην σωστή λειτουργία της δημοκρατίας και της ορθής άσκησης εξουσίας. Αυτό για πολλούς πολίτες, και συνήθως για αυτούς που έχουν πολιτική διάσταση απόψεων από το κυβερνητικό κόμμα, θεωρείται ως ένα είδος «προδοσίας» από το κόμμα που έχουν επιλέξει.⁷

Η δεύτερη υπόθεση είναι ότι η μελέτη για την κρίση των πολιτικών κομμάτων ασχολείται με μία γενικευμένη εκδοχή χωρίς να εστιάζει πιο συγκεκριμένα αφού υπάρχουν και διαστάσεις τους οι οποίες είναι λειτουργικές και δεν παρουσιάζουν προβλήματα. Τα κόμματα έχουν απολέσει την κοινωνική τους διάσταση και ειδικά αυτήν που τα οριοθετεί ως σύνδεσμο ανάμεσα στην εξουσία και την κοινωνία αλλά υπάρχει ένας γενικότερος

⁷ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.44-45.

αφορισμός λόγω της συγκεκριμένης απώλειας. Αυτό σημαίνει ότι δεν λαμβάνεται καθόλου υπόψη η σχέση που έχουν με το κράτος αναφορικά με την λειτουργία τους κάτι που δικαιολογεί ως ένα σημείο το παράδοξο.⁸

1.4.Κόμματα, κοινωνία και κράτος

Η σύγχρονη μορφή του κόμματος προέκυψε από το κόμμα στελεχών, την οργάνωση δηλαδή σε ενιαίο μέτωπο κάποιων πολιτών που παρόλο τον μικρό αριθμό τους είχαν διπλή ιδιότητα: αυτή του πολίτη και παράλληλα του ανθρώπου που ασκεί εξουσία. Τα κόμματα αυτά είχαν περιορισμένη δράση λόγω της προσπάθειας τους να ξεπεράσουν παλαιές πολιτικές νοοτροπίες αλλά παράλληλα και τις επιφυλάξεις που υπήρχαν για τις ενέργειες τους και τον ρόλο τους.

Εξάλλου, την εποχή δημιουργίας αυτών των κομμάτων, η πολιτική συμμετοχή δεν ήταν τόσο ελεύθερη όσο σήμερα και η πολιτική θεωρούνταν κυρίως ως πράξη προώθησης και εξασφάλισης του εθνικού συμφέροντος. Έτσι, τα κόμματα δεν είχαν κανέναν από τους ρόλους που έχουν σήμερα αλλά θεωρούνταν ως ανδρικές επιτροπές που ενεργούσαν για το δημόσιο συμφέρον και κατά συνέπεια το δημόσιο συμφέρον έπρεπε να τους

⁸ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.46-47.

συμπεριλαμβάνει και ουσιαστικά διαχειρίζονταν την εξουσία χωρίς να έχουν καμία εμπλοκή με την κοινωνία.⁹

Η περίοδος που ακολούθησε αυτή την μορφή κόμματος χαρακτηρίστηκε από την απόκτηση στοιχείων οργάνωσης τα οποία παραμένουν αναλλοίωτα μέχρι σήμερα, τουλάχιστον το μεγαλύτερο ποσοστό τους. Εκείνη την εποχή διαμορφώθηκε το κόμμα μαζών. Παράλληλα, εκείνη η εποχή χαρακτηρίστηκε από την άρση των περιορισμών που υπήρχαν για την πολιτική συμμετοχή. Το αποτέλεσμα ήταν να ξεκινήσει η δημιουργία πολιτικών οργανώσεων με διαφορετική ιδεολογία και πολιτική σκέψη από αυτή που υπήρχε και οι οποίες απευθύνονταν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες οι οποίες μέχρι εκείνη την στιγμή ήταν αποκλεισμένες από την άσκηση εξουσίας. Το κόμμα των μαζών συγκέντρωσε κυρίως υποστηρικτές από την εργατική τάξη η οποία δεν είχε καθόλου εκπροσώπους στην πολιτική σκηνή της Ελλάδος. Εξάλλου, η πολιτική εκείνη την εποχή ασκούνταν με τέτοιο τρόπο που απέκλειε την πλειοψηφία που όχι μόνο δεν συμμετείχε στην άσκησης εξουσίας αλλά αντιδρούσε σε αυτή.¹⁰

Η οργάνωση των κομμάτων επέφερε και την σύνδεση τους με την κοινωνία. Παρά το γεγονός ότι το επακόλουθο των κομμάτων μαζών, λόγω της οργανωτικής διαδικασίας είναι η γραφειοκρατία, το κύριο στοιχείο τους

⁹ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.47-48.

¹⁰ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.48-49.

είναι ότι την βάση τους την αποτελούσε η μάζα, δηλαδή ο λαός και αυτός έδινε το πρόσταγμα για την γενικότερη πολιτική ιδεολογία του κόμματος. Η εμπλοκή λοιπόν των κοινωνικών παραμέτρων ήταν αναπόφευκτη σε αυτού του είδους τα κόμματα αφού η διαφοροποίηση από την βάση θα απέτρεπε τη μάζα από την υποστήριξη τους.

Το κόμμα μαζών ήταν αυτό που ουσιαστικά αναδιαμόρφωσε την σχέση του πολίτη που ψηφίζει με το κράτος που ασκεί εξουσία και δίνει μία άλλη διάσταση στην έννοια των εκλογών. Σαν διαδικασία είναι η κύρια που διασφαλίζει αυτή την σχέση αφού μέσω αυτής, η κοινωνία όχι μόνο επιλέγει τους αντιπροσώπους της αλλά επιλέγει και το κόμμα που θα κυβερνήσει ελέγχοντας με αυτό τον τρόπο ποιος θα ασκήσει εξουσία που θα εμπεριέχει και αυτήν. Η σχέση ανάμεσα στα κόμματα και την κοινωνία είναι αμφίδρομη. Από την μία οι πολίτες έχουν την ευχέρεια να επιλέξουν ποιοι θα είναι οι αντιπρόσωποι τους αλλά από την άλλη και τα κόμματα αποκτούν εξουσία μέσω του ψήφου του λαού δημιουργώντας έτσι μία άρρηκτη και ενιαία σχέση ανάμεσα σε αυτά, το κράτος και την κοινωνία.¹¹

Μέχρι το 1960 που τα κόμματα οργανώνονταν ανάλογα με τις αρχές που επέβαλλε το κόμμα μαζών, η προαναφερόμενη σχέση ανάμεσα στους τρεις παράγοντες χαρακτήριζε τα πολιτικά συστήματα και καθεστώτα. Εκείνη την εποχή έκανε την εμφάνιση του έναν νέος τύπος κόμματος, το πανσυλλεκτικό κόμμα που είχε κάποια από τα στοιχεία που χαρακτήριζαν την προηγούμενη μορφή.

¹¹ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.49-50.

Το πανσυλλεκτικό κόμμα διαφοροποιούνταν από το κόμμα μαζών στα εξής: α) πρώτα απ' όλα ενσωμάτωνε και άλλα στοιχεία στην κομματική ιδεολογία όπως οι οικονομικές εξελίξεις και η ανάπτυξη που χαρακτήρισε την περίοδο μετά τον πόλεμο, β) υιοθέτησε νέες τεχνικές κινητοποίησης και πολιτικοποίησης. Ενώ μέχρι εκείνη την στιγμή, τα κόμματα υιοθετούσαν μία αμυντική σχέση απέναντι στην κοινωνία διότι χρειάζονταν την συναίνεση τους για να συμμετέχουν στην εξουσία, με το πανσυλλεκτικό κόμμα, έκαναν την εμφάνιση τους προσπάθειες η εκλογική υποστήριξη να προκύψει μέσω πολιτικών και προγραμματικών συγκλίσεων.¹²

Η νέα κατάσταση που διαμορφώνεται από εκείνη την στιγμή και έπειτα δίνει στα κόμματα μία πολύ περίεργη διάσταση και θέση. Το πρώτο δεδομένο είναι ότι τα κόμματα έχασαν την συνεκτική θέση που είχαν ανάμεσα στην κρατική εξουσία και την κοινωνία. Και η πολιτική όμως που ασκούν τα κόμματα είναι αναλόγως παράδοξη με την στάση τους. Από την μία πρέπει να μεταβιβάζουν τα αιτήματα της κοινωνίας προς το κράτος και από την άλλη να μεταβιβάζουν στην κοινωνία τις πολιτικές του κράτους αφού πρέπει να διασφαλίσουν και την δική τους ύπαρξη.

¹² Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.50-51.

1.5. Τα «νέα κόμματα»

Τα τελευταία χρόνια η πολιτική έχει χαρακτηριστεί από την έννοια της παγκοσμιοποίησης, μία έννοια ευρεία αρκετά ώστε περιλαμβάνει μαζί με την πολιτική και την κοινωνία αλλά πολύ γενική για να εξηγήσει ποιες ακριβώς είναι οι αλλαγές που έχουν επέλθει και ποιες διαστάσεις έχουν.

Το σίγουρο είναι ότι η παγκοσμιοποίηση σαν πραγματικότητα είναι αποδεκτή τόσο από τους υποστηρικτές της όσο και από τους πολέμιους της, ασχέτως αν κάποιιοι την βλέπουν ως αυτόνομο, καινούργιο φαινόμενο ενώ κάποιιοι άλλοι ως την φυσική συνέχεια του καπιταλιστικού συστήματος.¹³

Οι επιπτώσεις της παγκοσμιοποίησης σε πολιτικό επίπεδο σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό και με τις οικονομικές εξελίξεις, δηλαδή πλέον οι πολιτικές δημιουργούνται ανάλογα με τις απαιτήσεις της παγκόσμιας αγοράς. Αυτή η ταύτιση δεν συμβαίνει σε ένα ποσοστό μόνο αλλά αποτελεί πλέον πάγια τακτική. Η πολιτική της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζεται από την μεγάλη επιρροή που ασκεί πάνω της ο ιδιωτικός τομέας. Πιο απλά, οι πολιτικές των

¹³ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.52-53.

κρατών σήμερα δεν χαρακτηρίζονται ούτε από ιδεολογίες, ούτε από κοινωνικές απαιτήσεις αλλά από μία τεχνοκρατική αντίληψη που φυσικά εμπεριέχει και οικονομικούς παράγοντες.

Αυτές οι εξελίξεις που υφίσταται σήμερα η πολιτική δεν θα μπορούσε να μην εμπεριέχει και τα κόμματα που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της και μάλιστα η επίδραση που υπάρχει σε αυτά έχει δημιουργήσει πρωτόγνωρα χαρακτηριστικά στην ιστορία του θεσμού.¹⁴

Όπως ήδη αναφέραμε τα χαρακτηριστικά που είχαν αποκτήσει τα κόμματα κατά τη διάρκεια του πανσυλεκτικού κόμματος, τα έκαναν να είναι κεντρικής σημασίας για την λειτουργία του κράτους. Το κράτος όμως σήμερα, κινείται, θέλοντας ή μη, σύμφωνα με την δυναμική της παγκοσμιοποίησης. Έτσι, και τα κόμματα σήμερα λειτουργούν ανάλογα με αυτή την δυναμική.

Λίγο πριν εμφανιστεί το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης είχε κάνει την εμφάνιση του ένας νέος τύπος κόμματος ο οποίος λειτουργούσε στο κέντρο του κράτους με μία νέα λογική. Η αποκοπή τους από την κοινωνία οδήγησε τα κόμματα να στρέφονται αποκλειστικά στο κράτος για την επιβίωση τους και είναι χαρακτηριστικό ότι τα κόμματα πλέον συντηρούνται οικονομικά αποκλειστικά από αυτό. Το κράτος σήμερα δίνει επιχορηγήσεις στα κόμματα

¹⁴ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.55-56.

για να λειτουργήσουν και τα στελέχη τους εισέρχονται στην κρατική δομή σε έμμισθες θέσεις.¹⁵

Τα χαρακτηριστικά που έχουν διατηρήσει τα κόμματα αυτής της μορφής από τα προγενέστερα κόμματα, είναι αυτά της οργανωτικής δομής και της αποκοπής από την κοινωνία. Έχουν αναπτυχθεί όμως και καινούργια χαρακτηριστικά. Ένα από αυτά είναι ότι σήμερα τα κόμματα δεν στοχεύουν σε μία στρατηγική πολιτική τετραετίας αλλά σε μία πολιτική που θα τους δώσει την νίκη στις βουλευτικές εκλογές ή το κατάλληλο ποσοστό για να τα εντάξει στο κοινοβούλιο. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτούνται τεράστια χρηματικά ποσά και δαπανηρές τακτικές. Τα κόμματα λοιπόν προκειμένου να πετύχουν τον στόχο τους χρειάζονται επιπλέον χρηματικά κεφάλαια με αποτέλεσμα στην εκλογική διαδικασία να συμμετέχουν όλοι όσοι μπορούν να τους ενισχύσουν οικονομικά. Τα μέσα επίσης που χρησιμοποιούνται είναι καθαρά επικοινωνιακά και είναι πολύ δύσκολο για τα κομματικά στελέχη τόσο να τα ελέγξουν αλλά ακόμα και να συμμετέχουν στις διαδικασίες. Συνεπώς, ένα καινούργιο χαρακτηριστικό είναι ο αποκλεισμός της συμμετοχής των κομματικών στελεχών στις πολιτικές και κομματικές διεργασίες ενώ από την άλλη η συμμετοχή οικονομικών παραγόντων.¹⁶

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι ότι στο όνομα της παγκοσμιοποίησης και του τεχνοκρατισμού, τα κόμματα καλούν να συμμετέχουν στις διαδικασίες

¹⁵ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.57-58.

¹⁶ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.56-57.

άτομα που δραστηριοποιούνται σε αυτό το επίπεδο ακόμα και αν δεν είναι μέλη και δεν είναι εξοικειωμένα με την κουλτούρα και τον τρόπο που λειτουργεί ένα κόμμα. Έτσι, η έννοια του μέλους χάνει την σημασία της με αυτό τον τρόπο.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που συνδέεται με τον προηγούμενος σε μεγάλο βαθμό είναι η αυτοδυναμία της κεντρικής εξουσίας του κόμματος. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν ακόμα οι περιφερειακές και οργανωτικές δομές των κομμάτων, αυτή δεν διαφαίνεται να έχει ουσιαστικό ρόλο αφού ο τρόπος που ασκείται η ηγεσία του κόμματος από την κεντρική εξουσία όχι μόνο δεν αμφισβητείται αλλά γίνεται απόπειρα με κάθε δυνατό τρόπο να εδραιώνεται. Κάτι τέτοιο καταδεικνύει λοιπόν ότι τα μέλη ενός κόμματος ακόμα και αν έχουν αντιρρήσεις, πιθανότατα δεν τις εκφράζουν αφού και να το κάνουν δεν θα ληφθούν υπόψη.¹⁷

Το τελευταίο στοιχείο είναι ότι λόγω της αποκοπής τους από την κοινωνία αλλά και την αδυναμία επαφής με τα στελέχη τους τα κόμματα για να επιβιώσουν εξαρτώνται αποκλειστικά από το κράτος και σε αυτό στρέφονται. Συνεπώς, όταν επιζητούν να κυβερνήσουν αυτό δεν είναι για κοινωνικούς λόγους αλλά μόνο και μόνο για να μπορέσουν να δικαιολογήσουν την ύπαρξη τους και να επιβιώσουν.

¹⁷ Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.58-59.

1.6.Δημόσια πολιτική και κόμματα

Η διαφορά της δημόσιας πολιτικής από την πολιτική που έχουμε ήδη μελετήσει σε σχέση με τα κόμματα, είναι ότι στην ουσία η πρώτη δεν είναι τίποτα άλλο από την δημόσια διοίκηση. Μία άλλη σημαντική διαφορά σε σχέση με τα κόμματα είναι ότι η πολιτική εφαρμόζεται από αυτά όταν δεν βρίσκονται στην κυβέρνηση ενώ όταν την αναλαμβάνουν ασκούν δημόσια πολιτική.

Τα κόμματα όμως όταν γίνονται κυβερνητικά, τα μέτρα και η πολιτική που εφαρμόζουν είναι αυτά που είχαν και προηγούμενα, συνεπώς η δημόσια πολιτική δεν είναι τίποτε άλλο από το αποτέλεσμα της πολιτικής που είχαν διαγράψει προγενέστερα.¹⁸

¹⁸ Μακροδημήτρης Αντώνης (2003), *Κόμμα –Διοίκηση –Πολιτική: Ζητήματα διακυβέρνησης στη σύγχρονη δημοκρατία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.70.

Βέβαια για να γίνουν κατανοητά τα παραπάνω πρέπει πρώτα να γίνει ένας γενικός διαχωρισμός ανάμεσα στα κόμματα αφού δεν βρίσκονται όλα στην ίδια θέση αναφορικά με την κυβέρνηση του κράτους. Υπάρχουν τα κόμματα που ασκούν εξουσία ως κυβερνώντα κόμματα, υπάρχουν κόμματα που και αυτά ασκούν εξουσία αλλά προσωρινά δεν είναι σε αυτή αλλά στην θέση της αντιπολίτευσης που αποτελεί το άλλο πρόσωπο της εξουσίας και τέλος, υπάρχουν τα μικρότερα κόμματα τα οποία δεν βρίσκονται στην θέση κανενός από τα προηγούμενα δύο αλλά επηρεάζουν και αυτά την άσκησης εξουσίας.

Τα κόμματα που εκλέγονται για να κυβερνήσουν αντιμετωπίζουν, μετά την εκλογή τους, πολλές εσωκομματικές δυσκολίες λόγω της μεγάλης διαρροής κομματικών στελεχών που έχουν προς τον μηχανισμό του κράτους. Εκτός από τους βουλευτές που θα εκλέξουν και κάποιοι από αυτούς θα υπουργοποιηθούν, κάτι ου σημαίνει ότι δεν θα έχουν πλέον κανένα περιθώριο να ασχοληθούν με το κόμμα τους ακόμα και αν το θέλουν αφού θα είναι υποχρεωμένοι να εργαστούν για λογαριασμό του κράτους, περίπου 2.500 κομματικά στελέχη θα διοχετευτούν σε άλλες κυβερνητικές θέσεις εγκαταλείποντας στην ουσία κάθε κομματική εργασία που έκαναν μέχρι εκείνη την στιγμή.¹⁹

Αυτό το φαινόμενο έχει δύο διαστάσεις. Πρώτα απ' όλα το κόμμα λόγω των πολλών στελεχών του που αναλαμβάνουν άλλες θέσεις είναι λογικό να

¹⁹ Μακρυδημήτρης Αντώνης (2003), *Κόμμα –Διοίκηση –Πολιτική: Ζητήματα διακυβέρνησης στη σύγχρονη δημοκρατία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.71.

υπολειτουργεί. Από την άλλη, όλοι αυτού που έχουν μεν περιφερειακές θέσεις στην κυβέρνηση αλλά δεν ανήκουν στον κύριο ιστό τους, λειτουργούν πολλές φορές σαν παρακυβέρνηση υπονομεύοντας για διάφορους λόγους ακόμα και την κεντρική εξουσία ασχέτως αν τα στελέχη της ανήκουν στο ίδιο κόμμα με αυτούς. Δεν είναι λίγες οι φορές στην Ελλάδα που έχουμε ακούσει για περιπτώσεις βουλευτών και υπουργών που υπονομεύτηκαν από στελέχη του ίδιου κόμματος με αυτούς και ακόμα δεν είναι λίγες οι φορές που ακούμε για πολιτικά σκάνδαλα που δεν δημιουργήθηκαν από βουλευτές ή υπουργούς αλλά από συνεργάτες τους ή περιφερειακά στελέχη του κόμματος τους.

Σε θεωρητικό επίπεδο, κανονικά ένα κόμμα θα έπρεπε να είχε υπολογίσει τόσο το θέμα της λειτουργίας με την διαρροή στελεχών όσο και τον τρόπο που τα στελέχη του που αναλαμβάνουν θέσεις εξουσίας θα λειτουργήσουν. Εξάλλου, υποτίθεται ότι ένα κόμμα όταν αναλαμβάνει την κυβέρνηση δεν κάνει τίποτα άλλο απ' το να εφαρμόζει την πολιτική που είχε εξαγγείλει προεκλογικά και δεν υπάρχει καμία περίπτωση κόμματος που να είχε επιθυμεί να αναλάβει την κυβέρνηση αλλά δεν ξέρει αν μπορεί να την διαχειριστεί.

Ο τρόπος όμως που δρα ένα κόμμα όταν είναι στην αντιπολίτευση διαφέρει από τον τρόπο που δρα όταν είναι στην κυβέρνηση. Καταρχήν, ακόμα και αν θέλει να κάνει ένα σωστό και συνεπή προγραμματισμό και σχεδιασμό, κάτι τέτοιο δεν είναι πάντα εφικτό γιατί από την θέση της αντιπολίτευσης που είναι μπορεί να είναι σε θέση και να μην μπορεί να λάβει όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για τις κυβερνητικές διαδικασίες, δηλαδή μπορεί να θέλει αλλά να μην γνωρίζει τον τρόπο. Βέβαια, αυτό το έλλειμμα πληροφόρησης μπορεί να καλυφθεί σε μεγάλο σημείο από την

κοινοβουλευτική του ομάδα και τον τρόπο που αυτή λειτουργεί. Η κοινοβουλευτική ομάδα ενός κόμματος πέρα από την υποχρέωση που έχουν να μεταφέρουν τις απόψεις του κόμματος στο κοινοβούλιο και τους πολίτες, συμμετέχουν και σε άλλες διεργασίες και ομάδες που είναι διακομματικές και στις οποίες μπορούν να καταλάβουν τον τρόπο λειτουργίας των υπόλοιπων συναδέλφων τους, τουλάχιστον στις διεργασίες που δεν είναι μυστικές. Επιπλέον, τα κόμματα μπορούν να λάβουν και την υποστήριξη και την βοήθεια ειδικά καταρτισμένων φορέων και ανθρώπων προς αυτή την κατεύθυνση. Δεν θα πρέπει βέβαια να παραβλέπουμε το γεγονός ότι συνήθως η κυβερνητική εξουσία δεν είναι κάτι που εναλλάσσεται σε όλα τα κόμματα. Σε όλες τις χώρες που έχουν δημοκρατικό και κοινοβουλευτικό καθεστώς, η ανάληψη της κυβερνητικής εξουσίας γίνεται συνήθως από τα μεγάλα κόμματα. Αυτό σημαίνει ότι πολλά από τα κόμματα που έχουν τον ρόλο της αξιωματικής αντιπολίτευσης στο παρελθόν έχουν διατελέσει κυβέρνηση άρα έχουν την ανάλογη εμπειρία. Επιπλέον, λόγω του ότι οι υποχρεώσεις τους δεν είναι τόσο μεγάλες όσο αυτές που έχουν τα κόμματα που κυβερνούν, έχουν το πλεονέκτημα να μπορούν να έλθουν σε επαφή με την κοινωνία, να αφουγκραστούν τα αιτήματα της και να διαμορφώσουν την προγραμματική τους πολιτική κατάλληλα με αυτά.²⁰

Αναφορικά με τα κόμματα που δεν έχουν διατελέσει στο παρελθόν κυβέρνηση, και που το μέγεθος των ψηφοφόρων τους δεν τους επιτρέπει να

²⁰ Μακρυδημήτρης Αντώνης (2003), *Κόμμα –Διοίκηση –Πολιτική: Ζητήματα διακυβέρνησης στη σύγχρονη δημοκρατία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.72-73.

έχουν τέτοιες βλέψεις, αυτά αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο ποσοστό πιθανοτήτων να είναι αποκλεισμένα από τον τρόπο που λειτουργεί η κρατική μηχανή. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα οι προεκλογικές τους δηλώσεις να αποκλίνουν αρκετά από την πραγματικότητα και στην περίπτωση που αναλάβουν την κυβέρνηση, ο τρόπος που ασκούν εξουσία να αποκλίνει σε μεγάλο βαθμό από αυτόν που είχαν εξαγγείλει.

Η διαφορά από την πραγματικότητα στην θεωρία σχετικά με την λειτουργία των κομμάτων σε κυβερνητικό επίπεδο είναι επιζήμια για την έννοια της δημοκρατίας, την έννοια του κοινοβουλευτισμού, την κοινωνία και τους πολίτες αλλά και για το ίδιο το κόμμα. Οι αρχές του κοινοβουλευτισμού βασίζονται στις αποφάσεις της βουλής και των βουλευτών. Αυτό σημαίνει ότι η κεντρική γραφειοκρατία της κρατικής εξουσίας σχεδιάζει και προγραμματίζει και το κοινοβούλιο αποφασίζει τι πρέπει να γίνει. Η πραγματικότητα όμως είναι εντελώς αντίθετη από τα παραπάνω. Η κεντρική γραφειοκρατία αποφασίζει και οι βουλευτές της πλειοψηφίας συντάσσονται με αυτή είτε προαιρετική είτε υποχρεωτικά. Στην πράξη αυτό το φαινόμενο το έχουμε παρατηρήσει πολλάκις στην χώρα μας. Βουλευτές που ανήκουν στο κόμμα που κυβερνά διαμαρτύρονται και διαφωνούν δημόσια για νομοσχέδια αλλά όταν έρχεται η ώρα ψήφισης τους είτε τα ψηφίζουν είτε απουσιάζουν από την ψήφιση για να μην τα καταψηφίσουν δημόσια.²¹

²¹ Μακροδημήτρης Αντώνης (2003), *Κόμμα –Διοίκηση –Πολιτική: Ζητήματα διακυβέρνησης στη σύγχρονη δημοκρατία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.74-75.

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι ένα κόμμα που αναλαμβάνει την διακυβέρνηση μίας χώρας δυσκολεύεται ιδιαίτερα στο να διατηρήσει την πολιτική που είχε χαράξει για πολλούς λόγους και παράγοντες. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της προεκλογικής του περιόδου ένα κόμμα θέλει να είναι αρεστό κοινωνικά και αυτό το επηρεάζει σε μεγάλο στην πολιτική που χαράζει και δεν λαμβάνει υπόψη του τις παγκόσμιες συνθήκες και εξελίξεις που μπορεί να την επηρεάσουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1. Ορισμός της πολιτικής αστάθειας

Η έννοια της πολιτικής αστάθειας είναι πολύ συγκεκριμένη και σχετίζεται με τις κυβερνήσεις μίας χώρας. Όταν οι κυβερνήσεις αυτές δεν είναι σταθερές και εναλλάσσονται συνεχόμενα, τότε υπάρχει το φαινόμενο της πολιτικής αστάθειας.

Η πολιτική αστάθεια είναι μία έννοια η οποία είναι συνδεδεμένη με πολλούς τομείς μίας χώρας και αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες διαμόρφωσης της μεταβλητότητα της και της εσωτερικής και εξωτερικής της βεβαιότητας.²²

²² Anderson, E. and Gatignon, H. (1986) *Modes of foreign entry: A transaction cost +analysis*, Journal of International Business of Studies, 17 (3), σελ. 1-26.

Η πολιτική αστάθεια επίσης αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα σε μεταβολές και μεταρρυθμίσεις σε πολλούς τομείς καθώς επίσης και σε επενδύσεις που ενδέχεται να γίνουν σε μία χώρα.²³

2.2. Ιστορική αναδρομή της πολιτικής αστάθειας

Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες που από το 1930 και έπειτα, η διακυβέρνηση της χαρακτηρίστηκε από πολιτική αστάθεια. Πολιτικές και ιδεολογικές αντιπαραθέσεις είχαν αρχίσει να υπάρχουν ανάμεσα στους Έλληνες ήδη από τη δεκαετία του 1920 οι οποίες συνεχίστηκαν και την δεκαετία του 1930.

Η δεκαετία του 1930 χαρακτηρίστηκε από δύο κύρια γεγονότα. Το πρώτο ήταν το ενδεχόμενο ενός ακόμα παγκόσμιου πολέμου. Το δεύτερο ήταν η δικτατορία του Πάγκαλου που επιβλήθηκε στην Ελλάδα το 1936.²⁴

²³ Schneider, F. and Frey, B. (1985) *Economic and political determinants of foreign direct investment*, *World Development*, 13, February, σελ. 161-175.

²⁴ Λιάκος Αν. (1993), *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, σελ. 118-119.

Τη περίοδο της Κατοχής, η πολιτική στην Ελλάδα παρέμεινε στάσιμη όπως εξάλλου και άλλοι τομείς. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας όμως από τους Γερμανούς, υπήρξε η ανάγκη ενός νέου πολιτικού καθεστώτος το οποίο θα νομιμοποιούνταν μέσα από την εκλογική διαδικασία. Οι εκλογές όμως αυτές ήταν ζητούμενο για αρκετές πολιτικές δυνάμεις και για έναν άλλο λόγο. Θεωρούνταν ότι μέσω αυτών θα μπορούσε αν όχι να εξαλειφθεί, να μειωθεί η επίδραση και η ισχύ της εξουσίας των Βρετανών στα πολιτικά δρώμενα της Ελλάδας. Αυτό φυσικά το είχαν αντιληφθεί και οι Βρετανοί που προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να καθυστερήσουν όσο ήταν δυνατόν την εκλογική διαδικασία για να μην παραμεριστούν.

Σκοπιμότητες όμως αναφορικά με τις εκλογές στην Ελλάδα δεν είχαν μόνο οι Βρετανοί αλλά και τα αστικά κόμματα που ήθελαν να περιορίσουν την απήχηση και τη δημοτικότητα του ΕΑΜ και της αριστεράς. Η μεγάλη δράση του ΕΑΜ κατά τη διάρκεια της κατοχής του είχε αποδώσει μεγάλη κοινωνική αποδοχή και είχε ενδυναμώσει και την αριστερά και τα αστικά κόμματα δεν φοβόνταν μόνο την ενδεχόμενη συμμετοχή της στις εκλογές και την απόκτηση ενός σημαντικού εκλογικού ποσοστού αλλά και την πιθανότητα απόκτησης του κυβερνητικού δικαιώματος μεταγενέστερα. Θεωρούσαν λοιπόν τα αστικά κόμματα ότι οι εκλογές θα τους βοηθούσαν αν όχι να απομονώσουν εντελώς την αριστερά να την περιθωριοποιήσουν σε τέτοιο βαθμό που δεν θα αποτελούσε σημαντικό πολιτικό παράγοντα.²⁵

²⁵ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.297-298.

Αυτός ήταν και ο λόγος που οι πρώτες μεταπολεμικές εκλογές θεωρούνταν ιδιαίτερα σημαντικές γιατί τα αστικά κόμματα και οι Βρετανοί πίστευαν ότι η αριστερά, εκτός αν έκανε μία πολιτική συνεργασία με τα κόμματα που ανήκαν στο κεντρώο χώρο, δεν θα ήταν σε θέση να συγκεντρώσει την απαιτούμενη πλειοψηφία που θα την μετέβαλλε σε ένα καθοριστικό πολιτικό παράγοντα.

Υπήρχε όμως και ένα περιορισμός που τόσο οι Βρετανοί όσο και οι αστικές πολιτικές δυνάμεις έπρεπε να λάβουν υπόψη τους και αυτός ήταν ότι η αριστερά δεν μπορούσε να αποκλειστεί εντελώς και με παράνομες διεργασίες από την εκλογική διαδικασία. Κάτι τέτοιο, δεν ήταν εφικτό για δύο λόγους. Πρώτα απ' όλα, θα ήταν αντίθετο με τη συνθήκη της Γιάλτας στην οποία οι Βρετανοί είχαν δεσμευτεί ότι οι εκλογές στην Ελλάδα θα ήταν ελεύθερες και δημοκρατικές, κάτι που σήμαινε ότι καμία πολιτική δύναμη δεν μπορούσε να αποκλειστεί από τις εκλογές. Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι υπήρχε το ενδεχόμενο αν το ΕΑΜ και η αριστερά αποκλείονταν από την εκλογική διαδικασία, να υπάρξει μεγάλη σύγκρουση ανάμεσα στις ελληνικές πολιτικές δυνάμεις που θα κλόνιζε την σταθερότητα που γινόταν απόπειρα να εδραιωθεί. Αυτό το είχε αντιληφθεί και το ΕΑΜ γιατί συναινούσε και αυτό να συμμετέχει στις διεργασίες και στις συζητήσεις που θα γίνονταν προκειμένου να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο υπό το οποίο θα μπορούσαν να διεξαχθούν οι εκλογές.²⁶

²⁶ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.298.

Ο θεσμός της βασιλείας που υπήρχε στην Ελλάδα ήδη από τα χρόνια της κατοχής, είχε δημιουργεί πολλές πολιτικές αντιδράσεις. Από την στιγμή που η Ελλάδα είχε καταληφθεί από τα γερμανικά στρατεύματα ο βασιλέας Γεώργιος Β΄ μαζί με την κυβέρνηση του Εμμ. Τσουδερού που ο ίδιος είχε διορίσει, ήταν οι επίσημοι εκπρόσωποι της κατεχόμενης Ελλάδας και σε αυτό είχε και την υποστήριξη της Μεγάλης Βρετανίας.

Δεν συνέβαινε όμως το ίδιο και με τις ελληνικές πολιτικές δυνάμεις που αντιδρούσαν απέναντι στη βασιλεία σαν θεσμό γενικότερα αλλά και στον ίδιο τον βασιλέα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τον Μάρτιο του 1942 οι εκπρόσωποι των βασικότερων πολιτικών κομμάτων της Ελλάδας να υπογράψουν όλες ένα πρωτόκολλο στο οποίο τονιζόταν ότι: *η οριστική λύσις του πολιτειακού ζητήματος (...) θέλει επιδιωχθή διά προκηρύξεως δημοψηφίσματος, κατά το οποίον τα υπογραφόμενα κόμματα θα λάβουν ανεπιφύλακτον θέσιν υπέρ της Αβασιλεύτου Δημοκρατίας.*²⁷

Αυτό το πρωτόκολλο το υπέγραψαν σχεδόν όλες οι πολιτικές δυνάμεις της Ελλάδας. Οι μόνες πολιτικές δυνάμεις που δεν υπέγραψαν το συγκεκριμένο πρωτόκολλο ήταν οι ομάδες του Κ. Τσαλδάρη και του Π. Μαυρομιχάλη που εκπροσωπούσαν και την Μεταξική δικτατορία και υποστήριζαν φανερά τον θεσμό της βασιλείας.²⁸

Το πολιτειακό ζήτημα όμως μπορεί να το είχαν εγείρει οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις αλλά και ο ίδιος ο Γεώργιος Β΄ αναγκάστηκε να το

²⁷ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.54.

²⁸ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.54.

παραδεχτεί δημόσια στις 4 Ιουλίου του 1943. Εκείνη την εποχή είχαν ήδη αρχίσει να γίνονται συζητήσεις για δημοψήφισμα αλλά αυτό ήταν κάτι που ο βασιλέας δεν το ήθελε παρά τη δημόσια παραδοχή του αφού στην ουσία αυτό που αποζητούσε ήταν μετά την απελευθέρωση της χώρας να μπορέσει να επιστρέψει στην Ελλάδα γιατί ήταν εξόριστος.

Στην επιστροφή όμως του βασιλέα στην Ελλάδα αντέδρασαν έντονα τα κόμματα του δημοκρατικού συνασπισμού καθώς και οι τρεις κύριες ελληνικές αντιστασιακές ομάδες που υπήρχαν, το ΕΑΜ, ο ΕΔΕΣ και η ΕΚΚΑ. Αντιπροσωπείες αυτών των οργανώσεων καλέστηκαν τον Αύγουστο του 1943 στη Μέση Ανατολή όπου μαζί με τον Γ. Εξηντάρη που ήταν εκπρόσωπος των δημοκρατικών κομμάτων αλλά και τον Π. Κανελλόπουλο που δεν είχε υπογράψει το πρωτόκολλο του 1942, υπέγραψαν όλοι μαζί μία κοινή δήλωση της οποίας το κύριο αίτημα ήταν αν δεν αποφασίσει ο λαός τη μορφή του πολιτεύματος να μην επιστρέψει ο βασιλιάς στην Ελλάδα.²⁹

Η κοινή αυτή δήλωση έγινε αποδεκτή μετά την υπογραφή της και από την κυβέρνηση του Τσουδερού. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε τον Γεώργιο Β΄ να συνεννοηθεί με τον Τσόρτσιλ και τον Ρούσβελτ των οποίων είχε την υποστήριξη, και κατόπιν να δηλώσει στις 8 Νοεμβρίου του 1943 ότι *θέλω εξετάσει εκ νέου το ζήτημα του χρόνου της επιστροφής μου (...) από συμφώνου μετά της Κυβερνήσεως, υπό το πρίσμα των τότε πολιτικών και στρατιωτικών συνθηκών.*³⁰

²⁹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.54.

³⁰ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.54.

Η δήλωση αυτή αποφόρτισε για ένα χρονικό διάστημα την ένταση που είχε δημιουργήσει το πολιτειακό ζήτημα. Εξάλλου, είχε αρχίσει ήδη να υπάρχει στην Ελλάδα μία εμφύλια αντιπαράθεση που καταδείκνυε ότι το κύριο ζητούμενο ήταν ποια πολιτική μερίδα θα αναλάμβανε την εξουσία μετά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς.

Το Νοέμβριο του 1943 έγινε συμβιβασμός ανάμεσα στις πολιτικές δυνάμεις, κάτι που επέτρεψε τον Μάιο του 1944 στο Συνέδριο του Λιβάνου να σχηματιστεί κυβέρνηση εθνικής ενότητας της οποίας πρωθυπουργός έγινε ο Γ. Παπανδρέου ενώ παράλληλα συμμετείχαν και εκπρόσωποι του ΕΑΜ. Στην προσπάθεια να διατηρηθεί αυτή η ευαίσθητη ισορροπία που είχε δημιουργηθεί, η τελική διακήρυξη έκανε μία πολύ γενική αναφορά για το πολιτειακό θέμα αναφέροντας ότι όταν η Ελλάδα απελευθερωθεί, ο λαός της θα είναι αυτός που θα αποφασίσει κυριάρχως και διά το Πολίτευμα και διά το Κοινωνικόν Καθεστώς και διά την Κυβέρνησιν της αρεσκείας του.³¹

Μέχρι και τις 30 Δεκεμβρίου του 1944 το πολιτειακό όμως θέμα είχε μόνο τυπική λύση. Η βρετανική κυβέρνηση πίεσε τον Γεώργιο Β΄ βλέποντας ότι η εαμική αριστερά θα έχανε, να ορίσει αντιβασιλέα τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό και να ανακοινώσει ότι δεν θα επέστρεφε στην Ελλάδα εκτός αν το επέλεγε ελεύθερα ο λαός. Την κίνηση αυτή την έκανε ο βασιλέας προκειμένου να συσπειρωθεί ακόμα περισσότερο η συμμαχία που είχε δημιουργηθεί εναντίον του ΕΑΜ. Τα αποτελέσματα όμως δεν τα αναμενόμενα. Ο αρχιεπίσκοπος και αντιβασιλέας Δαμασκηνός αντέδρασε στη προοπτική

³¹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.55.

ενός δημοψηφίσματος όχι γιατί ήταν αντίθετος για την επιστροφή του βασιλέα αλλά γιατί επειδή θεωρούσε πως το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος θα συνηγορούσε υπέρ της επιστροφής, πίστευε ότι κάτι τέτοιο θα ενδυνάμωνε τους φιλοβασιλικούς και θα οδηγούσε αντιπαραθέσεις στα αστικά κόμματα που θα μπορούσαν να οδηγήσουν ακόμα και στη διάσπαση του συγκεκριμένου χώρου, κάτι που ευνοούσε σαφώς τις δυνάμεις της αριστεράς. Την ίδια πεποίθηση με τον Δαμασκηνό είχαν και κάποιοι από τους αξιωματούχους του Φορέιν Όφισ. Ο Γεώργιος Β΄ όμως αντέδρασε σε αυτή την άποψη και πίεσε ακόμα περισσότερο τους Βρετανούς να παρέμβουν φέρνοντας τους σε εξαιρετικά δύσκολη θέση αφού από την μία γνώριζαν ότι μόνο αυτός μπορούσε να εξυπηρετήσει τις επιδιώξεις τους αλλά από την άλλη ήξεραν ότι η παρέμβαση τους θα δημιουργούσε πολιτικές αναταραχές.³²

Εκτός όμως από τον διορισμό του αντιβασιλέα, στις 3 Ιανουαρίου του 1945 σχηματίστηκε και νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Νικόλαο Πλαστήρα.³³

Η διακυβέρνηση όμως του Πλαστήρα δεν διήρκεσε πολύ γιατί οι Βρετανοί θεώρησαν πως ευνοούσε τους δημοκράτες και φρόντισαν να τον

³² Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.300.

³³ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.55.

δυσφημίσουν αφήνοντας υπόνοιες για το πόσο ήταν πατριώτης ή όχι, κάτι που οδήγησε στην έκπτωση από το αξίωμα του.³⁴

Στις 12 Φεβρουαρίου του 1945 οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ και της τότε κυβέρνησης, υπέγραψαν μεταξύ τους συμφωνία, την γνωστή ως συμφωνία της Βάρκιζας, σύμφωνα με την οποία έμπαινε τέλος στην πρώτη φάση των συγκρούσεων του εμφυλίου. Οι συγκρούσεις αυτές είχαν ξεκινήσει την περίοδο που στην Ελλάδα υπήρχε ακόμα γερμανική κατοχή αλλά μετά την απελευθέρωση της χώρας έγιναν πιο έντονες με κορυφαίο γεγονός αυτών τις μάχες που έγιναν στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1944.

Το χρονικό διάστημα στο οποίο έγινε η συγκεκριμένη συμφωνία δεν ήταν τυχαίο αφού την ίδια περίοδο γινόταν και η Συνδιάσκεψη της Γιάλτας στην οποία έγινε αποδεκτή η υιοθέτηση μίας διακήρυξης σχετικά με την απελευθερωμένη Ευρώπη από τους Γερμανούς. Η κατευθυντήρια αρχή αυτής της διακήρυξης ήταν ότι στις χώρες που είχαν απελευθερωθεί έπρεπε να διεξαχθούν ελεύθερες εκλογές.³⁵

Με σκοπό λοιπόν την διαμόρφωση του βασικού νομικού και πολιτικού πλαισίου σύμφωνα με το οποίο θα ασκούνταν η πολιτική εξουσία στην Ελλάδα, έγινε η συγκεκριμένη συμφωνία η οποία ίσχυε λόγω της επικύρωσης που είχε γίνει σε αυτή με τη Συντακτική Πράξη 23/23.3.1945.

³⁴ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.300.

³⁵ Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (1984), *Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου*, στο Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 308.

Στην πραγματικότητα, η συμφωνία αυτή δεν ήταν τίποτε άλλο από ένα «προσύνταγμα», το οποίο με το άρθρο 9 νομιμοποιούσε την εκλογική διαδικασία που θα αναδείκνυε το πρώτο καθεστώς μετά την γερμανική μετοχή αφού σύμφωνα με αυτό προβλεπόταν ότι: *το ταχύτερο δυνατόν, πάντως δε εντός του τρέχοντος έτους, θα διεξαχθεί εν πάσει ελευθερία και γνησιότητα δημοψήφισμα, το οποίον θα τερματίσει οριστικώς το πολιτειακόν ζήτημα, υποτασσομένων πάντων εις την απόφασιν του Λαού. Θα ακολουθήσουν δε ως τάχιστα και εκλογαί Συντακτικής Συνελεύσεως διά την κατάρτισιν του νέου Συντάγματος της Χώρας. Και αι δύο αντιπροσωπείαι συμφωνούν όπως, προς έλεγchon της γνησιότητος της εκφράσεως της Λαϊκής θελήσεως, παρακληθούν αι Μεγάλαι Σύμμαχοι Δυνάμεις και αποστείλουν παρατηρητάς.*³⁶

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι μεταξύ άλλων υπήρχε η πρόβλεψη από την συμφωνία να προσκληθούν οι Μεγάλες Δυνάμεις και να στείλουν παρατηρητές που θα επιβεβαίωναν την γνησιότητα του δημοψηφίσματος.³⁷

Οι ρυθμίσεις όμως που προβλέπονταν από τη συμφωνία της Βάρκιζας δεν ήταν εύκολο να εφαρμοστούν. Οι δυνάμεις που είχαν αναλάβει την κρατική εξουσία είχαν ως πρώτη προτεραιότητα να διαλύσουν το ΕΑΜ και την εξουσία που αυτό είχε αποκτήσει.

Για να μπορέσει να γίνει αυτό αναπτύχθηκε μία κρατική πολιτική η οποία εξάγνιζε τους δοσίλογους της κατοχής ενώ αντίθετα άρχισε να διώκει όποιον συμμετείχε ή είχε σχέσεις με το ΕΑΜ. Χαρακτηριστικό του κλίματος της

³⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.53.

³⁷ Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (1984), *Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου*, στο Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 308.

εποχής είναι ότι στις 19 Απριλίου του 1945 το Φόρειν Όφισ σημείωνε ότι πλέον στην Ελλάδα θεωρούνταν χειρότερο να έχεις συνεργαστεί με το ΕΑΜ παρά με τους Γερμανούς.³⁸

Αυτή η αντιπαλότητα για το ΕΑΜ ήταν που οδήγησε από τον Απρίλιο του 1945 στην εξάπλωση της «λευκής» τρομοκρατίας. Διάφορες παραστρατιωτικές κυρίως ομάδες που είχαν φιλοβασιλικές πεποιθήσεις, άρχισαν να διώκουν τα μέλη του ΕΑΜ μετά τον αφοπλισμό του. Εξάλλου, ο έλεγχος της Ελλάδος ανήκε πλέον στα στρατεύματα της Μεγάλης Βρετανίας και στην Εθνοφυλακή που είχε συγκροτηθεί εκ νέου.

Ο κρατικός μηχανισμός είχε φροντίσει να προχωρήσει στην εκκαθάριση όσων είχαν συνεργαστεί κατά την διάρκεια της κατοχής με το ΕΑΜ και το ίδιο έκανε και ο στρατός που απέκλειε από τα σώματα του όσους αξιωματικούς ανήκαν στις τάξεις του ΕΛΑΣ. Την ίδια στιγμή όμως ο στρατός επανέντασε στους κόλπους του όλους τους αξιωματικούς που είχαν υπηρετήσει στα τάγματα ασφαλείας.³⁹

Εκτός όμως τις εκκαθαρίσεις όλων των τομέων του κρατικού μηχανισμού οι διώξεις εναντίον των μελών ή συνεργατών των ΕΑΜ άρχισε να εκφράζεται και με συλλήψεις. Μέχρι τον Ιούλιο του 1945 είχαν συλληφθεί πάνω από 10.000 άτομα τα οποία μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου είχαν φτάσει τα 15.000. Οι λόγοι για τους οποίους βέβαια αυτά τα άτομα συλλαμβάνονταν δεν ήταν

³⁸ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.56.

³⁹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.56.

επισήμως η συμμετοχή τους στο ΕΑΜ αλλά διάφορες προσηματικές καταγγελίες.

Το αποτέλεσμα αυτών των διώξεων ήταν όσοι δεν κατάφεραν να δραπετεύσουν, να παραμένουν στα αστικά κέντρα θεωρώντας ότι λόγω του κόσμου και να εντοπιστούν θα ήταν δύσκολο αλλά και να δολοφονηθούν αφού πλέον κανένας δεν ήταν ασφαλής αφού οι δεξιές ομάδες όταν δεν έβρισκαν τους ίδιους που κυνηγούσαν ξέσπαγαν στις οικογένειες τους.⁴⁰

Το ΚΚΕ προσπάθησε να αντιδράσει σε αυτή την δίωξη υιοθετώντας στο τέλος του Ιούνη του ίδιου χρόνου, την πολιτική της «μαζικής λαϊκής αυτοάμυνας», που δεν ήταν τίποτα άλλο από την ένοπλη σύγκρουση με δεξιές ομάδες και με την χωροφυλακή. Περίπου 6000 στρατιωτικά στελέχη του ΕΛΑΣ αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Γιουγκοσλαβία ενώ κάποιοι άλλοι δημιούργησαν τις ομάδες καταδιωκόμενων αγωνιστών.⁴¹

Η ένοπλη επικράτηση των δεξιών ομάδων ανάγκασε τα κεντρικά κόμματα να δηλώσουν ότι *η εγκαθιδρυθείσα μετά το κίνημα του Δεκεμβρίου εις ολόκληρον την χώραν τρομοκρατία της άκρας Δεξιάς, επεκτείνεται καθημερινώς, έχει δε προσλάβει ήδη έκτασιν και βιαιότητα καθιστώνσαν αφόρητον την ζωή των μη βασιλοφρόνων πολιτών, και αποκλείουσαν οιανδήποτε σκέψιν διεξαγωγής ελευθέρου δημοψηφίσματος ή εκλογών.*⁴²

⁴⁰ Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (1984), *Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου*, στο Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 308.

⁴¹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.56.

⁴² Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.57.

Οι διώξεις αυτές εναντίον των αριστερών δεν οφείλονταν μόνο σε εκδικητικά συναισθήματα ή στο πολιτικό φανατισμό των δεξιών ομάδων. Εφαρμόζονταν στο πλαίσιο μία ευρύτερης πολιτικής που είχαν οι φιλοβασιλικοί που θέλοντας να επιστρέψει ο βασιλιάς και γνωρίζοντας πως για να είναι θετικό γι' αυτούς το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος έπρεπε να επικρατήσουν και στις εκλογές, προσπαθούσαν με τις διώξεις να πετύχουν ένα διπλό αποτέλεσμα γι' αυτούς. Από την μία ήθελαν να ενισχύσουν τη δική τους εξουσία ακόμα και με τη τρομοκρατία ώστε να επηρεάσουν υπέρ τους αυτούς που θα συμμετείχαν στην εκλογική διαδικασία και από την άλλη αυτούς που δεν θα κατάφερναν να τους πείσουν, να τους τρομοκρατήσουν ή να τους εξοντώσουν προκειμένου να μην ψηφίσουν τελικώς.⁴³

Η αρχή της επίλυσης του προβλήματος έγινε όταν η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής αποφάσισαν ότι έπρεπε να γίνουν εκλογές στην Ελλάδα προκειμένου όμως να δημιουργηθεί Αναθεωρητική Βουλή και όχι Συντακτική όπως προβλεπόταν με την συμφωνία της Βάρκιζας.

Η μόνη δύναμη που δεν υπέγραψε την ανακοίνωση των παραπάνω χωρών ήταν η ΕΣΣΔ που θεωρούσε ότι η κυβέρνηση που υπήρχε έπρεπε να αλλάξει γιατί θεωρούσε ότι με το καθεστώς που επικρατούσε στην Ελλάδα δεν ήταν δυνατόν να γίνουν ελεύθερες εκλογές.⁴⁴

Η ελληνική κυβέρνηση, παρά τις πιέσεις που δέχτηκε από τους φιλοβασιλικούς, αποδέχτηκε την πρόταση των τριών δυνάμεων και άρχισαν οι

⁴³ Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (1984), *Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου*, στο Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 313.

⁴⁴ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.57.

διαβουλεύσεις για την προετοιμασία των εκλογών. Οι φιλοβασιλικοί ήθελαν να γίνουν οι εκλογές όσο πιο γρήγορα γίνεται προκειμένου να έχουν πλειοψηφία μέσω της συσπείρωσης των περισσότερων αστικών κομμάτων.

Σύμφωνη με την παραπάνω άποψη, η κυβέρνηση Βούλγαρη στις 6 Οκτωβρίου προκήρυξε εκλογές για τις 20 Ιανουαρίου του 1946 χωρίς να έχει αποσαφηνιστεί καμία λεπτομέρεια για τον τρόπο που αυτές θα γίνονταν. Τα κεντρικά κόμματα αντέδρασαν έντονα σε μία τέτοια προοπτική και η κυβέρνηση αναγκάστηκε να παραιτηθεί στις 8 Οκτωβρίου του 1945.

Για τον επόμενο ενάμιση μήνα επήλθε στην Ελλάδα κυβερνητική κρίση με πρωθυπουργό για δύο εβδομάδες τον Δαμασκηνό και για τρεις τον Π. Κανελλόπουλο. Στις 22 Νοεμβρίου η κρίση αυτή τερματίστηκε με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Θεμ. Σοφούλη που χρησιμοποίησε μόνο κεντρικές πολιτικές δυνάμεις για τον σχηματισμό κυβέρνησης. Στον σχηματισμό αυτό παρενέβη ο Βρετανός υφυπουργός εξωτερικών Εκ. Μακνίλ και μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στα δύο μέρη συμφωνήθηκε οι εκλογές να γίνουν το αργότερο μέχρι τα τέλη Μαρτίου 1946 ενώ το δημοψήφισμα να αναβληθεί για τον Μάρτιο του 1948.⁴⁵

Την συμφωνία αυτή αρνήθηκαν οι φιλοβασιλικές παρατάξεις οι οποίες ήθελαν εκλογές συντομότερα ανακοινώνοντας μάλιστα ότι αν ήταν αυτοί οι νικητές θα διεξήγαγαν πιο σύντομα και το δημοψήφισμα. Με αυτή την άποψη ήταν σύμφωνοι και οι Γ. Παπανδρέου και Σοφ. Βενιζέλος.

⁴⁵ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.57-58.

Με τις αναβολές όμως συμφωνούσαν τα κόμματα του κέντρου γιατί θεωρούσαν πως η λευκή τρομοκρατία που υπήρχε δεν θα επέτρεπε να διεξαχθούν σωστές αλλαγές και φοβόταν την δημιουργία πραξικοπήματος.⁴⁶

Τρομοκρατία όμως δεν υπέστησαν μόνο οι αριστεροί αλλά λόγω του ότι οι διώκτες τους εστίαζαν στο φιλοβασιλικό τους χαρακτήρα, πολλές φορές θίγονταν και τα άτομα που ανήκαν στον κεντρώο χώρο. Το ΕΑΜ μάλιστα έχει παρουσιάσει στοιχεία για την περίοδο που ακολούθησε τη συνθήκη της Βάρκιζας μέχρι και την ημέρα των εκλογών σύμφωνα με τα οποία σε αυτό το χρονικό διάστημα έγιναν 1289 φόντοι, 6671 τραυματισμοί, 31.632 βασανισμοί, 84.931 συλλήψεις, 18.767 λεηλασίες και καταστροφές, 677 καταστροφές γραφείων, 509 απόπειρες φόνων και 165 βιασμοί γυναικών.⁴⁷

Οι εκλογές έγιναν τελικώς στις 31 Μαρτίου του 1946 μέσα σε ένα κλίμα μεγάλης πόλωσης και με τους οπαδούς της αριστεράς να υφίστανται μεγάλη τρομοκρατία με σκοπό να απέχουν όσοι περισσότεροι από αυτούς γινόταν. Πέρα από τη θεσμική κρίση που υπήρχε εκείνη τη στιγμή στην Ελλάδα, ο εκλογικός μηχανισμός παρουσίαζε μεγάλα προβλήματα, ειδικά στην επαρχία, κάνοντας απολύτως διακριτό ότι σκοπός αυτών των εκλογών δεν ήταν να προσδιοριστεί το μέγεθος των πολιτικών δυνάμεων αλλά στην ουσία να

⁴⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.58.

⁴⁷ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.60.

αποκλειστούν από αυτές, τα αριστερά κόμματα και να εξοβελιστούν από την ελληνική πολιτική ζωή γενικότερα.⁴⁸

Αυτό καταδεικνύεται και από το γεγονός ότι ενώ τελικώς το ΕΑΜ είχε λάβει την απόφαση να μην συμμετέχει στις εκλογές για να μην νομιμοποιήσει ούτε το τρομοκρατικό καθεστώς που υφίσταντο αλλά ούτε και την αδιαφάνεια που υπήρχε, δύο μέρες πριν τις εκλογές συναντήθηκε με τους επικεφαλείς των τοποτηρητών που υπήρχαν και τους πρότεινε ένα τρόπο ώστε τουλάχιστον να μπορούν στο τέλος να καταλήξουν στο ποιος ήταν κατά προσέγγιση ο αριθμός αυτών που ψήφισαν. Ο τρόπος αυτός ήταν να μπαίνει ανεξίτηλο υγρό στο δάκτυλο αυτού που ψήφιζε ώστε να αποφευχθεί η διπλή ψήφος και να καταμετρηθεί σωστά ο συνολικός αριθμός των ψηφοφόρων. Αυτό που στη πραγματικότητα ήθελε να εξασφαλίσει το ΕΑΜ ήταν η σωστή καταμέτρηση του ποσοστού αποχής. Το ίδιο είχε επιλέξει να μη συμμετέχει στις εκλογές και ήθελε με αυτό το τρόπο εάν το ποσοστό εποχής υπερέβαινε το 50% του συνολικού αριθμού των ψηφοφόρων να καταγγείλει τα εκλογικά αποτελέσματα ως παράνομα και αδιαφανή. Αυτή η ευκαιρία όμως δεν δόθηκε στο ΕΑΜ αφού η επιτροπή παρατηρητών αρνήθηκαν να δημοσιεύσει τον ακριβή αριθμό των εγγεγραμμένων στους εκλογικούς καταλόγους ώστε να προσδιοριστεί το ποσοστό αποχής.⁴⁹

⁴⁸ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.620.

⁴⁹ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.379.

Οι αριστεροί και οι κεντρώοι όμως δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο την τρομοκρατία εκ μέρους των φιλοβασιλικών αλλά την αδιαφάνεια που επικρατούσε στην εκλογική διαδικασία. Οι εκλογικοί κατάλογοι που υπήρχαν είχαν αναθεωρηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μην εξασφαλίζεται ότι ένας μεγάλος αριθμός των εγγεγραμμένων δεν θα ψήφιζε όχι μόνο δύο φορές αλλά και περισσότερες νοθεύοντας με αυτό τον τρόπο το εκλογικό αποτέλεσμα.⁵⁰

Στα μεγάλα αστικά κέντρα το κύριο πρόβλημα που υπήρχε ήταν η διπλοψήφιση αφού πολλοί κάτοικοι της επαρχίας είχαν μεταναστεύσει στις πόλεις και είχαν εγγραφεί στους εκεί καταλόγους χωρίς να έχουν διαγραφεί από αυτούς που υπήρχαν στις περιοχές απ' όπου προέρχονταν με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να έχουν ψηφίσει δύο φορές. Στην επαρχία δε ψήφιζε όποιος ήθελε και με όποιο όνομα ήθελε γιατί δεν είχαν την υποχρέωση να κατέχουν εκλογικό βιβλιάριο στις πόλεις λόγω του ότι θεωρούνταν ότι στην επαρχία γνωρίζονταν όλοι μεταξύ τους.⁵¹

Τα παραπάνω φαινόμενα, η άρνηση αναβολής που υπήρχε μετά την βρετανική παρέμβαση καθώς και η αποχή της αριστεράς από τις εκλογές αποτύπωναν ότι όχι μόνο έντιμη εκλογική διαδικασία δεν επρόκειτο να υπάρξει αλλά αντίθετα ότι ήταν μία εκλογική παρωδία που μόνο σκοπό είχε

⁵⁰ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.61.

⁵¹ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.364.

την απομόνωση των αριστερών και την επικράτηση των φιλοβασιλικών πολιτικών δυνάμεων, σενάριο που επιβεβαιώθηκε.⁵²

Ο μεγάλος νικητής των εκλογών που έγιναν ήταν η ΗΠΕ λόγω της μεγάλης συσπείρωσης που επέδειξαν οι φιλοβασιλικοί και κυρίως εναντίον των αριστερών αλλά και λόγω του αιτήματος της επιστροφής του βασιλέως που πρέσβευαν που επέτρεψε και σε άλλες πολιτικές δυνάμεις να συνταχθούν μαζί τους. Επίσης, ένα άλλο χαρακτηριστικό που συνέβαλλε στην επικράτηση της παράταξης στις εκλογές ήταν και τα τοπικά κόμματα που συνεργάστηκαν μαζί τους, γεγονός που τους έδωσε το προνόμιο της πολιτικής πρόσβασης σε περιοχές ιδιαίτερες και με διαφορετικές πολιτικές λειτουργίες από αυτή των μεγάλων αστικών κέντρων.⁵³

Την ΗΠΕ όμως την ευνόησε σημαντικά και το αντικομμουνιστικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί αλλά και η καθολική απουσία ελέγχου που είχε επικρατήσει τελικά. Ακόμα και ο ίδιος ο Σοφούλης έθετε θέμα για τη νομιμότητα ή όχι των εκλογών αλλά οι τοποτηρητές των εκλογών φρόντισαν να τις νομιμοποιήσουν χαρακτηρίζοντας τη νοθεία ως «λάθη» αλλά και τη τρομοκρατία κατά των αριστερών ως ευθύνη του ΕΑΜ που είχε «προκαλέσει» την αντίδραση αυτή λόγω της συμπεριφοράς που είχε στο παρελθόν.⁵⁴

⁵² Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.63.

⁵³ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.622-623.

⁵⁴ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.627.

Το σημαντικότερο στοιχείο εκείνων των εκλογών δεν είναι απλώς ότι η ΗΠΕ νίκησε αλλά η συντριπτική διαφορά που είχε από τους αντιπάλους της. Τα κόμματα της αριστεράς ήταν ήδη αποκλεισμένα λόγω της αποχής. Οι 206 έδρες της ΗΠΕ της προσέδωσαν μία μεγάλη κοινοβουλευτική υπεροχή στην οποία δεν μπορούσαν να αντιταχθούν οι μόλις 48 έδρες των Φιλελεύθερων και ένα μεγάλο εκλογικό αποτέλεσμα που καθόριζε και το μελλοντικό αποτέλεσμα του επερχόμενου δημοψηφίσματος.⁵⁵

Μετά τις εκλογές του 1946 και την επικράτηση των φιλοβασιλικών, η ΗΠΕ προσπάθησε να σχηματίσει μία κυβέρνηση μεγαλύτερου πολιτικού φάσματος με την συμμετοχή και άλλων πολιτικών δυνάμεων. Αποτέλεσμα αυτής της προσέγγισης ήταν στην νέα κυβέρνηση εκτός από τα κόμματα της ΗΠΕ να συμμετέχουν σε υπουργικές θέσεις άνευ χαρτοφυλακίου οι Γ. Παπανδρέου, Ο Σ. Βενιζέλος και ο Π. Κανελλόπουλος. Εντολοδόχος πρωθυπουργός αυτής της κυβέρνησης διορίστηκε ο Πρόεδρος του Συμβουλίου Επικρατείας Παναγιώτης Πουλίτσας.⁵⁶

Αυτή η κυβέρνηση όμως διαλύθηκε μόλις 15 ημέρες μετά τον σχηματισμό της γιατί το Λ.Κ. άρχισε να πιέζει για την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος και επέμενε τόσο πολύ που ήταν έτοιμο να προβεί σε αυτό ακόμη και χωρίς την έγκριση της Μεγάλης Βρετανίας.

Ακολούθησε στις 18 Απριλίου μία νέα κυβέρνηση που αποτελούνταν μόνο από φιλοβασιλικούς με τη συμμετοχή των τριών βασικών κομμάτων της

⁵⁵ Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.631.

⁵⁶ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.63.

ΗΠΕ, δηλαδή του Λ.Κ., του Κόμματος Εθνικών Φιλελευθέρων και του Μεταρρυθμιστικού Κόμματος με πρωθυπουργό τον Κ. Τσαλδάρη που η κοινοβουλευτική ομάδα του Λ.Κ. είχε εκλέξει ως αρχηγό.⁵⁷

Χωρίς να έχει λοιπόν εσωτερικές αντιδράσεις η νέα κυβέρνηση αποφάσισε ότι η βασική της προτεραιότητα ήταν η επίσπευση του δημοψηφίσματος. Σε αυτό της το αίτημα κατάφερε τελικά να συμφωνήσουν και οι τρεις μεγάλες δυνάμεις και η συμφωνία ανακοινώθηκε επίσημα στις 13 Μαΐου του 1946 προσδιορίζοντας ως ημερομηνία διεξαγωγής του την 1^η Σεπτεμβρίου του 1946.

Παρόλο όμως που καθορίστηκε η ημερομηνία διεξαγωγής του δεν είχε αποσαφηνιστεί ο χαρακτήρας που τελικώς θα είχε το δημοψήφισμα. Οι φιλοβασιλικοί δεν ήθελαν αυτό να έχει και συνταγματικές προεκτάσεις και το μόνο που ήθελε από αυτό ήταν αν αποσαφηνιστεί αν έπρεπε να επιστρέψει ο Γεώργιος ο Β΄ ή όχι. Με την άποψη αυτή συμφωνούσε και το Δ΄ Ψήφισμα που εγκρίθηκε από τους φιλοβασιλικούς που είχαν την πλειοψηφία στη Βουλή στις 25 Ιουνίου του 1946 που καθόριζε ότι το μόνο αντικείμενο του δημοψηφίσματος θα ήταν η επάνοδος ή όχι του βασιλέα.⁵⁸

Η πλειοψηφία όμως των φιλοβασιλικών δεν άφηνε αμφιβολίες για την έκβαση του δημοψηφίσματος και αυτό επιβεβαιώθηκε από το Γ΄ Ψήφισμα της Βουλής τον Ιούνιο του 1946 που έβγαλε εκτός νόμου την αριστερά απαλείφοντας με αυτό τον τρόπο οποιαδήποτε προοπτική αντίδρασης

⁵⁷ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.63.

⁵⁸ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.64.

υπήρχε για την επάνοδο του βασιλέα. Στην ουσία, το πολιτικό πλαίσιο που όχι μόνο θα επανέφερε τον βασιλέα αλλά θα οδηγούσε και στον εμφύλιο πόλεμο είχε πλέον διαμορφωθεί.⁵⁹

Το δημοψήφισμα τελικώς έγινε στις 1 Σεπτεμβρίου του 1946 και το αποτέλεσμα ήταν το αναμενόμενο, δηλαδή επικυρώθηκε η επάνοδος του Γεωργίου Β΄.

Τα συνολικά αποτελέσματα του δημοψηφίσματος ήταν ότι το 68,41 των Ελλήνων ήταν υπέρ της επάνοδος του βασιλέα ενώ το 31,59 κατά. Παρόλα αυτά όμως θεωρούνταν σχεδόν βέβαιο ότι το αποτέλεσμα αυτό δεν ήταν αυθόρμητο και μάλιστα σε έκθεση που συνέταξε η AMFOGE 2 αμέσως μετά το τέλος αυτού ανέφερε χαρακτηριστικά: *δεν έχουμε καμία αμφιβολία ότι η παράταξη που αντιπροσώπευε την κυβερνητική άποψη άσκησε αθέμιτη επιρροή προκειμένου να εξασφαλίσει ψήφους υπέρ της επιστροφής του βασιλιά, έχουμε όμως την πεποίθηση ότι και χωρίς την επιρροή αυτή μία πλειοψηφία για την επιστροφή του βασιλιά θα μπορούσε να είχε επιτευχθεί.*⁶⁰

Σε συμπληρωματική της έκθεση μία εβδομάδα αργότερα η AMFOGE 2 συμπλήρωνε: *Η Αποστολή δεν μπορεί να απαντήσει με βεβαιότητα αν η απουσία των συνθηκών αυτών θα οδηγούσε σε πλειοψηφία κατά του βασιλιά.*

⁵⁹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.64.

⁶⁰ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.91.

Κατά τη γνώμη της ωστόσο ο βασιλιάς θα έπαιρνε μια μικρή πλειοψηφία κάτω από οποιοσδήποτε συνθήκες.⁶¹

Στο δημοψήφισμα συμμετείχε και το ΕΑΜ αλλά η μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία των φιλοβασιλικών δεν άφηνε περιθώρια για αντιδράσεις και αυτό διαφαίνεται από την άνεση των φιλοβασιλικών που επέβαλλαν τη θέληση τους χωρίς καν να διατηρούν τα προσχήματα. Το γεγονός ότι δεν τέθηκε καν ως θέμα ο θεσμός της μοναρχίας αλλά οι Έλληνες πολίτες κλήθηκαν να δηλώσουν αν επιθυμούν την επιστροφή του βασιλέα Γεωργίου Β ή όχι, ήταν επίτευγμα της εξουσίας των φιλοβασιλικών που επέβαλλαν εμμέσως την αναγνώριση του βασιλέα και την νομιμοποίηση αυτής. Έτσι αυτοί που καλούνταν να ψηφίσουν αν θέλουν ή όχι να επιστρέψει ο βασιλέας η μόνη αντίδραση που μπορούσαν ουσιαστικά να εκφράσουν ήταν ως προς το πρόσωπο και όχι προς το θεσμό.

Σε αυτό το αποτέλεσμα μεγάλο μέρος της ευθύνης είχε και το ΕΑΜ που επέτρεψε τη διενέργεια ενός καθοδηγούμενου αποτελέσματος λόγω της αποχής του από τις εκλογές. Βέβαια, αυτό έγινε υπό την πεποίθηση ότι θα μπορούσε εκ των υστέρων να αμφισβητηθεί η νομιμότητα των εκλογών, πεποίθηση όμως που σε ένα μεγάλο βαθμό ήταν αυθαίρετη και ουτοπική αφού από τη στιγμή που δεν υπήρχε καμία δημοκρατική εγγύηση για τη διεξαγωγή των εκλογών, δεν θα ήταν λογικό να υπήρχε για την αμφισβήτηση τους. Η λανθασμένη αυτή πεποίθηση όμως έδωσε την ευκαιρία στους φιλοβασιλικούς να αναλάβουν τη διακυβέρνηση της χώρας και να

⁶¹ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.91.

μεθοδεύσουν τις εξελίξεις του δημοψηφίσματος υπέρ τους με το προκάλυμμα της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας που πλέον είχαν.⁶²

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί και η μεγάλη αναντιστοιχία που είχαν τα ποσοστά του δημοψηφίσματος συγκριτικά με αυτά των εκλογών. Ενώ οι φιλοβασιλικές δυνάμεις δεν προβλέπονταν να ξεπεράσουν το 55% βάση του ποσοστού που είχαν λάβει στις βουλευτικές εκλογές και κάποιες μετακινήσεις που είχαν γίνει προς αυτού, το τελικό αποτέλεσμα που φτάνει περίπου το 70% θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνο εφόσον και μέρος των δημοκρατικών και των αριστερών ψήφιζαν υπέρ της επιστροφής του βασιλέως, κάτι όμως που δεν είναι λογικό. Το ποσοστό όμως δείχνει το μέγεθος της νοθείας που έγινε αλλά και της εξουσίας των μοναρχικών που δεν προσπάθησαν καν να έχουν ένα αποτέλεσμα που θα έχαιρε μικρότερης αμφισβήτησης αλλά αντίθετα προσπάθησαν να έχουν ένα μεγάλο αποτέλεσμα που θα επεδείκνυε την εξουσία τους χωρίς να ενδιαφέρονται για τις αντιδράσεις που αυτό θα προκαλούσε.⁶³

Η πλειοψηφία λοιπόν που έλαβε ο θεσμός της βασιλείας, παρόλο που ήταν πλασματική, εδραίωσε ακόμα περισσότερο τις νέες πολιτικές διαιρέσεις που ακολούθησαν και που οδήγησαν πολύ σύντομα στην εμφύλια σύγκρουση.

⁶² Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα, σελ.674-675.

⁶³ Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, σελ.92.

Συνοπτικά, οι αλλαγές κυβέρνησης που έγιναν στην Ελλάδα από το 1944 μέχρι και το 2004 ήταν οι κάτωθι:

1944

19/4:Κυβέρνηση του Σ. Βενιζέλου (για 12 μέρες).

26/4:Ο Γ. Παπανδρέου καλείται να αναλάβει πρωθυπουργός στην εξόριστη ελληνική κυβέρνηση μετά την παραίτηση του Σ. Βενιζέλου.

17-24/5:Συνδιάσκεψη Λιβάνου και νέα κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Γ. Παπανδρέου.

12/10:Οι Γερμανοί εγκαταλείπουν την Ελλάδα και ανάληψη της Πρωθυπουργίας από τον Γ. Παπανδρέου (18/10).

30/12:Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός ορίζεται αντιβασιλέας.

1945

2/1:Αναλαμβάνει την Πρωθυπουργία ο Νικόλαος Πλαστήρας.

8/4:Ο Πλαστήρας παραιτείται. Νέα κυβέρνηση υπό το ναύαρχο Πέτρο Βούλγαρη.

9/10:Ο Βούλγαρης παραιτείται

17/10:Defacto κυβέρνηση του αντιβασιλέα Δαμασκηνού.

1/11:Defacto κυβέρνηση του Π. Κανελλόπουλου.

22/11:Defacto κυβέρνηση του Θ. Σοφούλη

1946

31/3:Οι Εθνικόφρονες κερδίζουν τις πρώτες μετακατοχικές εκλογές με το ΚΚΕ να απέχει.

4/4: Κυβέρνηση του π. του ΣτΕ Π. Πουλίτσα

18/4:Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη

1/9:Δημοψήφισμα για την επιστροφή του Γεωργίου του Β΄.

1947

24/1:Κυβέρνηση Δ. Μαξίμου

1/4:Πεθαίνει αιφνίδια ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ και ορκίζεται Βασιλιάς ο αδελφός του, Παύλος

29/8:Κυβέρνηση Κ. Τσαλδάρη (Λαϊκό κόμμα)

7/9:Κυβέρνηση Θ. Σοφούλη (Φιλελεύθεροι)

23/9:Κυβέρνηση των βουνών Μ. Βαφειάδη (ΚΚΕ)

1948

18/11:Κυβέρνηση συνεργασίας Λαϊκών-Φιλελευθέρων με τον Θ. Σοφούλη

1949

30/6:Θάνατος Θ. Σοφούλη πρωθυπουργός ο φιλελεύθερος Α. Διομήδης

1950

6/1:Υπηρεσιακή κυβέρνηση Ι. Θεοτόκη

5/3:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Καμία πλειοψηφία. Πρωθυπουργός ο Σ. Βενιζέλος.

15/4:Κυβέρνηση Ν. Πλαστήρα

21/8:Κυβέρνηση Σ. Βενιζέλου

1951

9/9:Εθνικές εκλογές. Λαϊκός Συναγερμός 36,5%. Κυβέρνηση συνεργασίας
Πλαστήρα-Βενιζέλου

27/10:Κυβέρνηση Πλαστήρα

1952

11/10:Υπηρεσιακή κυβέρνηση του Δ. Κιουσόπουλου

16/11:Κοινοβουλευτικές εκλογές με πλειοψηφικό, Εθνικός Συναγερμός 49,2%,
κυβέρνηση Α. Παπάγου.

1955

5/10:Ο Κ. Καραμανλής διορίζεται πρωθυπουργός από τον Βασιλιά μετά το
θάνατο του Παπάγου.

1956

19/2:Κοινοβουλευτικές εκλογές, ψηφίζουν πρώτη φορά οι γυναίκες, η Ε.Ρ.Ε
έρχεται σε ποσοστά δεύτερη αλλά πρώτη σε βουλευτές λόγω του εκλογικού
συστήματος. Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή.

1958

2/3:Αποχωρούν 15 βουλευτές από την ΕΡΕ. Ο Κ. Καραμανλής παραιτείται και
προκηρύσσονται εκλογές.

5/3:Υπηρεσιακός πρωθυπουργός Κ. Γεωργακόπουλος

11/5:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Ο Κ. Καραμανλής επανεκλέγεται
Πρωθυπουργός. Η ΕΔΑ στην Αξιωματική Αντιπολίτευση με 24,4%.

1960

18/8:Διορίζεται από την κυβέρνηση Καραμανλή πρόεδρος και διευθυντής του Κέντρου Οικονομικών Ερευνών ο καθηγητής Ανδρέας Παπανδρέου

20/9:Παραίτηση Κ. Καραμανλή, υπηρεσιακός πρωθυπουργός ο βασιλικός στρατηγός Κ. Δόβας

29/10:Κοινοβουλευτικές εκλογές. ΕΡΕ 50.8%

2/11:Ο Καραμανλής ορκίζεται πάλι πρωθυπουργός.

1963

11/6:Παραίτεται ο Καραμανλής συγκρουόμενος με τον Βασιλιά και αναχωρεί στις 17/11 για την Ελβετία έως τις εκλογές.

19/6:Ορίζεται μεταβατική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Π. Πιπινέλη.

27/9:Υπηρεσιακός πρωθυπουργός Σ. Μαυρομιχάλης

3/11:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Πρώτο κόμμα η Ένωση Κέντρου 42,2%

8/11:Κυβέρνηση μειοψηφίας Γ. Παπανδρέου με προοπτική την επαναπροκήρυξη εκλογών.

24/12:Παραίτηση κυβέρνησης για την προκήρυξη νέων εκλογών.

Υπηρεσιακός πρωθυπουργός Ι. Παρασκευόπουλος (28/12)

1964

16/2:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Η Ένωση Κέντρου κερδίζει με ποσοστό 53%.

6/3:Θάνατος του βασιλιά Παύλου

23/3:Ο Κωνσταντίνος Β' διαδέχεται στον θρόνο τον πατέρα του σε ηλικία 24 ετών.

1965

15/7:Ο βασιλιάς εξαναγκάζει σε προφορική παραίτηση τον Γ. Παπανδρέου.
Ακολουθούν μαζικές λαϊκές κινητοποιήσεις («Ιουλιανά»)

15/7:Ο Γεώργιος Αθανασιάδης-Νόβας ορκίζεται πρωθυπουργός, η ομάδα Μητσοτάκη προσχωρεί στην κυβέρνηση των λεγόμενων «αποστατών».

20/8:Δεύτερη κυβέρνηση «αποστατών» με πρωθυπουργό τον Η. Τσιριμόκο

17/9:Τρίτη κυβέρνηση «αποστατών» με πρωθυπουργό τον Σ. Στεφανόπουλο και με υποστήριξη της ΕΡΕ.

1966

22/12:Κυβέρνηση του Ι. Παρασκευόπουλου.

1967

3/4:Παραίτηση Ι. Παρασκευόπουλου, κυβέρνηση Π. Κανελλόπουλου με σύμφωνη γνώμη του Γ. Παπανδρέου με στόχο να προκηρυχτούν εκλογές.

21/4:Στρατιωτικό πραξικόπημα των συνταγματαρχών με ηγέτη τον Γεώργιο Παπαδόπουλο. Χιλιάδες συλλήψεις και εφαρμογή στρατιωτικού νόμου.
Δικτατορικός πρωθυπουργός Κ. Κόλλιας

13/12:Βασιλικό αντιπραξικόπημα που αποτυγχάνει. Συλλαμβάνονται οι στρατιωτικοί που το υποστήριξαν. Η βασιλική οικογένεια αναχωρεί για τη Ρώμη. Ορίζεται αντιβασιλέας ο στρατιωτικός Γ. Ζωιτάκης.

1973

8/10:Ο Παπαδόπουλος ορίζει τον Σ. Μαρκεζίνη Πρωθυπουργό με εντολή να προκηρύξει εκλογές.

25/11:Ο Δ. Ιωαννίδης, αρχηγός της ΕΣΑ, ανατρέπεται τον Παπαδόπουλο, επιβάλλει στρατιωτικό νόμο και ορίζει ως πρόεδρο Δημοκρατίας των Φ. Γκιζίκη

1974

24/7:Αναίμακτη πτώση της Χούντας. Ο Καραμανλής καλείται να επιστρέψει στην Ελλάδα και σχηματίζει κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας.

17/11:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Η Νέα Δημοκρατία πρώτο κόμμα 45,4%, πρωθυπουργός ο Κ. Καραμανλής.

11/12:Παραίτεται ο Φ. Γκιζίκης και προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναλαμβάνει ο δικαστικός Μ. Στασινόπουλος.

1977

20/11:Κοινοβουλευτικές εκλογές, πρώτο κόμμα η Νέα Δημοκρατία 42%. Κ. Καραμανλής πρωθυπουργός. Ο Κ. Μητσοτάκης εκλέγεται ως αρχηγός του Κόμματος Νεοφιλελευθέρων (1,1%).

1980

8/5:Ο Γεώργιος Ράλλης αναλαμβάνει Πρωθυπουργός.

18/10:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Το ΠΑΣΟΚ στην κυβέρνηση με το 48% των ψήφων, ο Α. Παπανδρέου Πρωθυπουργός. Ταυτόχρονα πρώτες ευρωεκλογές που κερδίζει επίσης το ΠΑΣΟΚ.

1984

2/6:Κοινοβουλευτικές εκλογές, το ΠΑΣΟΚ πρώτο κόμμα.

1989

18/6:Κοινοβουλευτικές Εκλογές με απλή αναλογική, η Νέα Δημοκρατία πρώτο κόμμα με 44,2 % αλλά χωρίς αυτοτελή πλειοψηφία.

2/7:Κυβέρνηση συνεργασίας από Νέα Δημοκρατία και Συνασπισμό με Πρωθυπουργό τον Τζ. Τζαννετάκη.

12/10:Υπηρεσιακή κυβέρνηση Ιωάννη Γρίβα

5/11:Κοινοβουλευτικές εκλογές με απλή αναλογική. Η Νέα Δημοκρατία πρώτο κόμμα με 46,2% χωρίς αυτοτελή πλειοψηφία.

23/11:Οικουμενική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Ξ. Ζολώτα

1990

8/4:Κοινοβουλευτικές εκλογές με απλή αναλογική. Πρώτο κόμμα η Νέα Δημοκρατία με 46,9% και 150 έδρες. Το εκλογικό σύστημα ευνοεί και την εκλογή δύο ανεξάρτητων μειονοτικών βουλευτών της Θράκης.

11/4:Κυβέρνηση Κ. Μητσοτάκη με την υποστήριξη του ενός βουλευτή της ΔΗΑΝΑ

1992

9/9:Αθρόα προσχώρηση βουλευτών της συμπολίτευσης στην ΠολΑν οδηγεί την κυβέρνηση σε παραίτηση και στην προκήρυξη εκλογών

10/10:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Το ΠΑΣΟΚ κερδίζει την απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 46,7.

1996

15/1:Ο Α. Παπανδρέου παραιτείται από πρωθυπουργός για λόγους υγείας

18/1:Ο Κώστας Σημίτης εκλέγεται Πρόεδρος από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ.

23/6:Πεθαίνει ο Α. Παπανδρέου

12/9:Βουλευτικές εκλογές. Το ΠΑΣΟΚ πρώτο κόμμα με 41,49% με 162 έδρες

13/9:Ο Κ. Σημίτης σχηματίζει κυβέρνηση

1999

4/2:Ο πρωθυπουργός Κώστας Σημίτης ανακοινώνει την πρόωρη προσφυγή στις κάλπες.

9/4:Βουλευτικές εκλογές. Το ΠΑΣΟΚ πρώτο κόμμα με διαφορά 1% από τη ΝΔ, ο Κ. Σημίτης Πρωθυπουργός.

2004

7/3:Κοινοβουλευτικές εκλογές. Πρώτο κόμμα η Νέα Δημοκρατία με 45,36%.

9/3:Ο Κ. Καραμανλής σχηματίζει κυβέρνηση.⁶⁴

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΣΤΑΘΕΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ

3.1. Πολιτική αστάθεια και δημόσια διοίκηση

Στο παρελθόν, τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής που είχαν αναπτυχθεί, και ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, χαρακτηρίζονταν από την κυρίαρχη παρουσία του κράτους. Τα περισσότερα κράτη της δυτικής Ευρώπης κυρίως προσπάθησαν μέσω μίας εθνικής προσπάθειας να αναπτύξουν τους κατάλληλους μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας που θα τους βοηθούσαν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι χώρες τους. Η ανάπτυξη αυτών των μηχανισμών την συγκεκριμένη χρονική στιγμή είναι απολύτως λογική αν αναλογισθούμε πως το τέλος του Β

⁶⁴ Ίδρυμα Ανδρέα Παπανδρέου στο www.agp.gr.

Παγκοσμίου πολέμου άφησε πολλές χώρες κυριολεκτικά καταστραμμένες. Από τότε μέχρι σήμερα, τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής που αναπτύχθηκαν και αναπτύσσονται από τα διάφορα κράτη διαμορφώνονταν ανάλογα με τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες του κάθε κράτους και εποχής, μεταβάλλοντας τους στόχους τους ανάλογα με αυτές.⁶⁵

Η κοινωνική πολιτική ορίζεται ως «ένα σύνολο μορφών και μεθόδων κοινωνικής δράσης και παρέμβασης». Σαν επιστημονικό πεδίο, εμπεριέχει πολλών ειδών επιστήμες αφού προκειμένου να αναπτυχθεί το θεωρητικό της υπόβαθρο εμπλέκονται επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, η δημογραφία, η νομική, η πολιτική και η οικονομική επιστήμη, η κοινωνική ανθρωπολογία, η κοινωνική ψυχολογία, η οικολογία και η στατιστική. Η κοινωνική πολιτική έχει ένα ιδιαίτερο σύνθετο χαρακτήρα και αυτό φαίνεται από τις διάφορες επιστήμες που συνυπάρχουν σε αυτή.⁶⁶

Αυτός ο σύνθετος χαρακτήρας δυσκολεύει πολύ έναν σαφή προσδιορισμό της κοινωνικής πολιτικής και αυτό φαίνεται και από τον γενικό ορισμό που καταγράψαμε στην αρχή. Το πώς αντιλαμβάνεται ο καθένας την κοινωνική πολιτική διαφέρει ανάλογα με το ιδεολογικό και πολιτικό υπόβαθρο που έχει αφού εμπλέκονται σε αυτή τόσο η ιδέα του κράτους πρόνοιας όσο και των διάφορων φορέων που και δικτύων που δημιουργούνται γύρω από αυτή. Για παράδειγμα ένας κρατικός φορέας που παρέχει επιδόματα για αυτούς που

⁶⁵ Σκαμνάκης Χριστόφορος (2006), *Ο ρόλος των φορέων της αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής- Η περίπτωση των φορέων της Αχαΐας*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα, σελ. 22.

⁶⁶ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.2.

είναι άνεργοι μπορεί να θεωρεί ότι αυτό είναι κοινωνική πολιτική ενώ αυτός που τα δέχεται, να θεωρεί ότι η κοινωνική πολιτική είναι η ολοκληρωμένη παρέμβαση στο πρόβλημα του, δηλαδή η ενίσχυση της απασχόλησης και η δημιουργία προϋποθέσεων για να μπορέσει να βρει εργασία και όχι απλώς να του δίνεται ένα επίδομα.⁶⁷

Παρά όμως τις διαφορετικές θεωρήσεις και αμφισβητήσεις υπάρχει γενική αποδοχή στο ποιους τομείς πρέπει να καλύπτει η κοινωνική πολιτική και αυτοί είναι της υγείας, της ασφάλισης, της απασχόλησης, της στέγασης και των υπηρεσιών πρόνοιας που σχετίζονται με την παιδικής μέριμνας, την προστασία της τρίτης ηλικίας, την ενίσχυση της οικογένειας και την υποστήριξη των ατόμων με αναπηρίες.

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις και θεωρήσεις της κοινωνικής πολιτικής εξαρτώνται σε ένα μεγάλο βαθμό από αυτό που αναμένεται ως αποτέλεσμα από αυτή. Για να εξηγήσουμε καλύτερα τι εννοούμε, κάποιοι θεωρούν την κοινωνική πολιτική ως μέσο για να επιτευχθεί η ευημερία των πολιτών, κάποιοι άλλοι ως μέσο για την προστασία από κινδύνους, ενώ κάποιοι άλλοι της προσδίδουν κοινωνικοπολιτική και εξουσιαστική οπτική. Αυτές οι διαφορετικές προσεγγίσεις διαφοροποιούν εντελώς την έννοια της κοινωνικής πολιτικής όπως θα αναλύσουμε παρακάτω.

Αυτοί που θεωρούν ότι η κοινωνική πολιτική μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για την επίτευξη της ευημερίας αναφέρονται σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες που δεν μπορούν για διάφορους λόγους να ευημερήσουν

⁶⁷ Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε. (1995), *Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση- Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.- Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, σελ. 17.

όπως οι ανάπηροι, οι εξαρτημένοι από ουσίες, οι ηλικιωμένοι ή άτομα που ανήκουν σε ομάδες με συγκεκριμένα κοινωνικά προβλήματα. Η κοινωνική πολιτική σε αυτή την περίπτωση προσπαθεί να ενισχύσει αυτά τα άτομα δηλαδή να τους στηρίξει οικονομικά λόγω του ότι δεν μπορούν να βιοποριστούν όπως οι υπόλοιποι άνθρωποι και να τους εντάξει στην υπόλοιπη κοινωνία παρέχοντας τους τις ίδιες ευκαιρίες με τους άλλους ανθρώπους, καθώς επίσης και όπου είναι δυνατόν να εξαλείψει τα προβλήματα αυτά που τους κάνουν να μειονεκτούν έναντι των άλλων ανθρώπων όπως στην περίπτωση της τοξικομανίας.

Η παραπάνω προσέγγιση που θεωρεί την ευημερία ως αποτέλεσμα της κοινωνικής πολιτικής, προϋποθέτει την ύπαρξη ηθικής, καλοσύνης και αλtruισμού εκ μέρους του κράτους ώστε οι άνθρωποι που αδυνατούν να ευημερήσουν σύμφωνα με τα κοινωνικά δεδομένα, να έχουν τις ευκαιρίες που μόνοι τους αδυνατούν να αποκτήσουν. Αυτή η προσέγγιση όμως εμπεριέχει και έναν μεγάλο κίνδυνο, να φέρει τα εντελώς αντίθετα αποτελέσματα από τα αναμενόμενα, δηλαδή να επιφέρει την κοινωνική δυστυχία. Αυτό συμβαίνει γιατί το κράτος δεν λειτουργεί στην κοινωνία αυτόνομα και διευρυμένα όπως θα έπρεπε θεωρητικά. Αν αυτό συνέβαινε θα μπορούσε το κράτος να δώσει την απαραίτητη βοήθεια στους αναξιοπαθούντες και έτσι αντί για κοινωνική ανισότητα να υπάρχει κοινωνική ευημερία και ένα γενικότερο πνεύμα αλληλεγγύης. Στην κοινωνική ευημερία όμως συμμετέχουν οι μεγάλες επιχειρήσεις που ρυθμίζουν την οικονομία ενός κράτους και οι οποίες δεν έχουν κανένα συναίσθημα από αυτά που προαναφέραμε αφού ο μόνος του στόχος είναι η παραγωγή κέρδους προς όφελος τους. Οι εταιρίες, λοιπόν που δεν έχουν καμία διάθεση και πρόθεση ενσωμάτωσης των κοινωνικών ομάδων

που αντιμετωπίζουν προβλήματα, αφού ενδιαφέρονται για την δική τους ευημερία κυρίως δημιουργούν προβλήματα στην δράση του κράτους αφού δεν αφήνουν κανένα περιθώριο δημιουργίας προοπτικών. Για να γίνουμε πιο κατανοητοί ακόμα και εάν το κράτος επιθυμεί για παράδειγμα να δημιουργήσει θέσεις εργασίας για άτομα με αναπηρίες ώστε να έχουν ίσες επαγγελματικές ευκαιρίες με τους υπόλοιπους ανθρώπους, οι εταιρίες που ενδιαφέρονται για το κέρδος τους μπορούν να σαμποτάρουν μία τέτοια ενέργεια αν θεωρούν ότι τα άτομα με αναπηρίες θα αποτελέσουν πρόβλημα στην λειτουργία τους.⁶⁸

Η κοινωνική πολιτική που έχει ως στόχο την ευημερία ακόμα και σε θεωρητικό επίπεδο, εστιάζει στην παροχή ευκαιριών και βοήθειας σε όλους. Από την άλλη η κοινωνική πολιτική που έχει ως στόχο την αποφυγή κινδύνων έχει μία διαφορετική εστίαση και διάσταση. Όταν αναφερόμαστε σε κινδύνους εννοούμε ότι μπορεί να βλάψει την κοινωνία ή τους θεσμούς της. Κίνδυνος μπορεί να είναι η ανεργία που επιδρά τόσο κοινωνικά όσο και προσωπικά αφού κάθε άνθρωπος που δεν μπορεί να δουλέψει για να βιοποριστεί είναι δεδομένο ότι θα αντιμετωπίσει προβλήματα, η ασθένεια, ο θάνατος της κεφαλής μίας οικογένειας, κα. Οι κίνδυνοι για την κοινωνία ήταν ένα φαινόμενο που υπέστη πολλές αλλαγές με την έννοια του χρόνου. Παλαιότερα λόγω της μεγάλης θρησκευτικότητας που επικρατούσε οι άνθρωποι θεωρούσαν τους κινδύνους θέλημα Θεού και ότι ήταν η μοίρα τους να τους υποστούν αφού δεν μπορούσαν να κάνουν κάτι για να τους αποφύγουν. Με την εξέλιξη όμως της κοινωνίας και τον εκσυγχρονισμό αυτή η

⁶⁸ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.4-5.

νοοτροπία ανατράπηκε και οι άνθρωποι κατανόησαν ότι για κάποιους κινδύνους μπορούσαν να μεριμνήσουν αφού ήταν αποτέλεσμα ανθρώπινων πράξεων και όχι θεϊκών. Ειδικά στον επαγγελματικό τομέα αλλά και σε άλλους τομείς της ανθρώπινης ζωής ο άνθρωπος κατανόησε ότι μπορεί μέσω της ασφάλισης αν όχι να προφυλάξει απόλυτα τον εαυτό του, να μειώσει τις συνέπειες που υπάρχουν για την οικογένεια του. Η ασφάλιση μείωσε αισθητά τις πιθανότητες κινδύνων αφού ο άνθρωπος μπορούσε να προνοήσει για κάποιους από αυτούς όπως για παράδειγμα για τον κίνδυνο των γηρατειών. Η ασφάλιση έδωσε το δικαίωμα στον άνθρωπο που γερνάει να μπορεί να αντιμετωπίσει την βιολογική του ανικανότητα να εργαστεί με αξιοπρέπεια πλέον αφού μπορούσε να βιοποριστεί μέσω της σύνταξης που του απέδιδε η ασφάλιση τα χρόνια που μπορούσε να εργαστεί.

Αυτά όμως που θεωρούνταν δεδομένα τις προηγούμενες δεκαετίες και είχαν κατακτηθεί μέσα από μεγάλους κοινωνικούς αγώνες όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στην εργασία και την ασφάλιση, πλέον δεν θεωρούνται τόσο αυτονόητα και σίγουρα, κυρίως λόγω της ανεπάρκειας της δημόσιας διοίκησης. Είναι γεγονός, ότι με το πέρασμα του χρόνου, η ανθρωπότητα βρίσκεται αντιμέτωπη συνεχώς με νέες προκλήσεις και αλλαγές, και καθορίζεται από την αρχή ένα νέο καθεστώς σε όλους τους τομείς το οποίο δεν αφορά πλέον τον άνθρωπο μόνο σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο, αλλά σε παγκόσμιο. Αναμφίβολα, υπάρχουν θετικά στοιχεία που προκύπτουν από αυτές τις μεταβολές αλλά για να μπορέσει ο άνθρωπος να επωφεληθεί αυτών και να συγχρονιστεί παράλληλα με αυτές τις εξελίξεις, οφείλει να τις παρακολουθεί και να εξελίσσεται και αυτός αναλόγως. Ένας τομέας που έχει υποστεί μεγάλες αλλαγές σήμερα είναι ο εργασιακός. Λόγω

της νέας γεωγραφικής και επαγγελματικής κατανομής που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση, αφού οι εσωτερικές αγορές εργασίας μεταφέρονται σε νέα πεδία, ασκεί μεγάλη και σημαντική επίδραση στον εργασιακό τομέα, συνδυαστικά πάντα με νέα φαινόμενα όπως για παράδειγμα η συγκοινωνιακή και επικοινωνιακή ανάπτυξη, αντικαθιστώντας την αίσθηση της απόστασης και των περιβαλλοντικών διαφορών, με την αίσθηση της παγκόσμιας επαγγελματικής συνεργασίας.⁶⁹

Παράλληλα με την αύξηση της κινητικότητας των εταιριών που πλέον γι' αυτές είναι ιδιαίτερα εύκολο να μετακινήσουν το πεδίο δράσης τους σε άλλη χώρα αφήνοντας σε αυτή που έφυγαν στρατιές ανέργων, επήλθε παράλληλα η ανάπτυξη της τεχνογνωσίας και της τεχνολογίας προκειμένου να υποδείξουν, σε θεωρητικό τουλάχιστον πλαίσιο, την παγκοσμιοποίηση και την τυποποίηση της γνώσης ως λύση στο να ξεπεραστούν οι συνέπειες που θα προκύψουν.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο ότι σήμερα το κύριο χαρακτηριστικό της απασχόλησης και του επαγγελματικού τομέα είναι η ρευστότητα αφού κανένας εργαζόμενος δεν μπορεί να είναι σίγουρος πλέον όχι για την επαγγελματική του εξέλιξη αλλά για το αν θα έχει επάγγελμα αύριο κάτι που τον κάνει να υποχωρεί αναφορικά με κεκτημένα όπως η ασφάλιση. Για τον σημερινό άνθρωπο η πιθανότητα των κινδύνων έχει αυξηθεί αισθητά αφού αφορά κάθε βήμα της ζωής του δημιουργώντας του ανασφάλεια ακόμα και για καταστάσεις που στο παρελθόν θα θεωρούνταν ευχάριστες. Για παράδειγμα

⁶⁹ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.11-12.

σήμερα, ένας άνθρωπος που κάνει ένα παιδί από την πρώτη στιγμή της γέννησης του διακατέχεται από ανασφάλεια αναφορικά με το μέλλον του αφού δεν ξέρει αν θα είναι σε θέση να του παρέχει τα απαραίτητα.

Δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε να αναφέρουμε και τους μελλοντικούς κινδύνους που υπάρχουν πια από την άσχημη χρήση της ανάπτυξης της τεχνολογίας και που έχουν άμεση σχέση με τους κινδύνους που προκύπτουν από την εξέλιξη της αγοράς εργασίας. Για παράδειγμα η μόλυνση του πλανήτη είναι πλέον ένας ορατός κίνδυνος και έχει κάνει πολλούς ανθρώπους να ανησυχούν. Αν για παράδειγμα μία μορφή της κοινωνικής πολιτικής ενός κράτους είναι η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας ώστε να μπορέσουν να βρουν εργασία οι πολίτες του που πάσχουν από ανεργία και υποστηρίζει την δημιουργία εργοστασίων γι' αυτό το σκοπό μπορεί να αντιμετωπίσει την κοινωνική αντίδραση εκ μέρους αυτών που ανησυχούν για την μόλυνση του περιβάλλοντος που θα υποστεί η περιοχή.⁷⁰

Η κοινωνική πολιτική με στόχο την αντιμετώπιση μελλοντικών κινδύνων διαφέρει αισθητά από την κοινωνική πολιτική της ευημερίας διότι ενώ η δεύτερη εστιάζει σε ομάδες με ειδικά κοινωνικά προβλήματα, η πρώτη εστιάζει γενικά σε όλους τους ανθρώπους αφού κανένας δεν εξαιρείται από τις συνέπειες των μελλοντικών κινδύνων λόγω της ρευστότητας που υπάρχει.

Μία άλλη οριοθέτηση της κοινωνικής πολιτικής, εντελώς διαφορετική από τις δύο προηγούμενες που μελετήσαμε, είναι αυτή που την ταυτίζει με την

⁷⁰ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.7-8.

εξουσία. Η προσέγγιση αυτή θεωρεί την κοινωνική πολιτική μία μορφή της εξουσίας ώστε να ελέγχει κοινωνικά τους ανθρώπους. Οι θεωρητικοί και οι φιλόσοφοι που ασπάζονται αυτή την προσέγγιση θεωρούν ότι αυτή η άποψη επιβεβαιώνεται από την γλώσσα που χρησιμοποιούν οι φορείς της, οι ειδικοί και οι επαγγελματίες που δραστηριοποιούνται σε αυτήν καθώς και οι πολιτικοί. Η γλώσσα αυτή τους βοηθάει ώστε να μπορούν να κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους και να δημιουργούν διάφορα τεχνητά κοινωνικά προβλήματα. Με αυτό τον τρόπο η εξουσία μπορεί να δημιουργήσει άλλοθι για την ανεπάρκεια της.

Δημιουργώντας ομάδες ανθρώπων χαρακτηρισμένες ως ομάδες με προβλήματα που χρήζουν βοήθεια, όπως οι ανάπηροι, οι μετανάστες, οι τοξικομανείς, κα., τους βοηθούν φροντίζοντας να τονίσουν ότι η βοήθεια που τους παρέχεται προέρχεται από τους κοινωνικούς πόρους με αποτέλεσμα η κοινωνία να τους θεωρεί υπεύθυνους για το ότι δεν υπάρχουν επαρκείς κοινωνικοί πόροι. Έτσι τις περισσότερες φορές οι άνθρωποι αυτοί στιγματίζονται και ενοχοποιούνται και δεν δέχονται καμία ουσιαστική βοήθεια όπως η εξουσία ισχυρίζεται ότι τους προσφέρει.

Η κοινωνική πολιτική χρησιμεύει και με άλλο τρόπο στην εξουσία. Όταν χαρακτηρίζει κάποιες ομάδες ανίκανες προς επιβίωση και κοινωνική ενσωμάτωση, στην ουσία προσπαθεί να τις κάνει εξαρτώμενες από αυτή αφού η εικόνα που τους προσδίδει δεν τους επιτρέπει να λειτουργήσουν αυτόνομα.

Αποκαλώντας τους ηλικιωμένους ευπαθή ομάδα, τους στιγματίζει με αυτό τον χαρακτηρισμό και έτσι τους αντιμετωπίζει η κοινωνία. Έτσι η διαφορετικότητα του κάθε ατόμου δεν είναι διακριτή και αναγκαστικά οδηγείται

στην εξάρτηση αφού η ταμπέλα που του αποδόθηκε δεν του επιτρέπει να έχει διαφορετική πορεία από τους υπόλοιπους της ομάδας του. Όταν η εξουσία τον ονομάζει ηλικιωμένο, κάτι που συνοδεύεται από το χαρακτηριστικό ότι είναι ανίκανος, όταν θα πάει για παράδειγμα να αναζητήσει εργασία, ο υποψήφιος εργοδότης του ως ανίκανο θα τον αντιμετωπίσει απλά και μόνο γιατί αυτή την αντίληψη έχει στο μυαλό λόγω της ηλικίας του και δεν θα του δώσει καμία ευκαιρία να δοκιμάσει τις ικανότητες. Έτσι, αναγκαστικά, ακόμα και αν έχει ικανότητες, θα αναγκαστεί και αυτός να εξαρτηθεί από την κοινωνική πολιτική της εξουσίας.⁷¹

Το φαινόμενο αυτό είναι ιδιαίτερα σοβαρό αν αναλογιστούμε πόσες πολλές κατηγορίες ανθρώπων υπάρχουν και πόσο αυτές είναι ταυτισμένες με κάποια χαρακτηριστικά που αντιμετωπίζονται κοινωνικά ως μειονεκτήματα. Ακόμα και αν κάποιες κατηγορίες αρχικώς φαίνονται να μην φέρουν κοινωνικό στιγματισμό, στην πραγματικότητα δεν είναι έτσι. Για παράδειγμα, η μητέρα είναι ένας όρος που κοινωνικά όχι μόνο θεωρείται αποδεκτός αλλά χαίρει και μεγάλης εκτιμήσεως. Το να είναι μία γυναίκα όμως μητέρα επαγγελματικά θεωρείται μειονέκτημα αφού υπάρχει η αντίληψη ότι λόγω των μητρικών της υποχρεώσεων δεν θα μπορέσει να είναι αποτελεσματική και αποδοτική στην εργασία της. Αυτό σταδιακά μπορεί να οδηγήσει στην οικονομική εξαθλίωση της μητέρας και της οικογένειάς της και έτσι πολύ γρήγορα να γίνουν και αυτοί ευπαθή ομάδα με κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και ανάγκη υποστήριξης από την κοινωνική πολιτική. Από την στιγμή που περιέλθει σε αυτή την

⁷¹ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.10-11.

κατάσταση, τότε θα αλλάξει και η οπτική της κοινωνίας απέναντι της αφού θα είναι και αυτή ένα άτομο που καταναλώνει τους κοινωνικούς πόρους.

Για να μπορέσει να αντιστραφεί αυτή η κατάσταση στο συγκεκριμένο παράδειγμα που αναφέραμε, η κοινωνική πολιτική και κατά επέκταση και η εξουσία που την ασκεί, δεν θα έπρεπε να στηρίζεται στην παροχή βοήθειας αλλά στην ουσιαστική και πραγματική παρέμβαση που θα επέτρεπε στην γυναίκα αυτή να εργαστεί και να έχει τις ίδιες ευκαιρίες πρόσβασης στην εργασία με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Δηλαδή, αντί να επιλύει εκ των υστέρων τα προβλήματα, η κοινωνική πολιτική θα πρέπει να αναζητά τις ρίζες των προβλημάτων και να προσπαθήσει να τις απαλείψει και όχι να κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους.

Είδαμε λοιπόν ότι ο ορισμός της κοινωνικής πολιτικής διαφέρει ανάλογα με την προσέγγιση της αφού έχει πολλές και διαφορετικές διαστάσεις. Η Όλγα Στασινοπούλου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Πάντειου Πανεπιστημίου Αθηνών, προσπάθησε να συγκεντρώσει όλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις της κοινωνικής πολιτικής στον κάτωθι ορισμό: *Την οργανωμένη παρέμβαση του κράτους ή του εκάστοτε φορέα άσκησης εξουσίας, η οποία μέσα από την αναγνώριση και κάλυψη αναγκών- σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο- στοχεύει στην ρύθμιση της κοινωνικής αναπαραγωγής και στην εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής και ειρήνης. Η επίτευξη της κοινωνικής ευημερίας αποτελεί έναν σημαντικό αλλά όχι αναγκαίο στόχο της, ενώ στις σύγχρονες κοινωνίες της διακινδύνευσης προσανατολίζεται προς την στήριξη της ατομικής διαχείρισης των κινδύνων. Συνδέεται άρρηκτα με την κοινωνική αλλαγή, την οποία μπορεί να προωθεί, να καθυστερεί ή να παρεμποδίζει και αποτελεί πολύτιμο εργαλείο επίτευξης των*

στόχων μίας ευρύτερης «κοινωνικής πολιτικής» σε εποχές αναδιάρθρωσης κοινωνικών δομών και σχέσεων σε βάθος και έκταση... Την κοινωνική πολιτική μπορούμε να την κατανοήσουμε μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά και πολιτισμικά πλαίσια και μέσα από τον κυρίαρχο λόγο τον οποίο εκφέρουν οι κύριοι παράγοντες σχεδιασμού και εφαρμογής της, και οι επιστημονικοί μελετητές της. Ως γνωστικό αντικείμενο έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα που χαρακτηρίζεται από την σύζευξη θεωρίας και εφαρμογής, μέσα από διαφορετικές κάθε φορά θεωρητικές και ιδεολογικές προσεγγίσεις.⁷²

Οι προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες έχουν πιο εξατομικευμένους στόχους και οι ανάγκες που καλύπτουν έχουν σχέση με την παιδική μέριμνα, την προστασία της τρίτης ηλικίας, την ενίσχυση της οικογένειας και την υποστήριξη ατόμων με αναπηρίες.

Οι υπηρεσίες αυτές διαφοροποιούνται αισθητά από τους άλλους τομείς κοινωνικής πολιτικής. Ενώ οι άλλοι τομείς εστιάζουν στην επίλυση γενικότερων προβλημάτων όπως για παράδειγμα η ανεργία που απασχολεί διαφορετικές πληθυσμιακές και κοινωνικές ομάδες, οι προσωπικές κοινωνικές υπηρεσίες εστιάζουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες με ειδικά προβλήματα. Αποτελούν στην ουσία την πιο ζωντανή απεικόνιση του κοινωνικού κράτους και της συνδρομής και υποστήριξης των ανθρώπων με προβλήματα. Έτσι, ενώ οι άλλες μορφές της κοινωνικής πολιτικής στοχεύουν σε ένα οριοθετημένο πεδίο προβλημάτων ή προσπαθούν να αντιμετωπίσουν τους μελλοντικούς κοινωνικούς κινδύνους, οι προνοιακές υπηρεσίες έρχονται

⁷² Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.11-12.

αντιμέτωπες με πραγματικά προβλήματα και ανάγκες που δεν είναι ούτε προκαθορισμένα αλλά ούτε προβλέψιμα και που αν δεν εξαλειφθούν θα μετατραπούν σε πιο σοβαρά.⁷³

Η δεύτερη ιδιαιτερότητα που παρουσιάζουν οι προσωπικές κοινωνικές σχέσεις αναφορικά με τις υπόλοιπες μορφές κοινωνικής πολιτικής είναι ότι απαιτείται η ανάπτυξη μίας ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στους φορείς και τους χρήστες κυρίως διότι στην πλειονότητα τους τα άτομα που κάνουν χρήση αυτών των υπηρεσιών είναι μέλη πληθυσμιακών ομάδων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο ή βρίσκονται ήδη σε κοινωνικό αποκλεισμό.

Βέβαια, υπάρχει μία γενικότερη αμφισβήτηση και προβληματισμός τόσο στον τρόπο εφαρμογής των προνοιακών υπηρεσιών όσο και προς τον στόχο. Η αμφισβήτηση πηγάζει σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που εφαρμόζονταν στο παρελθόν που δεν ήταν η κάλυψη αναγκών αλλά η παροχή βοήθειας σε ανήμπορους και άπορους πολίτες ώστε να εξαλειφθεί η πιθανότητα δημιουργίας προβλημάτων, δηλαδή στην ουσία σκόπευε στον έλεγχο των ομάδων που θεωρούνταν πιθανές πηγές προβλημάτων και αναταραχών.⁷⁴

Σήμερα όμως, οι προνοιακές υπηρεσίες θεωρείται από τους περισσότερους, ως υποχρέωση του κράτους στην κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη. Θεωρείται επίσης το ιδανικό πεδίο έκφρασης της κοινωνικής αλληλεγγύης διότι το κράτος καλείται να παρέμβει και να δημιουργήσει

⁷³ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.7-9.

⁷⁴ Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε.(1995) *Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση- Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.- Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, σελ. 19-20.

συνεργατικές σχέσεις με σημαντικούς φορείς της κοινωνίας όπως η οικογένεια, το συγγενικό και το κοινωνικό περιβάλλον. Βέβαια, αυτή η προσέγγιση δεν σημαίνει ότι όλα στον τομέα των προσωπικών κοινωνικών υπηρεσιών είναι ειδυλλιακά και αρμονικά. Τις περισσότερες φορές επειδή υπάρχει η κοινωνική πεποίθηση ότι οι χρήστες αυτών των ομάδων είναι περιθωριοποιημένοι κοινωνικά, η βοήθεια που δέχονται από το κράτος και ο τίτλος των χρηστών αυτών των υπηρεσιών, τους στιγματίζει και τους περιθωριοποιεί ακόμα περισσότερο.⁷⁵

Από θεσμικής απόψεως, οι στόχοι που το κράτος επιθυμεί να επιτύχει μέσω αυτών των υπηρεσιών είναι:

- *Η επίτευξη κοινωνικής συνοχής με παρεμβάσεις στην κοινωνικοποίηση ατόμων και ομάδων και την κοινωνική τους ένταξη. Απευθύνεται σε όλους τους πολίτες και όχι μόνο σε όσους αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα (π.χ. παιδική μέριμνα, υπηρεσίες συμβουλευτικής γονέων).*
- *Η πρόληψη αρνητικών επιπτώσεων και κοινωνικών προβλημάτων, η προαγωγή πρωτοβουλιών αυτοβοήθειας και αλληλεγγύης, καθώς και η στήριξη ομάδων πίεσης πολιτών που στοχεύουν στην αλλαγή και την καλυτέρευση της παρεχόμενης φροντίδας.*
- *Η αντιμετώπιση κρίσιμων καταστάσεων και προβλημάτων στα πλαίσια της φροντίδας σε συνδυασμό με θεραπευτικές μεθόδους μέσα από*

⁷⁵ Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε.(1995) *Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση- Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.- Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, σελ. 20.

ποικίλους τρόπους στήριξης, αρωγής και συμβουλευτικής σε άτομα και ομάδες με στόχο την θεραπεία, την τριτογενή πρόληψη και την κοινωνική τους επανένταξη.

- *Η ανάπτυξη, διάχυση και αξιοποίηση της πληροφόρησης, η δημιουργία υπηρεσιών προσπελασιμότητας και συντονισμού των υπηρεσιών με στόχο την ολοκληρωμένη και ποιοτικά αναβαθμισμένη κάλυψη των κοινωνικών αναγκών.⁷⁶*

Σήμερα η κοινωνική πολιτική παρουσιάζει την ανάγκη αναδιαμόρφωσης και αναδιοργάνωσης λόγω των νέων κοινωνικών κινδύνων που έχουν προκύψει.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι ένας από τους κύριους στόχους της κοινωνικής πολιτικής είναι η δράση προς αποφυγή μελλοντικών κοινωνικών κινδύνων. Παρόλα αυτά όμως, είναι αβέβαιο κατά πόσο μπορούν οι κίνδυνοι αυτοί να προβλεφθούν και να αντιμετωπιστούν λόγω των νέων προβλημάτων και αναγκών που έχουν δημιουργηθεί από την παγκοσμιοποίηση.

Το σημαντικότερο πρόβλημα που υπάρχει σήμερα είναι ότι λόγω των νέων τεχνολογιών και της γνώσης που εξελίσσονται με ταχύτατους ρυθμούς, η παραδοσιακή κοινωνία αδυνατεί να ανταποκριθεί με την ίδια ταχύτητα. Αυτό δεν αποτελεί πλέον πρόβλημα μόνο συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων αλλά πρόβλημα όλης της κοινωνίας.⁷⁷

⁷⁶ Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε.(1995) *Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση- Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.- Ε.Ε.Τ.Α.Α., Αθήνα, σελ. 20-21.

⁷⁷ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.9-10.

Ειδικά στο θέμα της απασχόλησης τόσο οι θεσμοί όσο και η κοινωνία έρχονται πλέον αντιμέτωποι με κινδύνους για τους οποίους ούτε πιθανές προβλέψεις υπάρχουν αλλά ούτε και προετοιμασία αντιμετώπισης τους. Επίσης ευάλωτη και αδύναμη παρουσιάζεται και η κοινωνική πολιτική αφού μέχρι προσφάτως η δράση της εστιαζόταν σε μορφές παρέμβασης και πρόληψης κυρίως.

Οι νέοι κίνδυνοι όμως συνιστούν στην ουσία μία αποδόμηση όλων των προηγούμενων κοινωνικών κεκτημένων όπως έχουμε ήδη αναλύσει πριν, όπως για παράδειγμα το θέμα της εργασιακής και κοινωνικής ασφάλισης. Θέματα όπως η ανεργία παρουσιάζουν το ενδεχόμενο μεγάλης μεγιστοποίησης που οδηγεί σταδιακά την κοινωνική πολιτική σε νέες μορφές αφού πλέον δεν γίνεται λόγος για συγκεκριμένες ομάδες αλλά για τον ευρύτερο πληθυσμό. Η αλλαγή αυτή επιβάλλει την μεταστροφή της κοινωνικής πολιτικής από παθητική σε αναπτυξιακή δημιουργώντας έτσι μία βάση για την συνέχειά της. Αυτό σημαίνει ότι πια η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί να αναμένει ώστε να παρέχει βοήθεια εκ των υστέρων, δηλαδή μετά την επίδραση του προβλήματος, αλλά θα πρέπει να παρέμβει καίρια ώστε να προλάβει τις τυχόν συνέπειες που μπορεί να υπάρχουν.

Έχουμε ήδη αναφέρει τις αλλαγές που έχουν γίνει παγκοσμίως και κυρίως σε εργασιακό και κοινωνικό επίπεδο. Η κοινωνική πολιτική δεν μπορεί πλέον λόγω αυτών, να περιορίζεται στην παροχή επιδομάτων γιατί κάτι τέτοιο στην ουσία «δεσμεύει» τους ανθρώπους που είναι φτωχοί και κοινωνικά αποκλεισμένοι, ακόμα περισσότερο σε αυτό το πλαίσιο μην αφήνοντας κανένα περιθώριο στους λήπτες αυτούς να εγκλιματιστούν σταδιακά στην επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική ζωή. Αν αναλογισθούμε ότι αυτή η

κατάσταση σήμερα δεν αφορά συγκεκριμένες ομάδες αλλά μεγάλα πληθυσμιακά κομμάτια είναι ορατό ότι αυτός ο κίνδυνος υπάρχει πλέον για όλους και όχι για λίγους.

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η παρέμβαση της κοινωνικής πολιτικής πρέπει να είναι ουσιαστική και όχι βοηθητική. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να εστιάζει στην θετική διάσταση του κάθε προβλήματος και πρόκλησης και όχι στην εκυστέρων αντιμετώπιση του. Για παράδειγμα, ενώ μέχρι προσφάτως εστίαζε στο πως θα βοηθήσει τους ανθρώπους που βρίσκονταν υπό το καθεστώς της ανεργίας, σήμερα η κοινωνική πολιτική θα πρέπει να εστιάζει στην υποστήριξη της απασχολησιμότητας και στην παροχή βοήθειας στους λήπτες ώστε να είναι προετοιμασμένοι για την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων ώστε να αποφύγουν και την συνέπεια του κοινωνικού αποκλεισμού.⁷⁸

Κατά συνέπεια πλέον η κοινωνική πολιτική θα πρέπει να στοχεύει κυρίως:

- *Στο να δημιουργεί η ίδια πλεονάσματα, τα οποία να αθροίζονται στις πολιτικές αναδιανομής που δεν θα αναιρούν αλλά θα ενισχύουν την λειτουργία της κοινωνικής συνοχής. Έτσι η κοινωνική πολιτική δεν θα πρέπει απλώς να περιμένει την αναδιανομή πλεονάσματος που δημιουργείται αλλού.*
- *Να θέτει ως πρωταρχικό στόχο την αναβάθμιση του ανθρώπινου κεφαλαίου και την καλύτερη αξιοποίησή του, ώστε να δημιουργηθούν*

⁷⁸ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.13.

οι δυνατότητες αυτόνομης παραγωγικής συμμετοχής μέσω της απασχόλησης.

- Να δημιουργεί το αίσθημα σιγουριάς ώστε ο καθένας να αισθάνεται ότι απολαμβάνει στήριξης στις διάφορες δυσκολίες που ενδέχεται να προκύψουν.⁷⁹

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο για την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη αφού η πορεία της φαίνεται να ήταν παράλληλη με την γενικότερη ανοικοδόμηση που προσπάθησε να επιτευχθεί.

Ήδη κατά την διάρκεια του πολέμου, ο Beveridge στην Αγγλία, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα και σύστημα κοινωνικής προστασίας, σύμφωνα με το οποίο ο πληθυσμός της χώρας θα μπορούσε να λάβει την απαραίτητη βοήθεια. Το σύστημα αυτό δεν εφαρμόστηκε τελικά κατά την διάρκεια του πολέμου για τον σκοπό που έχει δημιουργηθεί αλλά μετά τον πόλεμο.

Το πρόγραμμα του Beveridge, μαζί με το πρότυπο της Κεϋνσιανής πολιτικής, αποτέλεσαν ένα από τα δύο βασικά στοιχεία στα οποία οικοδομήθηκε το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας της Αγγλίας. Το δεύτερο βασικό στοιχείο ήταν το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του Bismark.⁸⁰

⁷⁹ Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (2003), *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση, 2003-2005*, Αθήνα, Ιούλιος, σελ.4.

⁸⁰ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.51-52.

Η μεταπολεμική περίοδος ήταν αυτή που ουσιαστικά ανέδειξε και καθιέρωσε ένα διευρυμένο κράτος πρόνοιας σύμφωνα με το οποίο τα συστήματα κοινωνικής πολιτικής που έπρεπε να εφαρμόζει θα έπρεπε να έχουν σαν επίκεντρο την ολοκληρωτική κάλυψη των αναγκών του πολίτη και των δικαιωμάτων που αυτός έχει.

Η επέκταση αυτού του μοντέλου κράτους πρόνοιας, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 196, άρχισε να επεκτείνεται και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, δυτικές και βόρειες αλλά και στην Αμερική, τον Καναδά και την Αυστραλία. Βέβαια η εφαρμογή του δεν ήταν ουσιαστική και καθολική σε όλους τους τομείς αναγκών που προέκυπταν αλλά εδραιωνόταν τόσο ως στόχος όσο και ως πεποίθηση ότι το κράτος πρόνοιας πρέπει να απευθύνεται σε όλους τους πολίτες.⁸¹

Παρόλο που αρχικώς διαφάνηκε ότι το συγκεκριμένο μοντέλο έχαιρε μεγάλης αποδοχής, για τις επόμενες τρεις δεκαετίες, από το 1970 μέχρι το 1990, το κράτος πρόνοιας περιήλθε σε κρίση. Η αντίδραση στο κράτος πρόνοιας εκδηλώθηκε από τους Νεοφιλελεύθερους οι οποίοι θεωρούσαν ότι δεν είναι ένα μοντέλο εφαρμογής κοινωνικής πολιτικής αλλά ένας θεσμικός μηχανισμός ο οποίος χρησιμοποιούσε τους κρατικούς πόρους για την εξάρτηση των πολιτών από το κράτος χωρίς καμία ουσιαστική συμβολή στην

⁸¹ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.52.

δημιουργία ισότητας. Το αποτέλεσμα αυτής της αντίδρασης ήταν η εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής να περιοριστεί σε ευπαθείς ομάδες.⁸²

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1990, το κράτος πρόνοιας δέχτηκε και την τελική επίδραση του που δημιουργήθηκε από το γεγονός ότι κυρίως λόγω της παγκοσμιοποίησης, υπήρχαν και εξωτερικοί παράγοντες που επιδρούσαν σε αυτό. Για παράδειγμα, παρόλο που σε εθνικό επίπεδο κάποια συστήματα κοινωνικής πολιτικής ήταν τόσο ολοκληρωμένα όσο και άρτια εφαρμόσιμα, στο ευρωπαϊκό πλαίσιο δέχτηκαν επιδράσεις από εξωτερικά φαινόμενα όπως η μετανάστευση που τα ανάγκασαν να οδηγηθούν σε αλλαγές.⁸³

Το ελληνικό κράτος έχει να επιδείξει μία σύντομη ιστορική πορεία στο θέμα της κοινωνικής πολιτικής η οποία χρονολογείται από την εποχή της διακυβέρνησης του Καποδίστρια κατά την οποία είχαν συσταθεί νοσοκομεία, ορφανοτροφεία και άλλα ιδρύματα για την παροχή βοήθειας. Βέβαια τα ιδρύματα αυτά καθώς και κάποιοι νόμοι που νομοθετήθηκαν εκείνη την εποχή αφορούσαν περισσότερο την κρατική πρόνοια και δράση αναφορικά με τον τομέα υγείας κυρίως αφού γύρω από το αντικείμενο αυτά περιστρέφονταν. Κάποιες προνοιακές δραστηριότητες που υπήρχαν αφορούσαν περιπτώσεις περιοχών που είχαν πληγεί από φυσικές καταστροφές όπως οι άπορες

⁸² Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.53.

⁸³ Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα, σελ.54.

οικογένειες στην Θήβα που είχαν καταστραφεί από τον σεισμό και οικογένειες στην Ερέτρια που είχαν πληγεί από τις βροχές.⁸⁴

Το πρώτο τμήμα εργασίας και κοινωνικής πρόνοιας στην Ελλάδα δημιουργήθηκε το 1911 στο υπουργείο εθνικής οικονομίας επί κυβέρνησης Βενιζέλου, με νόμο που απόσπασε ένα γραφείο εργασίας από το τμήμα εμπορίου και βιομηχανίας. στο τμήμα αυτό δημιουργήθηκε ένα ανώτατο συμβούλιο εργασίας στο οποίο συμμετείχαν εργοδότες, εργαζόμενοι, βουλευτές και εμπειρογνώμονες.

Το 1917 με ειδικό νόμο, δημιουργήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα υπουργείο αρμόδιο για κοινωνικές υπηρεσίες προκειμένου να εξυπηρετήσει τις ανάγκες που υπήρχαν αναφορικά με τους επίστρατους και τους πρόσφυγες. Το 1922 που επικράτησε η αντίληψη ότι τα θέματα πρόνοιας δεν σχετίζονται με την εργασία αλλά με την υγεία, το συγκεκριμένο υπουργείο ονομάστηκε «Υπουργείο Υγιεινής Πρόνοιας και Αντιλήψεως». Το υπουργείο αυτό αργότερα αντιμετώπισε πολλές αποσπάσεις και επανενώσεις καταδεικνύοντας ότι η βάση της οργάνωσης της κοινωνικής πολιτικής του ελληνικού κράτους περιστρεφόταν γύρω από την σχέση της εργασίας, της υγείας και της πρόνοιας.

Εκτός όμως από το επίσημο ελληνικό κράτος, στην Ελλάδα εμφανίστηκαν και αυτοτελείς προνοιακές δράσεις όπως αυτή της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων, που έκανε την εμφάνιση της μετά την μικρασιατική καταστροφή. Ο μεγάλος αριθμός των προσφύγων που έφτασε

⁸⁴ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.13.

στην Ελλάδα και η ανάγκη αποκατάστασης τους οδήγησε στην συγκρότηση της συγκεκριμένης επιτροπής η οποία ήταν διεθνής και ανεξάρτητη, ο πρόεδρος της δεν ήταν Έλληνας και δεν ελεγχόταν από την ελληνική κυβέρνηση. Στην προσφυγική αποκατάσταση φάνηκε σε μεγάλο βαθμό και το πόσο ανοργάνωτο ήταν το ελληνικό κράτος σε θέματα κοινωνικής πολιτικής αφού όταν η ΕΑΠ διαλύθηκε, οι αρμοδιότητες που είχε μοιράσθηκαν σε πολλούς φορείς με τις ίδιες σχεδόν αρμοδιότητες.

Μετά την κατοχή των Γερμανών έγινε προσπάθεια για μία πιο οργανωμένη απόπειρα παροχή κοινωνικής φροντίδας εκ μέρους του ελληνικού κράτους με την δημιουργία του οργανισμού «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών Ελλάδος» το 1947 που το 1955 μετονομάστηκε σε «Βασιλική Πρόνοια». Ο οργανισμός αυτός διατηρήθηκε μέχρι το 1970 που έγινε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και εντάχθηκε στο υπουργείο υγείας και πρόνοιας με την ονομασία «Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας». Το 1998 το όνομα του οργανισμού άλλαξε και πάλι σε «Εθνικό Οργανισμό Κοινωνικής Φροντίδας». Το 2003 όλοι οι οργανισμοί που υπήρχαν αναφορικά με την πρόνοια στην Ελλάδα καταργήθηκαν και τις υπηρεσίες που παρείχαν ανέλαβαν πλέον τα Περιφερειακά Συστήματα Υγείας και Πρόνοιας.⁸⁵

⁸⁵ Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος, σελ.13.

3.2. Πολιτική αστάθεια και οικονομία

Με την ένταξη της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ, η σημασία του ισοζυγίου της τρεχουσών συναλλαγών μεταβλήθηκε σημαντικά. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της μεταβολής ήταν ότι η Ελλάδα απώλεσε πλέον τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει την ισοτιμία του συναλλάγματος της ως μηχανισμό διόρθωσης για τις τυχόν ανισόροπες της στις εξωτερικές συναλλαγές οι οποίες ήταν ήδη επικίνδυνες κατά την τελευταία δεκαετία.^{86, 87}

Παράλληλα, το παγκόσμιο εμπόριο αποκτά όλο και μεγαλύτερες διαστάσεις της παγκοσμιοποίησης και ο ανταγωνισμός στις διεθνείς αγορές έχει γίνει μεγαλύτερος από ποτέ. Αυτό έχει οδηγήσει στο να θεωρούνται βασικοί παράγοντες για την ανταγωνιστικότητα και την εξωτερική οικονομία της Ελλάδος, η αύξηση της παραγωγικότητας, η συγκράτηση του κόστους

⁸⁶ ECB (2001), *Current Account Imbalances in Individual Euro Area Countries: Developments and Issues for Discussion*, MRC/95/2001.

⁸⁷ Τσαβέας Ν. (2002), *Το ισοζύγιο πληρωμών και η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδος*, στο Bryant, R., Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς (επιμ.) *Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution, σελ.393-434.

παραγωγής αλλά και η προσαρμογή της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, ώστε αυτή να είναι σύμφωνη με την εγχώρια και την εξωτερική ζήτηση.

Για να είναι όμως εφικτές αυτές οι μεταβολές, απαιτούνται εκ μέρους του κράτους μεταρρυθμίσεις ώστε να γίνουν πιο ανταγωνιστικές οι αγορές των προϊόντων αλλά και η εργασία.

Η ευκαμψία των τιμών και των μισθών μπορεί να υποκαταστήσει τη συναλλαγματική ισοτιμία, να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα αλλά και να περιορίσει τις ανισορροπίες στις εξωτερικές συναλλαγές.

Σύμφωνα με έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος αναφορικά με την ελληνική οικονομία, η Ελλάδα την τελευταία δεκαετία διατρέχει μία από τις πιο άσχημες περιόδους της:

Από τα στοιχεία είναι προφανής η συνεχής χειροτέρευση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, το οποίο από € 9,7 δις το 1994 έφθασε τα € 41,5 δις το 2007. Το εντυπωσιακό είναι ότι αυτή η επιδείνωση επήλθε παρά την επιτάχυνση των εξαγωγών (8,8% αύξηση σε ονομαστικούς όρους το 2007 εν σχέσει προς το 2006 σύμφωνα με τα στοιχεία της AMECO, παρόμοιοι ρυθμοί το 2005 και 2006). Οι εισαγωγές ωστόσο αυξήθηκαν εξίσου ταχέως, ούσες ήδη πολλαπλάσιες των εξαγωγών. Αυτό κατέληξε σε διαρκή επιδείνωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών από το 1994 και μετά παρά την ταυτόχρονη συνεχή βελτίωση του ισοζυγίου των υπηρεσιών λόγω της αύξησης των εσόδων από τον τουρισμό και τη ναυτιλία. Η γενική τάση των τελευταίων ετών είναι η φθίση των παραδοσιακών εξαγωγικών κλάδων προϊόντων της Ελληνικής οικονομίας (π.χ. υφάσματα, ένδυση) και η συνεχής αύξηση των μεριδίων της παγκόσμιας αγοράς στις υπηρεσίες (70% αύξηση

την τελευταία πενταετία). Οι υπηρεσίες συνιστούν πλέον άνω του 60% των συνολικών εξαγωγών, το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών (δεύτερο το Η.Β. με περίπου 35%). Οι εξαγωγές αγαθών παραμένουν επικεντρωμένες σε ένα σχετικά μικρό φάσμα αγαθών, κυρίως αγροτικά προϊόντα, χημικά, εξοπλισμό μεταφορών και μηχανολογικό. Ωστόσο παρουσιάζεται μία γεωγραφική μετατόπιση των αγορών-στόχων, από την Ευρωζώνη (36% των εξαγωγών το 2007 από 39% το 2000) προς τα κράτη της Νέας Ευρώπης (25% των εξαγωγών το 2007 από 20% το 2000), ιδίως των Βαλκανίων. Η γενικότερη τάση των Ελληνικών εξαγωγών είναι να κατευθύνονται προς αναδυόμενες αγορές (50% του συνόλου των εξαγωγών το 2006 έναντι 30% το 1995, IMF, 2008).⁸⁸

Αξίζει μία ειδικότερη αναφορά σε κάποια στοιχεία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Ένα μέρος της επιδείνωσης του εμπορικού ισοζυγίου κατά τα προηγούμενα έτη είχε αποδοθεί στις, πράγματι μεγάλες, αγορές πλοίων στις οποίες προέβησαν οι Έλληνες εφοπλιστές. Το κίνητρο ήταν η εκμετάλλευση της αυξημένης διεθνούς ζήτησης –και των αντίστοιχα αυξημένων ναύλων- στις θαλάσσιες μεταφορές λόγω της άνθησης την οποία γνώρισε το εμπόριο κατά την προηγούμενη περίοδο. Η αιχμή του δόρατος ήταν τα πλοία ξηρού φορτίου (dry). Ασφαλώς, οι επενδύσεις αυτές θα έχουν μία βελτιωτική επίδραση στο Ισοζύγιο Υπηρεσιών μεσοπρόθεσμα μέσω εισπράξεων από μεταφορικές υπηρεσίες. Δεδομένης όμως της παρούσας κρίσης η οποία αναμένεται να επιβραδύνει τους ρυθμούς ανόδου της παγκόσμιας κατανάλωσης και του

⁸⁸ Αναστασάτος Αναστάσιος, *Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής*.

εμπορίου, η επίδραση αυτή δεν θα πρέπει να υπερτονιστεί. Ακόμα κι αν η ζήτηση παραμείνει ανθεκτική, θα πρέπει να καλυφθεί το χάσμα με την αυξανόμενη διαθέσιμη χωρητικότητα. Ως αποτέλεσμα, οι ναύλοι, ειδικά των δεξαμενοπλοίων, αναμένεται να συγκρατηθούν, αν και παραμένοντας σε επίπεδο άνω του μέσου όρου της τελευταίας δεκαετίας. Αντιστοίχως βέβαια θα παρουσιάσουν κάμψη και οι αγορές πλοίων αλλά η επίδραση αυτού του παράγοντα δεν θα φανεί τα επόμενα 2-3 χρόνια στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών δεδομένου ότι οι πραγματοποιημένες ήδη αγορές πλοίων αποπληρώνονται σε δόσεις.

Ένα μεγάλο κομμάτι της επιδείνωσης του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών οφείλεται στο γεγονός ότι το Ισοζύγιο Εισοδημάτων γίνεται ελλειμματικό από το 2000 και εντεύθεν (9,077 δις € έλλειμμα το 2007 ή 28,1% του συνολικού ελλείμματος του ΙΤΣ). Το 2007 καταγράφηκε εκ νέου μεγάλη αύξηση των καθαρών πληρωμών για τόκους, μερίσματα και κέρδη μετοχών. Το έλλειμμα στο ισοζύγιο των εισοδημάτων από το 2005 και μετά αποδίδεται σε δύο βασικούς λόγους:

1. στην αύξηση του μεριδίου του Δημόσιου χρέους που διακρατείται από ξένους επενδυτές και αντίστοιχη διεύρυνση των πληρωμών τόκων προς το εξωτερικό, ιδίως λόγω του μεγέθους του Δημόσιου χρέους.
2. στη διαρκή αύξηση της συμμετοχής των ξένων επενδυτών στη συνολική κεφαλαιοποίηση του Χρηματιστηρίου Αξιών Αθηνών.⁸⁹

⁸⁹ Αναστασάτος Αναστάσιος, *Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής*.

Με το εμπορικό έλλειμμα, που αποτελεί και το μείζον πρόβλημα, συνδέεται άμεσα το ζήτημα της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, και το οποίο εκφράζει τη δυνατότητα της ελληνικής οικονομίας να είναι σε θέση να εκπληρώσει τις εξωτερικές της υποχρεώσεις πληρωμών.

Η εξαγωγική δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας είναι χαμηλή συγκριτικά με τις άλλες χώρες και αντιστοιχεί σε ποσοστό της τάξης περίπου του 20% του Α.Ε.Π., με το 70% των προϊόντων που εξάγονται να καταλήγουν σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγχρόνως, οι εισαγωγές αποτελούν περίπου το 35% του Α.Ε.Π., με το 80% αυτών να προέρχονται από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

3.3. Πολιτική αστάθεια και ανάπτυξη

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της σημερινής εποχής είναι οι ταχύτατες εξελίξεις που συμβαίνουν σχεδόν σε όλους τους τομείς και κυρίως σε αυτούς της πολιτικής και της οικονομίας. Στον τομέα της οικονομίας οι αλλαγές που συντελούνται δεν είναι πλέον μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά σε παγκόσμιο και προκύπτουν κυρίως λόγω της μεγάλης οικονομικής ύφεσης που υπάρχει αλλά και της όξυνσης του διεθνούς ανταγωνισμού.

Κατά συνέπεια και οι εργασιακές σχέσεις σήμερα βρίσκονται σε ένα πολύ κρίσιμο σημείο χρονικά. Σε όλες σχεδόν τις χώρες παρουσιάζεται μία τάση αλλαγών τους και μεγαλύτερης ευελιξίας τους ώστε να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες και προκλήσεις της αγοράς. Το κύριο στοιχείο αυτής της μεταβολής είναι η ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων προκειμένου να μειωθούν τα εργασιακά κόστη και να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων.

Το φαινόμενο αυτό δεν είναι νέο αφού πρόκειται για μία δρομολογημένη πολιτική που ξεκίνησε πριν δέκα πέντε χρόνια περίπου. Αυτό που είναι νέο είναι η πίεση που ασκείται σε αυτή την πολιτική πλέον λόγω των νέων δυνάμεων που έχουν διαμορφωθεί πια στην αγορά εργασίας. Οι εργασιακοί όροι και σχέσεις που αναπτύσσονται σήμερα έχουν αλλάξει τις παραδοσιακές δομές των εργασιακών σχέσεων σε τέτοιο σημείο που εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα που ήταν αποτέλεσμα μακρόχρονων και επίπονων διαδικασιών αμφισβητούνται ή ακόμα και αναιρούνται.⁹⁰

Όλη αυτή η κατάσταση έχει δημιουργηθεί από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης και την διεθνή διάσταση που έχουν αποκτήσει οι επιχειρήσεις. Αυτή η διεθνή διάσταση έχει επιφέρει και ένα διεθνή ανταγωνισμό με αποτέλεσμα η ευελιξία όχι μόνο να φαντάζει απαραίτητη αλλά και να επιδιώκεται με κάθε κόστος. Για να επιτευχθεί αυτό σχεδόν όλες οι επιχειρήσεις προσανατολίζονται κυρίως στην μείωση του εργασιακού κόστους χωρίς να λαμβάνονται οι κοινωνικές επιπτώσεις που προκύπτουν μέσα από αυτή.

Σε κρατικό και εθνικό επίπεδο, η προσπάθεια προσαρμογής στους διεθνείς πλέον κανόνες οι οποίοι είναι επικεντρωμένοι μόνο στην οικονομική ευελιξία αγνοώντας τις κοινωνικές συνθήκες, αναγκάζει και τις κρατικές

⁹⁰ Κουζής Γ., *Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων*, στο <http://www.inegsee.gr/Tetradia10-11-doc10.htm>

πολιτικές να εστιάζουν προς αυτή την κατεύθυνση αναιρώντας την έννοια του κοινωνικού κράτους που επικρατούσε για πολλά χρόνια.⁹¹

Σήμερα απαιτείται αναδιάρθρωση στην παραγωγική εργασία, η οποία όμως δεν περιορίζεται μόνο σε αυτό το πεδίο αφού επεκτείνεται λόγω της επιρροής της και στις εργασιακές σχέσεις. Το κύριο ζητούμενο της αναδιάρθρωσης αυτής είναι και στους δύο τομείς το στοιχείο της ευελιξίας και κυρίως στην απασχόληση τόσο σε μισθολογικό όσο και σε οργανωτικό επίπεδο.

Το φαινόμενο των μεταβολών αυτών καθώς και των επιπτώσεων της, είναι ακόμα σε εξέλιξη που λόγω της διάρκειας του και ότι δεν έχει τελειώσει ακόμα δεν καθιστά ορατές ακόμα τις επιπτώσεις του. Ειδικά το θέμα της αναδιοργάνωσης της εργασίας και των σχέσεων που την διέπουν, ένα θέμα που συνδέεται με την αντίληψη ότι η αγορά εργασίας πρέπει να απελευθερωθεί, τουλάχιστον στην Ελλάδα δεν έχει απασχολήσει σε αναλυτικό επίπεδο κανέναν από τους εμπλεκόμενους κύκλους, δηλαδή ούτε τους ακαδημαϊκούς αλλά ούτε και τους πολιτικούς και συνδικαλιστικούς που συνδέονται πιο άμεσα.

Η αντίληψη που επικρατεί στους παραπάνω κύκλους αναφορικά με το εργασιακό ελληνικό καθεστώς φέρει χαρακτηριστικά που καταδεικνύουν ότι δεν υπολογίζονται τα δεδομένα, όπως: οκτάωρη, πλήρης και σταθερή εργασία, εγγυημένη κοινωνική ασφάλιση, εργασία στην έδρα της επιχείρησης,

⁹¹ Κουζής Γ., *Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων*, στο <http://www.inegsee.gr/Tetradia10-11-doc10.htm>

εργασία στον επίσημο και μόνιμο τομέα της οικονομίας, πλειοψηφικά ανδρικό εργατικό δυναμικό ηλικίας δεκαπέντε με εξήντα πέντε ετών.⁹²

Αυτή η κατάσταση καταδεικνύει περίτρανα μία νέα πραγματικότητα, η οποία υφίσταται κυρίως στις κοινωνίες που είναι προηγμένες βιομηχανικά. Διαφαίνεται επίσης, ότι τα νέα πολύπλοκα εργασιακά μοντέλα που έχουν εμφανιστεί, δεν είναι και πολύ εύκολο να γίνουν ολικά αντιληπτά. Για παράδειγμα, στις μελέτες που γίνονται τόσο για την εργασία όσο και για την ανεργία, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι νέες και όχι φανερές μορφές δραστηριότητας, όπως εποχιακές, οι αδήλωτες, κα., ώστε τα αποτελέσματα αυτών να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.⁹³

Στην Ελλάδα το φαινόμενο της μείωσης του εργατικού κόστους δεν είναι νέο και εφαρμόζεται ως πολιτική από την μεταπολεμική περίοδο μέχρι σήμερα. Μέσω αυτής της πολιτικής επικρατεί η υποβάθμιση και σε πολλές περιπτώσεις, η καταπάτηση των εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Στην Ελλάδα η προσπάθεια διατήρησης χαμηλού εργασιακού κόστους περιορίζεται στην συγκράτηση των μισθών σε χαμηλά επίπεδα χωρίς όμως να αναπτύσσονται υποστηρικτικές πολιτικές προς την αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας. Τέτοιες πολιτικές είναι η εισαγωγή και αξιοποίηση των επιτευγμάτων της νέας τεχνολογίας, η άνοδος

⁹² Μουρίκη Αλίκη , *Ευέλικτες μορφές απασχόλησης: Ευλογία ή ανάθεμα;*, στο http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/416/1/mouriki_97_117_1991.pdf

⁹³ Μουρίκη Αλίκη , *Ευέλικτες μορφές απασχόλησης: Ευλογία ή ανάθεμα;*, στο http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/416/1/mouriki_97_117_1991.pdf

του επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης του εργατικού δυναμικού, η εισαγωγή σύγχρονων μεθόδων διοίκησης και οργάνωσης των επιχειρήσεων, η δημιουργία όρων και συνθηκών εργασίας που να αυξάνουν την ατομική αποδοτικότητα, κα.⁹⁴

Οι παραπάνω πολιτικές όμως εφαρμόζονται στην υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση με αποτέλεσμα σήμερα που έχει αλλάξει η κατάσταση στην αγορά εργασίας, οι εργασιακές σχέσεις έτσι όπως διαμορφώνονται στην Ελλάδα να αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο της μεγέθυνσης της ήδη υπάρχουσας απόστασης με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα όχι μόνο δεν παρουσιάζουν ευελιξία αλλά αντιθέτως φαίνονται εξαιρετικά δύσκαμπτες τόσο οικονομικά όσο και ως προς τις κοινωνικές τους συνέπειες. Οι μισθοί των εργαζομένων δεν έχουν παρουσιάσει καμία αύξηση ενώ παράλληλα το κόστος ζωής έχει αυξηθεί με αποτέλεσμα ο Έλληνας εργαζόμενος να πρέπει να εργάζεται περισσότερες ώρες για την εξασφάλιση των απαραίτητων αγαθών.⁹⁵

Επιπλέον, στις ελληνικές εργασιακές σχέσεις έχουν αρνητικές επιδράσεις φαινόμενα όπως η παράνομη και «μαύρη» εργασία, η παραοικονομία και η παράνομη απασχόληση αλλοδαπών.

Ο κατώτατος μισθός σε εθνικό επίπεδο έχει θεσμοθετηθεί και υποχρεωτικά τηρείται κατά την διάρκεια των συλλογικών διαπραγματεύσεων τόσο σε κλασικό όσο και σε επιχειρησιακό επίπεδο από την Ελλάδα. Το ύψος του

⁹⁴ Κουζής Γ., *Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων*, στο <http://www.inegsee.gr/Tetradia10-11-doc10.htm>

⁹⁵ Κουζής Γ., *Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων*, στο <http://www.inegsee.gr/Tetradia10-11-doc10.htm>

κατώτατου μισθού καθορίζεται από τις συλλογικές διαπραγματεύσεις των κοινωνικών συνομιλητών.⁹⁶

Οι εργασιακές σχέσεις στην Ελλάδα καθορίζονται κυρίως μέσω νομοθετικών ρυθμίσεων. Ο νομοθέτης είναι υπεύθυνος για την νομοθέτηση και παράλληλα την συνταγματική κατοχύρωση θεσμών όπως η συνδικαλιστική ελευθερία, η συνδικαλιστική οργάνωση, η απεργία και οι συλλογικές διαπραγματεύσεις. Παρόλα αυτά το ελληνικό εργατικό δίκαιο δίνει την ευχέρεια στους εκπροσώπους των εργοδοτών και των εργαζομένων να προσδιορίζουν μεταξύ τους και να ρυθμίζουν τόσο τις εργασιακές τους σχέσεις όσο και την σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας, διαιτητικών αποφάσεων και κανονισμών εργασίας. Με αυτό τον τρόπο είναι ευκολότερο για τους εργαζόμενους να συμβάλλουν στην διαμόρφωση ευνοϊκότερων ορίων προστασίας για τους ίδιους.

Και οι ατομικές σχέσεις εργασίας προκύπτουν τόσο από την νομοθεσία όσο και από την συλλογική αυτονομία και παρουσιάζουν μία εξελικτική πορεία η οποία με την σειρά της συμβάλλει και αυτή ώστε να εξελίσσεται το εργατικό δίκαιο της χώρας. Βέβαια, η ελληνική εργατική νομοθεσία δεν είναι κωδικοποιημένη όπως στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης με αποτέλεσμα πολλές φορές κατά την διάρκεια της εφαρμογής της να προκύπτουν προβλήματα.⁹⁷

⁹⁶ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.110, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

⁹⁷ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.317, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

Επίσης, το ελληνικό εργατικό δίκαιο έχει επηρεαστεί από το κοινωνικό δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου αυτό να εναρμονιστεί με τις οδηγίες που αυτή εκδίδει. Οι οδηγίες που έχουν εκδοθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση και έχουν διαμορφώσει το ελληνικό εργατικό δίκαιο αφορούν θέματα όπως οι ομαδικές απολύσεις, η διατήρηση των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβίβασης της επιχείρησης, η προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, η μερική απασχόληση, η σύμβαση ορισμένου χρόνου, η ισότητα των δυο φύλων, η απαγόρευση των διακρίσεων στην απασχόληση και η υγιεινή και ασφάλεια στην εργασία.

Και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν νομοθετική ρύθμιση στην Ελλάδα, μέσω της καθιέρωσης της αντιπροσωπευτικότητας. Η συνδικαλιστική οργάνωση θεωρείται βασικός θεσμός για την λειτουργία των ελληνικών εργασιακών σχέσεων.⁹⁸

Στην Ελλάδα ο ιδιωτικός τομέας έχει διαφορετική συνδικαλιστική διάρθρωση και οργάνωση από τον ιδιωτικό και εκπροσωπείται από διαφορετικά όργανα.

Ένα άλλο συνδικαλιστικό όργανο που έχει θεσμοθετηθεί από το ελληνικό εργατικό δίκαιο είναι αυτό του συμβουλίου των εργαζομένων για επιχειρήσεις που έχει πάνω από πενήντα εργαζομένους, αλλά στην Ελλάδα το συγκεκριμένο όργανο δεν παρουσίασε ιδιαίτερη ανάπτυξη. Όπως και στην

⁹⁸ ΙΝΕ/ΓΣΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.317, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

Ισπανία έτσι και στην Ελλάδα, δεν υπάρχει μεγάλο ποσοστό συνδικαλιστικής πυκνότητας αφού αυτό φτάνει μόλις το 28%.

Εκτός όμως από τους εργαζόμενους, στην Ελλάδα οργανωμένοι είναι και οι εργοδότες. Η εργοδοτική οργάνωση γίνεται ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας αλλά και σε αυτό το πεδίο παρουσιάζονται προβλήματα λόγω της έλλειψης ενιαίας εκπροσώπησης.

Στην περίπτωση που προκύψουν προβλήματα ανάμεσα στις διαπραγματεύσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, ο νόμος έχει προβλέψει για την επίλυση των συλλογικών διαφορών, σύμφωνα με τον Νόμο 1876/1990, την μεσολάβηση και την διαιτησία ώστε να μπορούν οι ίδιοι οι εμπλεκόμενοι να καθορίζουν τους όρους που θα λύσουν τις συλλογικές διαφορές τους.⁹⁹

Οι παγκόσμιες εξελίξεις που υπάρχουν όπως ήταν φυσικό επηρέασαν και τις ελληνικές εργασιακές σχέσεις. Οι επιδράσεις αυτές έχουν αποτυπωθεί στην ελληνική πραγματικότητα μέσω φαινομένων όπως οι ιδιωτικοποιήσεις, οι εξαγορές και οι συγχωνεύσεις, η προσπάθεια περιορισμού του δημόσιου οικονομικού τομέα, η προσπάθεια μεγέθυνσης της ευελιξίας στην αγορά εργασίας και η προσπάθεια αποδυνάμωσης των συλλογικών διαπραγματεύσεων και των συνδικάτων.¹⁰⁰

Ειδικά τα τελευταία τρία χρόνια, το θέμα της ευελιξίας έχει ενισχυθεί κρατικά από την θεσμοθέτηση πρακτικών όπως η διευθέτηση του χρόνου

⁹⁹ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.318, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

¹⁰⁰ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.318, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

εργασίας, η μείωση του κόστους της υπερωριακής εργασίας, η εφαρμογή της μερικής απασχόλησης όχι μόνο στον ιδιωτικό αλλά και στον δημόσιο τομέα, οι αλλαγές στο εργασιακό καθεστώς των ΔΕΚΟ καθώς και άλλες αλλαγές που θεσμοθετήθηκαν στην κοινωνική ασφάλιση.¹⁰¹

Το στερεότυπο που υπάρχει για την εργασία στην Ελλάδα είναι τόσο εδραιωμένο που κάθε εργασία που προκαλεί παρέκκλιση από αυτό θεωρείται αυτομάτως ως περιφερειακή και συγκυριακή. Το αποτέλεσμα όλων των παραπάνω είναι στην Ελλάδα να αντιμετωπίζουμε το εξής παράδοξο φαινόμενο: να υπάρχει μία σταδιακή αύξηση, που σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες είναι εντυπωσιακή αναφορικά με την Ελλάδα, των ευέλικτων μορφών απασχόλησης όπως και των μη- κανονικών μορφών απασχόλησης όπως αυτές υπολογίζονται βάση του εργασιακού στερεοτύπου. Αντιθέτως, η πλήρης απασχόληση φαίνεται, σχεδόν σε όλες τις χώρες, να μειώνεται.¹⁰²

Εκτός όμως από την εργασία γενικότερα, ειδικότερο πρόβλημα παρουσιάζει η γυναικεία εργασία. Αν και δεν μπορεί να αποτυπωθεί κανονικά η εικόνα των ανδρών στον εργασιακό χώρο, μπορούμε πολύ εύκολα να αναλογιστούμε τι θα γίνεται με την εικόνα της γυναίκας που οι μορφές εργασίας με τις οποίες απασχολείται, λόγω πολλών παραγόντων όπως θα δούμε παρακάτω, απουσιάζουν εντελώς από κάθε επίσημο στοιχείο και

¹⁰¹ ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, σελ.318, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>

¹⁰² Βεργόπουλος Κ. (1998), *Παγκοσμιοποίηση – Η Μεγάλη Χίμαιρα*, Νέα Σύνορα – Λιβάνης, Αθήνα.

αριθμό αλλοιώνοντας έτσι και αποκρύπτοντας την συμμετοχή των γυναικών στην εργασιακή διαδικασία.¹⁰³

Η διάδοση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης είναι αποτέλεσμα της αναδιοργάνωσης της εργασίας καθώς επίσης και της εδραίωσης νέων εργασιακών σχέσεων. Η αναδιάρθρωση αυτή, σαν φαινόμενο, δεν είναι ούτε ενιαία, ούτε ομοιογενής αφού οι εκδοχές της είναι πολλές και με διαφορετικά και σε πολλές περιπτώσεις, και αντίθετα χαρακτηριστικά.¹⁰⁴

Οι παράγοντες που καθορίζουν τις παραμέτρους της αναδιάρθρωσης είναι:

- Ø Ο βαθμός στον οποίο είναι ανεπτυγμένη κάθε οικονομία και αντίστοιχα τι θέση έχει η χώρα αυτή στον διεθνή καταμερισμό της εργασίας
- Ø Μέσα στην εθνική οικονομία υπάρχουν κάποιες περιοχές που παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη, όπως για παράδειγμα, τα τοπικά παραγωγικά συστήματα.
- Ø Τι χαρακτηριστικά παρουσιάζει ξεχωριστά ο κάθε κλάδος
- Ø Αναφορικά με τις επιχειρήσεις θα πρέπει να υπολογίζεται ποιο είναι το μέγεθος, τι είδους οργάνωση και γενικότερα ποιο είναι το προφίλ της.¹⁰⁵

Οι αλλαγές της αναδιάρθρωσης έχουν τόσο μεγάλη ποικιλία που με δυσκολία, κάποια από αυτές μπορεί να χαρακτηριστεί ως κυρίαρχη ή

¹⁰³ Πετρινιώτη Ξ. (1989), Προβληματισμοί γύρω από την μέτρηση και την αποτίμηση της ολικής εργασίας των γυναικών, Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 40.

¹⁰⁴ Beechey V. (1985), *The shape of the workforce to come*, Marxism Today, Vol.29, no.8.

¹⁰⁵ Beechey V. (1985), *The shape of the workforce to come*, Marxism Today, Vol.29, no.8.

κορυφαία. Είναι όμως σίγουρο ότι κάποιες εκδοχές πετυχαίνουν πιο πολύ από κάποιες άλλες. Αυτή η επιτυχία μπορεί να ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους. Οι πιο πολλές εκ των ερμηνειών βασίζονται κυρίως στα τεχνολογικά, κοινωνικά και χωρικά στοιχεία που έχει η αναδιαρθρωτική προσπάθεια.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι τόσο η οικονομική ύφεση όσο και ο ανταγωνισμός οδήγησαν τις επιχειρήσεις να ψάχνουν για πιο ευέλικτες μορφές για την παραγωγή και την εργασία. Αυτό μπορεί να γίνει μέσω δύο τρόπων, του εκσυγχρονιστικού και του παραδοσιακού.¹⁰⁶

Το κύριο ζητούμενο, η ευελιξία, εξασφαλίζεται μέσα από την αλλαγή των εργασιακών σχέσεων λόγω της μετατροπής της εργασίας από μόνιμης σε προσωρινή και περιστασιακή. Στον τομέα της ευελιξίας, ίσως το πιο κύριο ρόλο, έχουν οι γυναίκες. Αυτό συμβαίνει γιατί θεωρείται ότι οι ευέλικτες μορφές εργασίας θα καλύψουν τις ανάγκες που υποτίθεται ότι έχει μία γυναίκα, για παράδειγμα «βολεύει» την γυναίκα η μερική απασχόληση γιατί έχει και οικογενειακές υποχρεώσεις ενώ δεν τίθεται τέτοιο για το ανδρικό εργατικό δυναμικό. Επιπλέον, η γυναίκα εργαζόμενη σε ευέλικτες μορφές απασχόλησης δεν έχει τις ίδιες μισθολογικές απολαβές με τον άνδρα διατηρώντας έτσι αναλλοίωτο το κοινωνικό πρότυπο αιώνων σύμφωνα με το οποίο το μεγαλύτερο ποσοστό πόρων που απαιτείται για την διαβίωση μίας οικογένειας, προέρχεται από τον άνδρα.

Εκτός από τις γυναίκες, στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης εμφανίζεται μεγάλος αριθμός νέων, οικονομικών μεταναστών, προσφύγων και εθνικών

¹⁰⁶ Beechey V. (1985), *The shape of the workforce to come*, Marxism Today, Vol.29, no.8.

και θρησκευτικών μειονοτήτων, μεγαλώνοντας ακόμα περισσότερο το κοινωνικό χάσμα που υπάρχει και προεκτείνοντας το και στον τομέα της εργασίας όπου υπάρχει μία μερίδα εργατικού δυναμικού που πληρώνεται κανονικά και μία άλλη που οι μισθολογικές της απολαβές είναι άσχημες.¹⁰⁷

Τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης τις χαρακτηρίζει κυρίως η ποικιλία τους και η φαντασία τους. Ένας μεγάλος αριθμός αυτών είναι παράνομες ή κινούνται στα δυσδιάκριτα όρια ανάμεσα στην νομιμότητα και την παρανομία. Το πρώτο πρόβλημα που δημιουργείται από αυτό το εργασιακό καθεστώς είναι ότι όταν βρίσκονται στην παραπάνω κατάσταση, είναι λογικό ότι δεν δηλώνονται επίσημα άρα δεν καταγράφονται επακριβώς.

Η μορφή εργασίας που συνιστούν οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι ως επί το πλείστον άτυπη, δηλαδή δεν έχει κανένα από τα χαρακτηριστικά που έχει μία σταθερή σχέση εργασίας όπως πλήρες ωράριο και ασφαλιστικά δικαιώματα. Επιπλέον, αυτού του είδους η εργασία είναι δυνατόν να πραγματοποιείται εκτός των χώρων των επιχειρήσεων.

Οι πιο κύριες μορφές απασχόλησης είναι:

1. Η μερική απασχόληση ή αλλιώς σύμβαση εργασίας με μειωμένο ωράριο, δηλαδή οι ώρες που εργάζεται κάποιος εβδομαδιαίως να είναι λιγότερες από τριάντα.
2. Η εποχιακή ή προσωρινή απασχόληση ή αλλιώς σύμβαση εργασίας ορισμένου χρόνου που δεν έχει καθορισμένη διάρκεια. Μία νέα μορφή αυτού του είδους της απασχόλησης είναι η ενοικίαση ή ο δανεισμός

¹⁰⁷ Beechey V. (1985), *The shape of the workforce to come*, Marxism Today, Vol.29, no.8.

προσωπικού από την μία επιχείρηση στην άλλη, μορφή όμως που δεν έχει αποσαφηνιστεί αν είναι νόμιμη ή παράνομη και που σε κάποιες χώρες είναι απαγορευμένη.

3. Η υπεργολαβία ή φασόν, δηλαδή η εργασία να εκτελείται στον χώρο του εργαζόμενου και αυτός να πληρώνεται ανάλογα με το πόσα κομμάτια κατασκευάζει. Αυτή η μορφή εργασίας αρχικώς είχε εμφανιστεί στην μεταποίηση αλλά σταδιακά εμφανίζεται και σε άλλους τομείς μέσω της τηλεργασίας, της εργασίας δηλαδή από απόσταση που αποκαλείται και ηλεκτρονικό φασόν. Αυτή η μορφή εργασίας σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες δείχνει σταθερούς ρυθμούς ανάπτυξης ενώ στην Ελλάδα βρίσκεται ακόμα στο περιθώριο.¹⁰⁸

Η ποικιλία των ευέλικτων μορφών απασχόλησης μεγαλώνει όμως συνεχώς δημιουργώντας καινούργιες μορφές. Μία τέτοια μορφή είναι η εργασία κατά ζήτηση όπου ο εργαζόμενος είναι υποχρεωμένος να περιμένει πότε θα τον καλέσει ο εργοδότης του για δουλειά και να είναι διαθέσιμος αλλά χωρίς να πληρώνεται τον χρόνο που περιμένει. Μία άλλη μορφή είναι η μοιραζόμενη εργασία όπου την ίδια θέση εργασίας την μοιράζονται δύο εργαζόμενοι οι οποίοι δουλεύουν διαφορετικές ώρες. Η μορφή ευέλικτης εργασίας όμως που κυριαρχεί είναι αυτή της μερικής απασχόλησης η οποία περιλαμβάνει ένα πολύ μεγάλο αριθμό εργαζόμενων και σταδιακά επεκτείνεται σε τομείς που πριν δεν υπήρχε.

¹⁰⁸ Κραβαρίτου Γ. (1986), Οι συνέπειες των νέων μορφών απασχόλησης στο εργατικό δίκαιο και την κοινωνική ασφάλιση, Θέσεις, τεύχος 17.

Η εμφάνιση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης υπάρχει η περίπτωση να μην είναι μεμονωμένη, δηλαδή μία θέση εργασίας να έχει ταυτοχρόνως πολλές μορφές όπως να είναι εποχιακή, μερικής απασχόλησης και αυτοαπασχόλησης. Αυτό καθιστά ακόμα πιο δύσκολο να καταγραφούν αυτές οι μορφές εργασίας όπως επίσης καθιστά ιδιαίτερη δύσκολη την αναγνώριση της κυρίαρχης μορφής σε μία τέτοια εργασιακή θέση.¹⁰⁹

Οι χώρες που είναι ενταγμένες στην ΕΟΚ και ακόμα περισσότερο οι σκανδιναβικές χώρες, έχουν επιδείξει τα τελευταία είκοσι χρόνια μεγάλη αύξηση στις άτυπες και ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, μεγάλη αύξηση έχει παρουσιάσει η μερική απασχόληση των γυναικών. Από τις χώρες της ΕΟΚ στην Ολλανδία, 6 στις 10 γυναίκες δουλεύουν σε αυτή την μορφή, στην Βρετανία το 45%, στην Δανία οι 4 στις 10, ενώ σε χώρες που είναι νότιες όπως η Ελλάδα τα ποσοστά είναι πολύ μικρότερα και ανήκουν στην τάξη του 13%. Το γεγονός βέβαια ότι η Ελλάδα παρουσιάζει μικρό ποσοστό έναντι των άλλων χωρών δεν σημαίνει ότι αυτή η απόκλιση είναι και πραγματική αφού πολλοί εργαζόμενοι δεν δουλεύουν σε νόμιμο καθεστώς ώστε να καταγράφονται στις επίσημες στατιστικές.

Η διαφορά της Ελλάδας με την Βρετανία και την Ολλανδία εστιάζεται και σε δύο άλλα σημεία. Το πρώτο σημείο η συμμετοχή των γυναικών στην μερική απασχόληση αφού στην Βρετανία φτάνει το 88,7%, στην Ολλανδία το 75,3% ενώ στην Ελλάδα μόλις το 61%. Το δεύτερο σημείο είναι ότι στην Βρετανία και στην Ολλανδία, κάτι που δεν συμβαίνει και στην Ελλάδα, είναι ότι η αύξηση της γυναικείας απασχόλησης είναι ταυτόσημη με την αύξηση την

¹⁰⁹ Jaliade J.-P. (1985), Reduction and adjustment of working time: lessons from the French experience, Labor and Society, vol.10, no.2.

αύξηση της μερικής απασχόλησης αφού σε αυτές τις χώρες όταν οι γυναίκες ψάχνουν για δουλειά βρίσκουν κυρίως αυτής της μορφής.¹¹⁰

Τα παραπάνω σημαίνουν ότι η μερική απασχόληση όπως και άλλες ευέλικτες μορφές απασχόλησης τείνουν να γίνου εργασιακό καθεστώς και αυτό δεν είναι κάτι που συμβαίνει σε εθνικό επίπεδο αφού η ανάπτυξη τους συντελείται, ασχέτως ρυθμούς επιτάχυνσης, σχεδόν σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. Αυτό σημαίνει επίσης ότι σαν φαινόμενο δεν είναι συγκυριακό και πρόσκαιρο αλλά αποτελεί μία τάση σταθερά εξελισσόμενη που τείνει να αποκτήσει στοιχεία μονιμότητας και σταθερότητας.

Η Βρετανία και η Ολλανδία θεωρούνται χώρες –πρότυπα στον ορθό τρόπο εφαρμογής των ευέλικτων μορφών απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτές τις χώρες η εφαρμογή αυτής της πρακτικής οδήγησε στην αισθητή μείωση του ποσοστού ανεργίας στην Ολλανδία φτάνοντας το 3,2% και κατατάσσοντας το ως ένα από τα χαμηλότερα της Ευρώπης. Και η Βρετανία όμως, μέσω αυτής της πρακτικής, έχει μειώσει το ποσοστό της στο 5,4% που είναι χαμηλότερο από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο ανεργίας που βρίσκεται στο 7%. Η Ελλάδα από την άλλη ξεπερνάει αυτό τον μέσο όρο με ποσοστό 8,6% ενώ στους νέους η ανεργία φτάνει στο 24,6%.¹¹¹

Η Βρετανία έφτασε σε αυτή την κατάσταση μέσω της ολικής εφαρμογής αυτών των μορφών στους πολίτες της, μία πολιτική που παρέμεινε ενιαία

¹¹⁰ OECD (1986), *Employment outlook*, September

¹¹¹ Eurostat (2007), *European union labor force survey-Annual results*

παρά την αλλαγή κυβερνήσεων και με αυτό τον τρόπο εδραιώθηκαν στην εργασιακή ζωή, τουλάχιστον των γυναικών της χώρας.

Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι και στο βρετανικό μοντέλο εφαρμογής των ευέλικτων μορφών απασχόλησης δεν υπάρχουν μειονεκτήματα αφού οι μισές από τις γυναίκες που έχουν μερική απασχόληση εργάζονται σε επαγγέλματα που έχουν χαμηλούς μισθούς και μισθολογικά αμείβονται λιγότερο συγκριτικά με αυτές που εργάζονται με πλήρη απασχόληση. Παρόλα αυτά όμως οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης κοινωνικά αποδείχθηκαν χρήσιμες για την μείωση της ανεργίας και τόνισαν την γυναικεία απασχόληση συνδυαστικά όμως με άλλα μέτρα όπως οι φορολογικές ελαφρύνσεις, δίκτυα για την φύλαξη των παιδιών τους κατά τις εργάσιμες ώρες, κα.

Στην Ολλανδία, η εδραίωση των ευέλικτων μορφών απασχόληση έγινε με συναίνεση των συνδικάτων που θεώρησαν ότι η ανάγκη για εργασία ήταν πιο σημαντική από τα μεγάλα εισοδήματα και ότι οι θέσεις εργασίας που υπήρχαν έπρεπε να μοιραστούν εκ νέου σε περισσότερους ανθρώπου.¹¹²

Τόσο στην Ολλανδία όσο και στην Βρετανία, σημαντικό ρόλο στην αποδοχή των ευέλικτων μορφών εργασίας ήταν η αυστηρή κυβερνητική οριοθέτηση του ανέργου καθώς επίσης και οι πολύ δύσκολες προϋποθέσεις για την παροχή επιδόματος ανεργίας αφού και οι δύο χώρες θεώρησαν ότι οι επιδοματικές πολιτικές πρέπει να μειωθούν και αντί ο άνεργος να ζει με το επίδομα ανεργίας, να εργάζεται έστω και με μία πιο ευέλικτη μορφή.¹¹³

¹¹² Wilthagen T.(1998), *Flexicurity: A New Paradigm for Labor Market Policy Reform*, Discussion Paper.

¹¹³ Van Oorschot W. (2000), *WORK, WORK, WORK- Labour Market Participation Policies in The Netherlands, 1970-2000*, Tilburg Institute for Social Security Research TISSER.

Η Ελλάδα κατεδείκνυε μικρά ποσοστά ευέλικτων μορφών απασχόλησης λόγω του ότι δεν υπήρχε θεσμική κατοχύρωση και λόγω του ότι οι περισσότεροι που εργάζονταν σε αυτές το έκαναν παράνομα με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ακριβή στοιχεία.

Σε ανεπίσημο επίπεδο όμως οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης υπάρχουν εδώ και πολλά χρόνια και είναι τόσο εδραιωμένες που αποτελούν μεγάλο τμήμα της ελληνικής παραγωγικής διαδικασίας. Ένα παράδειγμα εποχιακής απασχόλησης, παρόλο που δεν ήταν σε επίσημη μορφή, και που είναι ευρέως γνωστό στην Ελλάδα, είναι οι εργαζόμενοι στον αγροτικό τομέα (όπου εργάζονται κάποιες εποχές του χρόνου που απαιτούνται συγκεκριμένες γεωργικές εργασίες), στην οικοδομή (που εργάζονται όταν υπάρχουν κατασκευαστικές άδειες και συνήθως τους θερινούς μήνες γιατί η κακοκαιρία τους εμποδίζει να εργαστούν) και στον τουριστικό τομέα (που εργάζονται τους καλοκαιρινούς μήνες λόγω των αναγκών που υπάρχουν από την προσέλευση τουριστών). Γνωστές ήταν επίσης στην Ελλάδα κάποιες μορφές μερικής απασχόλησης όπως οι γραμματείς, λογιστές, κα., αλλά και άτυπης απασχόλησης αφού στην Ελλάδα όλοι γνωρίζουμε ότι ένας μεγάλος αριθμός γυναικών κυρίως, εργάζεται άτυπα ως baby-sitters, καθαρίστριες, φασόν, κα.

Το νέο στοιχείο που έρχεται να προστεθεί στις ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι ότι επανέρχονται δυναμικά με σκοπό την αναδιάρθρωση του εργασιακού τομέα αφού πέρα από τις κατηγορίες που αναφέραμε επεκτείνονται όλο και περισσότερους τομείς περιλαμβάνοντας νέες κατηγορίες

εργατικού δυναμικού και τείνουν να είναι όχι συμπληρωματικές προς την σταθερή και πλήρη εργασία αλλά να την αντικαταστήσουν.¹¹⁴

Το 1990 κάποιες νέες μορφές απασχόλησης επισημοποιήθηκαν θεσμικά με τον Νόμο 1892/90 που περιλάμβανε την μερική απασχόληση και την τέταρτη βάρδια. Βέβαια παρόλη την θεσμοθέτηση του, οι Έλληνες εργοδότες έδειχναν κάποιο δισταγμό μέχρι προσφάτως για να τις χρησιμοποιήσουν και προτιμούσαν όταν υπήρχε επιπλέον εργασία να την καλύψουν με την χρήση υπερωριών του ήδη υπάρχοντος προσωπικού που είχαν.¹¹⁵

Στον τομέα των μικρό- μεσαίων επιχειρήσεων όμως, κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού τους, η κατάσταση ήταν και είναι διαφορετική με αποτέλεσμα να επικρατούν οι μορφές της υπεργολαβίας και του φασόν. Αυτές οι μορφές δεν επικράτησαν μόνο στην μεταποίηση που ήδη υπήρχαν αλλά επεκτάθηκαν και σε νέους τομείς όπως στην συσκευασία τροφίμων, στις εκδόσεις, στις εκτυπώσεις, στα ηλεκτρονικά, στα παιχνίδια, στα κοσμήματα, κα.¹¹⁶

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα παρατηρείται και ένα άλλο φαινόμενο. Αυτοί που αναλαμβάνουν τις υπεργολαβίες και τα φασόν δημιουργούν χωρικά δίκτυα με αποτέλεσμα κάποιες περιοχές ή συνοικίες να

¹¹⁴ Πετρινώτη Ξ. (1989), *Η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η περίπτωση της Ελλάδας*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 74.

¹¹⁵ Κασιμάτη Κ. (1989), *Επιλογή επαγγέλματος: πραγματικότητα ή μύθος*, Αθήνα.

¹¹⁶ Βαΐου Ν., Χατζημιχάλης Κ. (1990), *Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στην Βόρεια Ελλάδα*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 77.

αποτελούνται από άτομα που παράγουν με αυτό τον τρόπο συγκεκριμένα προϊόντα.¹¹⁷

Αυτή η εξέλιξη βασίστηκε και σε έναν άλλο παράγοντα. Σε πολλές περιοχές της Ελλάδος, λόγω έλλειψης θέσεων εργασίας υπήρχε μεγάλη πληθώρα εργατών και μάλιστα φθηνών. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η ανάπτυξη που έγινε στην βόρεια Ελλάδα την δεκαετία του 1980 όπου όλη η περιοχή είχε εξειδικευτεί στην παραγωγή τροφίμων, ποτών, υφαντουργίας και έτοιμου ενδύματος εφαρμόζοντας σχεδόν όλες τις ευέλικτες μορφές εργασίας.¹¹⁸

Μετά την ψήφιση του νόμου που αναφέραμε και ο τομέας των υπηρεσιών όμως υπέστη σημαντικές αλλαγές και ειδικά ο τομέας του λιανικού εμπορίου που περιλαμβάνει τα πολυκαταστήματα και τα super market. Σε αυτόν το εργασιακό τομέα η μορφή που επικράτησε ήταν αυτής της μερικής απασχόλησης. Ενώ παλαιότερα το εργασιακό καθεστώς σε αυτό τον χώρο ήταν ο κύριος πυρήνας του εργατικού δυναμικού να αποτελείται από πλήρως απασχολούμενος και ένα πολύ μικρό ποσοστό να είναι μερικώς απασχολούμενοι, ένα μόλις χρόνο μετά την ψήφιση του νόμου, δηλαδή το 1991, τα super market είχαν φθάσει στην κατάσταση οι μισοί εργαζόμενοι να είναι πλήρως απασχόλησης και οι μισοί, μερικής.

Από τότε μέχρι σήμερα, λόγω κυρίως την πτώση του τζίρου που έχουν πολλές επιχειρήσεις, η πρόσληψη των εργαζόμενων μερικής απασχόληση

¹¹⁷ Λυμπεράκη Α. (1991), *Ευέλικτη αναδιάρθρωση και δικτύωση στην μικρή βιομηχανία του κλάδου παραγωγής προϊόντων από πλαστικό*, Τόπος, 2/91.

¹¹⁸ Βαϊου Ν., Χατζημιχάλης Κ. (1990), *Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στην Βόρεια Ελλάδα*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 77.

τείνει να γίνει καθεστώς, όχι συμπληρώνοντας αλλά ουσιαστικά αντικαθιστώντας την πλήρη απασχόληση.¹¹⁹

Χαρακτηριστικό της εδραίωσης των ευέλικτων μορφών εργασίας είναι ότι πλέον τέτοιου τύπου εργασιακές μορφές χρησιμοποιούνται και στο δημόσιο. Η πρακτική της πρόσληψης εποχιακών και μερικής απασχόλησης εργαζόμενων για την εκπλήρωση των αναγκών του δημοσίου, έχει γίνει κανόνας πλέον. Αυτό συμβαίνει και για την καλύτερη κάλυψη αναγκών αλλά και για να εξυπηρετήσει και πολιτικά συμφέροντα, αφού όταν ένα πολιτικό στέλεχος θέλει να «εξυπηρετήσει» κάποιον, αντί να του δώσει μία μόνιμη θέση, προτιμά μέσω συμβάσεων ορισμένου χρόνου και μερικής απασχόλησης να «εξυπηρετήσει» περισσότερους.

Τα πλεονεκτήματα που παρουσιάζουν αυτές οι μορφές απασχόλησης αφορούν αποκλειστικά τους εργοδότες αφού μπορούν να εκμεταλλευτούν σε μεγάλο βαθμό το εργατικό δυναμικό και μάλιστα με πολύ χαμηλό χρηματικό κόστος. Από την άλλη, οι εργαζόμενοι μόνο μειονεκτήματα έχουν από αυτές τις μορφές και μάλιστα αρκετά σημαντικά όπως:

1. Σε μία σίγουρη και σταθερή εργασία δεν υπάρχει η ανάγκη κάλυψης από ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Αυτό σημαίνει ότι οι εργασιακές θέσεις που καλύπτουν αυτές οι μορφές είναι περιστασιακών και προσωρινών αναγκών και κατά συνέπεια επισφαλείς εργασιακές θέσεις. Επιπλέον, οι περισσότερες από αυτές τις θέσεις προορίζονται για το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό που εργαζόμενο σε τέτοιες εργασίες δεν μπορεί να αποκτήσει καμία επαγγελματική κατάρτιση και

¹¹⁹ Λάμπιας Π. (1991), Άρθρο στο Βήμα, 9 Ιουνίου.

να βελτιώσει τις δεξιότητες τους για να έχει καλύτερες επαγγελματικές ευκαιρίες. Επίσης, αυτές οι μορφές απασχόλησης συνοδεύονται και από άλλα μειονεκτήματα όπως χαμηλοί μισθοί, έλλειψη ασφάλισης, κα., καθιστώντας αυτούς τους ανθρώπους, από κοινωνική άποψη, αδύναμους να διεκδικήσουν οτιδήποτε αφού πολλοί από αυτούς βρίσκονται σε καθεστώς παρανομίας άρα δεν είναι σε θέση να διεκδικήσουν οτιδήποτε από την επίσημη πολιτεία.

2. Μέσω των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, στις οποίες απασχολούνται κυρίως γυναίκες όπως έχουμε ήδη αναφέρει, χρησιμεύουν για να επιβεβαιωθεί ο συμπληρωματικός ρόλος της γυναίκας στην εργασία επιτρέποντας τους να συμμετέχουν μόνο περιστασιακά και ευκαιριακά στην παραγωγική διαδικασία.
3. Πολλές από τις γυναίκες όταν έρχονται αντιμέτωπες με τις ευέλικτες μορφές απασχόλησης, έχουν να επιλέξουν ανάμεσα σε αυτές με την αβεβαιότητα και την ανασφάλεια που επισύρουν ή στο να παραμείνουν άνεργες. Αυτό το δίλημμα και η ανάγκη για εργασία που θα τις οδηγήσει στην πρώτη επιλογή καθιστά την θέση των γυναικών στον εργασιακό χώρο ανισότιμη.¹²⁰
4. Το γεγονός ότι οι ευέλικτες μορφές εργασίας χαρακτηρίζονται κυρίως από την συμμετοχή γυναικών ενισχύει ακόμα περισσότερο την διάκριση που ήδη υπάρχει ανάμεσα σε «γυναικεία» και «ανδρικά» επαγγέλματα τείνοντας να εδραιώσει μία ανισότητα στην οποία οι

¹²⁰ Beechey V., Perkins T. (1987), *A matter of hours: women, part- time work and the labor market*, Polity Press

άνδρες θα εργάζονται με πλήρη απασχόληση και οι γυναίκες σε μερική, με όλες τις επιπτώσεις που αυτά έχουν.¹²¹

Η ένταξη των ανθρώπων που εργάζονται σε ευέλικτες μορφές εργασίας σε συνδικαλιστικούς φορείς είναι πολύ δύσκολη λόγω των περιορισμένων, και σε πολλές περιπτώσεις ανύπαρκτων, προνομίων που έχουν. Από την άλλη οι συνδικαλιστικοί φορείς θεωρούν αυτούς τους εργαζόμενους απειλή γι' αυτούς επειδή είναι ένα κομμάτι εργατικού δυναμικού που είναι πολύ δύσκολο να οργανωθεί, να λειτουργήσει συλλογικά και να διεκδικήσει.

Η εδραίωση όμως αυτών των μορφών και η αποδυνάμωση των συνδικαλιστικών οργάνων, για λόγους που δεν είναι της παρούσης να αναλύσουμε, δημιούργησε ένα νέο πεδίο στο θέμα των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και ανάγκασε τους συνδικαλιστές να υποχωρήσουν σε αισθητό σημείο λόγω της αναμφισβήτητης και ρεαλιστικής ανάπτυξης αυτών των μορφών.¹²²

¹²¹ Λυμπεράκη Α. (1990), *Στον αστερισμό της ευελιξίας: μεταφορικά συστήματα βιομηχανικής οργάνωσης και η ευέλικτη εξειδίκευση*, Θέσεις, τεύχος 32.

¹²² Cordova E. (1986), *From full –time wage employment to a typical employment: a major shift in the evolution of labor relations?*, International Labor Review, vol.125, no.6.

3.4. Πολιτική αστάθεια και αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα

Η Ελλάδα παρουσιάζει εξαιρετικά αργούς ρυθμούς στην ανάπτυξη της σε όλους τους τομείς και αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις αδυναμίες που έχει η δημόσια διοίκηση της και σε άλλους τομείς εκτός από τους προνοιακούς που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Η αξιολόγηση που έγινε στην Ελλάδα αναφορικά με την πορεία υλοποίησης των στόχων της Λισσαβόνας, κατέδειξε ότι οι τομείς στους οποίους η Ελλάδα δείχνει αδυναμία προσαρμογής είναι οι κάτωθι:

- **Πολυνομία:** Κακή, περιστασιακή, περιπτωσιακή νομοθέτηση, έλλειψη ουσιαδών κωδικοποιήσεων, πολύπλοκο ασαφές κανονιστικό πλαίσιο, συνθέτουν το περίγραμμα μιας κακής ποιότητας νομοθέτησης.

- **Μη εφαρμογή σύγχρονου μάνατζμεντ:** Παραδοσιακές μέθοδοι διοίκησης, δυσχέρεια οριζόντιας, ενδοϋπηρεσιακής ή διϋπηρεσιακής συνεργασίας με απουσία διϋπουργικών κλάδων, συνθέτουν το κύριο κορμό της διοίκησης. Οι διαδικασίες στοχοθέτησης με χρήση δεικτών μέτρησης της παραγωγικότητας και αποδοτικότητάς της, ευρίσκονται ακόμη σε πρώιμο στάδιο υλοποίησης (παρά την ισχύ του σχετικού νόμου από το έτος 2004) και τα αποτελέσματα της εφαρμογής της είναι επιεικώς απογοητευτικά.
- **Κατακερματισμός οργάνωσης:** Τα πολλαπλά επίπεδα διοίκησης με επικαλύψεις αρμοδιοτήτων, ο συγκεντρωτισμός, η έλλειψη περιγραφής θέσεων εργασίας και σοβαρές ελλείψεις σε αποκεντρωμένες υπηρεσίες είναι ορισμένα μόνο από τα σοβαρά προβλήματα που έρχονται να δυσχεράνουν ακόμα περισσότερο την έλλειψη εφαρμογής σύγχρονων μεθόδων μάνατζμεντ.
- **Ηλεκτρονική διακυβέρνηση:** Χαμηλό επίπεδο διείσδυσης του διαδικτύου και ανάπτυξης της ευρυζωνικότητας. Σοβαρές δυσχέρειες στην επίτευξη της διαλειτουργικότητας και της αυθεντικοποίησης των ηλεκτρονικών διαδικασιών.
- **Απουσία σύγχρονων συστημάτων οικονομικής διαχείρισης και συγκέντρωση αρμοδιοτήτων δημοσιονομικής διαχείρισης στις κεντρικές υπηρεσίες.**
- **Διαφθορά και έλλειμμα αξιοκρατίας.**¹²³

¹²³ Παπαθεοδώρου Νικόλαος, *Οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής διοίκησης και η πρόκληση του ελληνικού προτύπου διαχειριστικής επάρκειας*, σελ. 2-3.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει γίνει μία προσπάθεια μεταρρύθμισης κυρίως στο δημόσιο, μέσω της πρακτικής του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ. Το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ είναι μία σύγχρονη τάση μεταρρύθμισης που έχει κάνει την εμφάνιση του τα τελευταία χρόνια στον δημόσιο τομέα. Η εμφάνιση του βέβαια δεν ήταν μόνο θεωρητική αλλά και πρακτική και εφαρμόστηκε σε αρκετές χώρες και μάλιστα με διαφορετικές εκδοχές όπως στην Μεγάλη Βρετανία, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, στην Αυστραλία, κα.¹²⁴

Το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ, γνωστό και ως η «Επανίδρυση του Κράτους», έχει ως βάση του την οικονομική θεωρία του ατομικισμού. Βάση της συγκεκριμένης θεωρίας, με το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ, το κράτος και ο δημόσιος τομέας έχει ανάγκη την συμμετοχή ιδιωτών αλλά και την υιοθέτηση των πρακτικών και αξιών που εφαρμόζονται στις ιδιωτικές εταιρίες.

Ο δημόσιος τομέας κατά συνέπεια, πρέπει να ακολουθεί τις αξίες που εφαρμόζει και ο ιδιωτικός τομέας και οι οποίες στο Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ, είναι τρεις: *η οικονομικότητα, η αποδοτικότητα και η αποτελεσματικότητα.*¹²⁵

Αναφορικά με την πρώτη αξία, την οικονομικότητα, θεωρείται από το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ, ως ένας από τους βασικούς λόγους για μία μεταρρύθμιση από την στιγμή που είναι αναγκαία η εξοικονόμηση πόρων. Η ανάγκη αυτή σήμερα είναι ακόμα μεγαλύτερη γιατί τις τελευταίες δεκαετίες στην Ευρώπη υπήρχε η ανάπτυξη και η εδραίωση του κράτους –πρόνοιας,

¹²⁴ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.104.

¹²⁵ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.105.

κάτι που σημαίνει μία σειρά παροχών προς τον πολίτη. Με αυτό τον τρόπο, το κράτος είχε μία σειρά δαπανών προκειμένου να καλύψει τις προνοιακές παροχές προς τον πολίτη οι οποίες όμως τα τελευταία χρόνια πρέπει να μειωθούν λόγω της ιδιάζουσας οικονομικής κατάστασης που επικρατεί. Μιλώντας λοιπόν για οικονομικότητα στην ουσία εννοούμε τη μείωση του δαπανών.¹²⁶

Η δεύτερη αξία είναι η αποδοτικότητα. Αυτή η αξία προέρχεται κατευθείαν από τον ιδιωτικό τομέα και την λειτουργία των επιχειρήσεων και βασίζεται στην λογική του μέγιστου παραγόμενου έργου με μειωμένους πόρους. Αυτό σημαίνει ότι με την έννοια της αποδοτικότητας στην ουσία αναμένεται η επίτευξη όσο το δυνατόν περισσότερων στόχων αλλά με όσους λιγότερους πόρους γίνεται.¹²⁷

Η τρίτη αξία είναι αυτή της αποτελεσματικότητας, μία αξία που συνδέεται και με την προηγούμενη. Η αποτελεσματικότητα είναι στην ουσία οι στόχοι που επιτυγχάνονται μετά την εφαρμογή των αρχών της αποδοτικότητας, δηλαδή ποιοι στόχοι επιτυγχάνονται μετά την εφαρμογή μίας πολιτικής ή ενός προγράμματος.¹²⁸

Παρόλο που το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ έχει βασικές αξίες που προέρχονται από οικονομικές θεωρίες και από τον ιδιωτικό τομέα, εντούτοις όταν εφαρμόζεται στον δημόσιο τομέα και την δημόσια διοίκηση υπάρχουν και

¹²⁶ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.105.

¹²⁷ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.105.

¹²⁸ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.105.

άλλες συνισταμένες και παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη όπως για παράδειγμα ο ρόλος του πολίτη. Η εφαρμογή λοιπόν του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ στο δημόσιο τομέα είναι πιο περίπλοκη απ' ότι στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και αυτό οδήγησε στην ανάπτυξη άλλων δύο βασικών αξιών που είναι η *νομιμότητα* και η *λογοδοσία*.¹²⁹

Η νομιμότητα εστιάζει κυρίως στο ρόλο του πολίτη και πιο συγκεκριμένα, στο δικαίωμα που αυτός έχει να συμφωνεί ή να διαφωνεί με τον τρόπο που η κυβέρνηση διοικεί το κράτος και τον τρόπο που το δικαίωμα αυτό εκφράζεται μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες και μηχανισμούς. Η λογοδοσία από την άλλη, απαιτείται προκειμένου να υπάρχει διαφάνεια στη δημόσια διακυβέρνηση και αφορά την ευθύνη που έχουν οι πολιτικοί να λογοδοτούν στον πολίτη εάν χρησιμοποιούν τους δημόσιους πόρους και αν πράττουν οι ίδιοι με τρόπο νόμιμο και σύμφωνα με τους νόμους και τις αξίες του κράτους.¹³⁰

Οι κύριες μεταρρυθμιστικές τάσεις που σχετίζονται με το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ είναι τέσσερις. Η πρώτη από αυτές είναι η αγορά. Ο δημόσιος τομέας αντίθετα από τον ιδιωτικό, διέπεται από μονοπώλιο και λόγω αυτού οι οργανισμοί τους δεν έχουν κανένα κίνητρο αποδοτικότητας αφού δεν έχουν κανένα ανταγωνισμό και κατά συνέπεια, δεν φοβούνται το κλείσιμο του οργανισμού και την απώλεια των εργασιακών τους θέσεων.

¹²⁹ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.106.

¹³⁰ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.106.

Για να ενισχυθεί λοιπόν ο δημόσιος τομέας ως προς την αγορά, η τάση που υπάρχει είναι η ιδιωτικοποίηση η οποία μπορεί να είναι ολική ή μερική. Με την ολική ιδιωτικοποίηση οι δημόσιες επιχειρήσεις πωλούνται εξ' ολοκλήρου σε ιδιώτες. Με την μερική ιδιωτικοποίηση, η κυβέρνηση διατηρεί την ιδιοκτησία της δημόσιας επιχείρησης αλλά η λειτουργία της γίνεται από ιδιώτες.¹³¹

Εκτός όμως από την ιδιωτικοποίηση, η δημόσια αγορά υιοθετεί και άλλες πρακτικές που χρησιμοποιούνται στον ιδιωτικό τομέα όπως η διοίκηση των εργαζόμενων όπως στις ιδιωτικές επιχειρήσεις με ανταγωνιστικά κριτήρια για τη κάλυψη των θέσεων και πληρωμές ανάλογες με την αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα του κάθε εργαζόμενου. Μία άλλη πρακτική είναι αυτή των εσωτερικών αγορών σύμφωνα με την οποία οι δημόσιες επιχειρήσεις λειτουργούν ανταγωνιστικά μεταξύ τους ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των αγοραστών. Τέλος, μία άλλη πρακτική της ιδιωτικής αγοράς που χρησιμοποιείται κυρίως στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, είναι αυτή που δίνει στους πολίτες, που έχουν και το ρόλο του πελάτη, τη δυνατότητα επιλογής της ποιας δημόσιας υπηρεσίας θα χρησιμοποιήσουν με αποτέλεσμα οι δημόσιες επιχειρήσεις να γίνονται ανταγωνιστικές μεταξύ τους προκειμένου να προσελκύσουν όσο το δυνατόν περισσότερους.¹³²

Η δεύτερη μεταρρυθμιστική τάση είναι αυτή της συμμετοχής. Με την αυτή την τάση ενισχύεται η συμμετοχή όλων στην διοίκηση. Η ενίσχυση της

¹³¹ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.108.

¹³² Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.108-109.

συμμετοχής των δημοσίων λειτουργιών απαιτείται γιατί με αυτό τον τρόπο και πιο αποδοτικοί θα είναι στην εργασία τους αλλά και συνολικά η εργασία θα γίνεται χωρίς περίπλοκα ιεραρχημένες μορφές ελέγχου. Αναφορικά με τους πολίτες, η ενίσχυση της συμμετοχής τους απαιτείται για να είναι πιο αποτελεσματικές οι δημόσιες υπηρεσίες και οι οργανισμοί που θεωρητικά τουλάχιστον, λειτουργούν προς όφελος τους. η συμμετοχή των πολιτών μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συμμετοχής τους σε συμβούλια αλλά και τον σεβασμό των δικαιωμάτων τους από τους φορείς και τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης.¹³³

Η τρίτη μεταρρυθμιστική τάση είναι αυτή της κανονιστικής μεταρρύθμισης που συμπεριλαμβάνει όλες τις απαραίτητες αλλαγές που πρέπει να γίνουν προκειμένου ο δημόσιος τομέας να λειτουργεί βάση των αξιών που προαναφέρθηκαν. Σε αυτή την τάση υπάρχουν δύο βασικά ρεύματα. Το πρώτο από αυτά είναι η απορύθμιση σύμφωνα με την οποία απαιτείται απλοποίηση της νομοθεσίας προκειμένου να καλυφθούν σύγχρονες ανάγκες οι οποίες δεν υπήρχαν την περίοδο που οι νόμοι δημιουργούνταν. Με την απλοποίηση και την κατάργηση κάποιων από τους νόμους και αυτοί που διοικούν τους δημόσιους οργανισμούς μπορούν να διοικήσουν καλύτερα εφόσον δεν υπάρχουν περιορισμοί αλλά για να μην υπάρχει ασυδοσία από την έλλειψη νόμων θα πρέπει να υπάρχει ενίσχυση της λογοδοσίας για να υπάρχει διαφάνεια.¹³⁴

¹³³ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.109-110.

¹³⁴ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.110-111.

Το δεύτερο βασικό ρεύμα είναι η καλύτερη νομοθέτηση σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη για τη νομοθέτηση οι βασικές αρχές της πολιτικής και να δημιουργούνται οι ρυθμίσεις που απαιτούνται για την λειτουργία τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η αρχή της επικουρικότητας που σημαίνει ότι οι ρυθμίσεις που θα γίνουν θα πρέπει να εξασφαλίζουν την όσο μεγαλύτερη είναι δυνατόν συμμετοχή του πολίτη στη λήψη αποφάσεων.¹³⁵

Η τελευταία μεταρρυθμιστική τάση είναι αυτή της ευέλικτης διακυβέρνησης η οποία αναφέρεται στη δημιουργία νέων δομών, πιο ευέλικτων από τις παραδοσιακές ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν καλύτερα και γρήγορα στις σύγχρονες και άμεσες προκλήσεις και ανάγκες που δημιουργούνται.¹³⁶

Τέλος, αναφορικά με τις πρακτικές των διοικητικών μεταρρυθμίσεων που υπάρχουν, αυτές διαφέρουν ανάλογα με την τάση και την πολιτική που εφαρμόζεται σε κάθε χώρα. Εντούτοις, ως πιο σημαντικές θεωρούνται οι κάτωθι:

- Η αποκέντρωση: η αποκέντρωση μπορεί να είναι πολιτική και διοικητική αλλά και εδαφική, ανταγωνιστική ή μη, εσωτερική ή εξωτερική και κάθετη ή οριζόντια. Η πολιτική και διοικητική αποκέντρωση αναφέρεται στη μεταβίβαση εξουσιών και σε άλλους φορείς. Η εδαφική αποκέντρωση αναφέρεται στη μεταβίβαση εξουσιών και πάλι αλλά σε διαφορετικά εδαφικά μέρη ώστε να μην είναι

¹³⁵ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.111.

¹³⁶ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.112-113.

επικεντρωμένη σε ένα σημείο. Η ανταγωνιστική ή μη ανταγωνιστική αποκέντρωση αναφέρεται στον τρόπο που θα γίνει η αποκέντρωση δηλαδή αν θα γίνει κατευθείαν από την κυβέρνηση ή με ανταγωνιστικούς όρους που διέπουν την ελεύθερη αγορά. Η εσωτερική ή εξωτερική αποκέντρωση αφορά κυρίως τις οργανώσεις και την μείωση της ιεραρχίας σε αυτές καθώς και την χρήση και άλλων οργανώσεων. Τέλος, η κάθετη και οριζόντια αποκέντρωση αναφέρεται στην μεταβίβαση εξουσιών από το ένα επίπεδο στο άλλο. Στη περίπτωση που μεταβιβάζεται από το ανώτερο στο κατώτερο έχουμε κάθετη αποκέντρωση ενώ στη περίπτωση που συμμετέχουν και άλλες οργανώσεις υπάρχει οριζόντια αποκέντρωση.¹³⁷

- Οι αυτόνομοι φορείς: πρόκειται στην ουσία για πρακτορεία που η λειτουργία τους είναι ανάλογη με αυτή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, και κατά συνέπεια διέπονται και από τις ίδιες αρχές, οι οποίες έχουν σαν κύριο ρόλο να εκτελούν τις κυβερνητικές αποφάσεις επιτρέποντας στη κυβέρνηση να χαράζει πολιτική ενώ οι φορείς την εφαρμόζουν.¹³⁸
- Νέες μορφές ελέγχου και ρύθμισης: όπως ήδη αναφέρθηκε μία από τις τάσεις του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ είναι η ιδιωτικοποίηση των δημόσιων επιχειρήσεων. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο στόχος των δημόσιων επιχειρήσεων μεταλλάσσεται αφού παραμένει το όφελος του πολίτη και γι' αυτό το λόγο πρέπει να υπάρχει έλεγχος αν οι ιδιώτες

¹³⁷ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.114-115.

¹³⁸ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.115-116.

εργάζονται προς αυτή την κατεύθυνση. Ο έλεγχος σε αυτή τη περίπτωση μπορεί να ασκηθεί μέσω των ανεξάρτητων αρχών και των αξιολογήσεων βάση των ανταγωνιστικών στόχων που τίθενται.¹³⁹

- Οι μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση ανθρώπινου δυναμικού: οι τρεις βασικοί παράγοντες των μεταρρυθμίσεων σε αυτό τον τομέα είναι η ευελιξία, τόσο στη διοίκηση με τους διοικητές όσο και με τη πρόσληψη υπαλλήλων με αξιοκρατικά και ανταγωνιστικά κριτήρια, η μισθοδοσία βάση της απόδοσης και η αποκέντρωση βάση της οποίας οι υπάλληλοι επιλέγονται ανάλογα με τους στόχους και τις εργασίες που υπάρχουν.¹⁴⁰
- Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση και η διοικητική μεταρρύθμιση: με αυτή την πρακτική, με την βοήθεια των νέων τεχνολογιών και της πληροφορικής, και η λειτουργία της δημόσιας διοίκησης μεταλλάσσεται αλλά και οι πολίτες μπορούν να ενημερώνονται και να συναλλάσσονται καλύτερα αποδίδοντας σε όλη την διακυβέρνηση έναν πιο ευέλικτο και αποτελεσματικό χαρακτήρα.¹⁴¹

Μία από τις πρακτικές του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ που εφαρμόζεται στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια είναι αυτή της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και της διοικητικής μεταρρύθμισης. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι δημόσιες διαβουλεύσεις που πραγματοποιεί η ελληνική κυβέρνηση αναφορικά

¹³⁹ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.116-117.

¹⁴⁰ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.118.

¹⁴¹ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.119.

με θέματα που αφορούν τους πολίτες. Το Υπουργείο Περιφερειακής Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας έχει δημιουργήσει ένα ειδικό δικτυακό τόπο διαβουλεύσεων όπου αναρτούνται οι αποφάσεις που η κυβέρνηση θέλει να λάβει. Σε αυτούς το δικτυακό τόπο οι πολίτες παραθέτουν την γνώμη τους σχετικά με το θέμα, δηλαδή αν συμφωνούν ή διαφωνούν και τον ανάλογο σχολιασμό.¹⁴²

Η παραπάνω εφαρμογή βασίζεται στην αξία της νομιμότητας αφού δίνεται στους πολίτες η ευκαιρία να αναφέρουν την γνώμη τους αν συμφωνούν η διαφωνούν με κάποια διοικητική απόφαση που λαμβάνει η κυβέρνηση και η πλειοψηφία των αποφάσεων αυτών να ληφθεί υπόψη.¹⁴³

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η έννοια της δημοκρατίας έτσι όπως εκφράζεται από την συγκεκριμένη αρχή θεωρητικά, δεν επιτυγχάνεται και πρακτικά για δύο κυρίως λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι υπάρχει μεγάλη μερίδα των πολιτών που δεν γνωρίζει για τις ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις και αυτό σημαίνει ανεπάρκεια πληροφόρησης. Το αποτέλεσμα αυτής της ανεπάρκειας είναι η συμμετοχή των πολιτών να είναι μικρή και όχι αντιπροσωπευτική του συνόλου των Ελλήνων πολιτών. Έτσι, η έννοια της δημοκρατίας με τη συμμετοχή όλων των πολιτών δεν επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι κάποιοι πολίτες ακόμα και αν είναι ενημερωμένοι για τις ηλεκτρονικές διαβουλεύσεις δεν μπορούν να συμμετέχουν γιατί δεν γνωρίζουν τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και του διαδικτύου με αποτέλεσμα να αποκλείονται από αυτή την διαδικασία

¹⁴² www.opengov.gr.

¹⁴³ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.106.

και να υπάρχει μία μορφής διάκρισης ανάμεσα στους πολίτες που γνωρίζουν τη χρήση των νέων τεχνολογιών και σε αυτούς που δεν την γνωρίζουν.¹⁴⁴

Η μεταρρυθμιστική τάση που η παραπάνω διαδικασία εκφράζει είναι αυτή της συμμετοχής. Με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η συμμετοχή των πολιτών στις διαδικασίες τουλάχιστον θεωρητικά. Εντούτοις, πρακτικά, λόγω των αδυναμιών που προαναφέραμε, οι πολίτες μπορούν να συμμετέχουν στην διαδικασία αλλά όχι και στην λήψη των τελικών αποφάσεων αφού δεν τους ζητείται στην ουσία να ψηφίσουν αν θέλουν μία δράση ή μία μεταρρύθμιση αλλά απλώς να πουν την γνώμη τους χωρίς όμως να υπάρχει η δέσμευση εκ μέρους της κυβερνήσεως ότι θα ακολουθηθεί ακόμη και η γνώμη της πλειοψηφίας. Στη περίπτωση δε που η αντίθεση των πολιτών είναι μεγάλη, γίνονται κάποιες αλλαγές βάση αυτών που προτάθηκαν από τους πολίτες αλλά το θέμα που τέθηκε προς διαβούλευση δεν αποσύρεται, κάτι που σημαίνει ότι η τελική απόφαση έχει ληφθεί από την πλευρά της κυβέρνησης αλλά απλώς επιζητά την καθολική αποδοχή για την εφαρμογή της ειδάλλως προχωρά απλώς σε κάποιες αλλαγές.¹⁴⁵

Τέλος, η κατηγορία των σχετικών πρακτικών στην οποία εντάσσεται η ηλεκτρονική διαβούλευση είναι αυτή της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και διοικητικής μεταρρύθμισης η οποία όμως αντιμετωπίζει τις δυσκολίες που προαναφέρθηκαν.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.119.

¹⁴⁵ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.110.

¹⁴⁶ Λαδής Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σελ.119-120.

Το Νέο Δημόσιο Μάνατζμεντ σήμερα αποτελεί ένα πολύτιμο εργαλείο για πολλές χώρες και τις κυβερνήσεις τους προκειμένου να επιτευχθεί η διοικητική μεταρρύθμιση που θεωρείται αναγκαία λόγω των νέων εξελίξεων και αλλαγών με τις οποίες το σύγχρονο κράτος πρέπει να προσαρμοστεί.

Σε θεωρητικό επίπεδο, οι αξίες, οι τάσεις και οι πρακτικές του Νέου Δημοσίου Μάνατζμεντ διέπονται από αρχές όπως η δημοκρατία, η αξιοκρατία, η διαφάνεια, η ισότιμη συμμετοχή, κα., αρχές δηλαδή που ηθικά θεωρούνται ως απαραίτητες για την δημοκρατική λειτουργία ενός κράτους. Εντούτοις, η λειτουργία του κράτους με πρακτικές που προέρχονται από την λειτουργία του ιδιωτικού τομέα, έχει εκτός από θετικές και αρνητικές συνέπειες. Μία και η πιο βασική από αυτές, είναι ότι στην προσπάθεια επίτευξης της αποδοτικότητας και της αξιοκρατίας, καταστρατηγούνται εργασιακά και πολιτικά κεκτημένα τα οποία ήταν αποτέλεσμα πολυετών αγώνων των πολιτών και των εργαζόμενων. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η μισθοδοσία βάση της απόδοσης. Θεωρητικά μπορεί να φαίνεται ως μία δίκαιη πρακτική αλλά πρακτικά, η εφαρμογή του μπορεί να καταστρατηγήσει εργασιακά δικαιώματα όπως οι μισθολογικές συμβάσεις που υπάρχουν.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι οι αρχές του Νέου Δημοσίου Μάνατζμεντ μπορούν να λειτουργήσουν ουσιαστικά εφόσον δεν χρησιμοποιούνται ως άλλοθι μόνο και μόνο για τη μείωση των δαπανών του κράτους εις βάρος των πολιτών και των εργασιακών και συμμετοχικών δικαιωμάτων που αυτοί έχουν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ –ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η πολιτική τα τελευταία χρόνια γνωρίζει μεγάλη κρίση και απαξίωση εκ μέρους των πολιτών. Κρίση και απαξίωση γνωρίζουν και τα πολιτικά κόμματα αφού αποτελούν ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της και είναι πλήρως ταυτισμένα με αυτήν.

Η κρίση αυτή καταγράφεται τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν είναι αδικαιολόγητη. Ο αρχικός σκοπός των κομμάτων ήταν να εκφράσουν την πολιτική τους ιδεολογία η οποία διαμορφωνόταν από τις απαιτήσεις της κοινωνίας. Τα κόμματα δηλαδή αποτελούσαν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος από όποια θέση και αν βρισκόταν. Τα κόμματα που κυβερνούσαν έπρεπε να δείξουν πολιτική συνέπεια ως προς τις προγραμματικές πολιτικές τους και να μεριμνούν προς την εκπλήρωση των κοινωνικών αναγκών και απαιτήσεων ενώ τα κόμματα που εκτελούσαν ρόλο αντιπολίτευσης έπρεπε να ελέγχουν την κυβέρνηση και να εκφράζουν που πολίτες που είχαν διαφορετική ιδεολογία.

Το κόμμα ως θεσμός πέρασε από πολλές μεταμορφώσεις και εναλλαγές τύπων. Τα σημερινά κόμματα όμως μόνο σε θεωρητικό επίπεδο φέρουν χαρακτηριστικά συγκεκριμένων τύπων. Στην πραγματικότητα όμως παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα μεταξύ τους και σύγχυση αναφορικά με την ιδεολογική τους κατεύθυνση.

Η απαξίωση των πολιτών προς τα κόμματα προέρχεται από πολλούς παράγοντες. Ένας από αυτούς είναι η απαξίωση που έδειξαν και τα κόμματα απέναντι στην κοινωνία και τις ανάγκες της. Ένας άλλος παράγοντας είναι ο τρόπος που τα κόμματα ασκούν την πολιτική τους και οι παραπολιτικές εμπλοκές που μπορεί να έχουν που μόνο εις το όνομα του δημοσίου συμφέροντος δεν είναι.

Στην Ελλάδα η πορεία των κομμάτων ήταν πολύ συγκεκριμένη για πάρα πολλά χρόνια. Δύο κόμματα μονοπωλούσαν την πολιτική σκηνή της χώρας βασιζόμενα περισσότερο στις ηγετικές φυσιογνωμίες που ήταν επικεφαλής τους. Εκτός από τα κόμματα της αριστεράς, που είναι εκ των προτέρων δεδομένο ότι δεν πρόκειται να διοικήσουν, άρα μπορούν εκ του ασφαλούς να είναι τόσο επαναστατικά όσο και ουτοπικά, τα δύο αυτά κόμματα διαμόρφωσαν όλες τις αλλαγές που υπέστη το κομματικό φαινόμενο στην Ελλάδα.

Οι αλλαγές αυτές χαρακτηρίστηκαν από το εξής παράδοξο. Ενώ τα δύο αυτά κόμματα έπρεπε να επιδείξουν μία συνέπεια ως προς την ιδεολογία τους κάτι τέτοιο δεν συνέβη με αποτέλεσμα οι ιδεολογικές διαφορές τους όχι μόνο να μην είναι πλέον διακριτές αλλά να μοιάζουν σε μεγάλο βαθμό. Από την άλλη η συνέπεια αυτή φαίνεται να υπάρχει ως προς την διαδοχή των ηγετών αφού στην Ελλάδα φαίνεται ότι η ενασχόληση με την πολιτική είναι

κληρονομικό δικαίωμα και έτσι οι δύο οικογένειες που ήταν κυβέρνηση και αντιπολίτευση πριν τριάντα χρόνια το λιγότερο, έχουν τους ίδιους ρόλους και σήμερα.

Τα κόμματα στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: όποιο αναλαμβάνει την διακυβέρνηση της χώρας μπλέκεται σε σκάνδαλα, σε διαπλοκές, σε συμφωνίες με μεγάλα οικονομικά συμφέροντα, κα. Έτσι, η απαξίωση των πολιτών μεγαλώνει ακόμα περισσότερο αφού πλέον τα κόμματα όχι μόνο δεν νοιάζονται γι' αυτούς αλλά επιπλέον τους «ληστεύουν».

Οι μεταβολές των κομμάτων δεν σημαίνει ότι και οι πολίτες δεν φέρουν μερίδιο ευθύνης. Όπως η διαδοχή στα κόμματα χαρακτηρίζεται από μία κληρονομικότητα και η πρόθεση ψήφου φαίνεται να είναι έτσι. Ανάλογα με το ποιο κόμμα γαλουχήθηκαν και εκτός από μία νεανική επανάσταση που γίνεται και που συνήθως ρέπει προς την αριστερά, αυτό είναι που ψηφίζουν οι Έλληνες δια βίου. Πριν κάποιες δεκαετίες η επιλογή του κόμματος γινόταν ανάλογα με την ιδεολογία και τα συμφέροντα του κάθε πολίτη. Σήμερα η επιλογή δεν μπορεί να έχει τέτοια κριτήρια λόγω των διαφοροποιήσεων που υπάρχουν άρα η προσήλωση σε ένα κόμμα μόνο αποτέλεσμα συνήθειας και οικογενειακών βιωμάτων μπορεί να είναι. Τουλάχιστον αναφορικά με τα δύο μεγάλα ελληνικά κόμματα που έχουν κυβερνήσει και τα δύο και έχουν χαρακτηριστεί από σκάνδαλα και όλα τα προαναφερόμενα, είναι χαρακτηριστικό ότι οι οπαδοί τους ισχυρίζονται, από την πλευρά του το καθένα, ότι τα στελέχη που ανήκουν στον δικό του κόμμα, είναι λιγότερο ένοχα από αυτά των αντιπάλων του, αλλά κανένας δεν ισχυρίζεται ότι είναι αθώα.

Παρόλο που κατά περιόδους εκφράζεται κρίση και αμφισβήτηση, τα εκλογικά αποτελέσματα δείχνουν ότι οι Έλληνες στο τέλος επιλέγουν το κόμμα για το οποίο διαμαρτύρονται. Αυτό λειτουργεί σαν μονόδρομος αφού κανένα από τα κόμματα δεν έχει κανένα λόγο να προβεί σε ριζικές αλλαγές αφού επιτυχαίνει τον σκοπό του, να εκλεγεί.

Εκτός όμως από τα μεγάλα κόμματα και τους πολίτες, σημαντικό μερίδιο ευθύνης φέρουν και τα μικρότερα κόμματα αφού γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι δεν θα εκλεγούν λόγω μικρών ποσοστών είτε ενισχύουν μέσω συνεργασιών τα μεγάλα κόμματα με σκοπό να κυβερνήσουν και αυτά, επιβραβεύοντας έτσι τον τρόπο λειτουργίας τους, είτε αναλώνονται σε κοινωνικά αρεστές αλλά καθόλου ρεαλιστικές πολιτικές που δεν πείθουν κανέναν αφού όλοι τις θεωρούν ευχάριστες αλλά λόγω της σκληρότητας των σημερινών συνθηκών όλοι ξέρουν ότι δεν πρόκειται να εφαρμοστούν ποτέ.

Το θέμα της πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα έχει επιδράσει σε όλους τους τομείς αφού λόγω της πολιτικής ανεπάρκειας που υπήρχε, δεν κατέστη εφικτό η Ελλάδα να έχει μία σταθερή αναπτυξιακή και αναδιαρθρωτική πορεία. Έτσι, κάθε φορά που τίθονταν οι βάσεις για κάποιο εγχείρημα, αυτό ανατρεπόταν τελικώς από τις πολιτικές εξελίξεις στην χώρα.

Το αποτέλεσμα είναι σήμερα, αν θεωρηθεί ότι πλέον υπάρχει πολιτική σταθερότητα, η Ελλάδα να προσπαθεί να έχει παράλληλη πορεία με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς όμως τα ανάλογα αποτελέσματα λόγω ανεπάρκειας βάσεων και υποδομών. Έτσι σε τομείς όπως η οικονομία με το τεράστιο έλλειμμα που παρουσιάζει σήμερα, η δημόσια διοίκηση με τα σημαντικά προβλήματα της, η ανάπτυξη αλλά και η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα, η Ελλάδα να παρουσιάζει σημαντικές ανεπάρκειες και

λειτουργικά προβλήματα λόγω της κακοδιαχείρισης των προηγούμενων δεκαετιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αναστασάτος Αναστάσιος, *Η Επιδείνωση του Ελληνικού Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών: Αίτια, Επιπτώσεις και Σενάρια Προσαρμογής*
- Βαΐου Ν., Χατζημιχάλης Κ. (1990), *Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στην Βόρεια Ελλάδα*, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 77
- Βεργόπουλος Κ. (1998), *Παγκοσμιοποίηση – Η Μεγάλη Χίμαιρα*, Νέα Σύνορα – Λιβάνης, Αθήνα
- Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε. (1995), *Κοινωνική πολιτική και τοπική αυτοδιοίκηση- Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*, Μελέτη Κ.Ε.Δ.Κ.Ε.- Ε.Ε.Τ.Α.Α
- Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης (2006), *Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση*, Τελική Έκθεση, Αθήνα, Δεκέμβριος

- Κασιμάτη Κ. (1989), *Επιλογή επαγγέλματος: πραγματικότητα ή μύθος*, Αθήνα
- Κραβαρίτου Γ. (1986), Οι συνέπειες των νέων μορφών απασχόλησης στο εργατικό δίκαιο και την κοινωνική ασφάλιση, *Θέσεις*, τεύχος 17
- Λαδη Σ. και Νταλάκου Β. (2008), *Εισαγωγή στη Δημόσια Διοίκηση και Δημόσια Πολιτική*, Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
- Λάμπιας Π. (1991), Άρθρο στο Βήμα, 9 Ιουνίου
- Λιάκος Αν. (1993), *Εργασία και πολιτική στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα
- Λυμπεράκη Α. (1990), *Στον αστερισμό της ευελιξίας: μεταφορικά συστήματα βιομηχανικής οργάνωσης και η ευέλικτη εξειδίκευση*, *Θέσεις*, τεύχος 32
- Λυμπεράκη Α. (1991), *Ευέλικτη αναδιάρθρωση και δικτύωση στην μικρή βιομηχανία του κλάδου παραγωγής προϊόντων από πλαστικό*, *Τόπος*, 2/91
- Λυμπεράτος Μιχάλης (2006), *Στα πρόθυρα του εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα
- Μακροδημήτρης Αντώνης (2003), *Κόμμα –Διοίκηση –Πολιτική: Ζητήματα διακυβέρνησης στη σύγχρονη δημοκρατία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών*

κομμάτων, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών,
Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

- Μαυρογορδάτος Γ.Θ. (1984), *Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946 προοίμιο του εμφυλίου πολέμου*, στο Συλλογικό, *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα
- Νικολακόπουλος Ηλίας (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία- Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- Παπαθεοδώρου Νικόλαος, *Οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής διοίκησης και η πρόκληση του ελληνικού προτύπου διαχειριστικής επάρκειας*
- Πετρινώτη Ξ. (1989), Προβληματισμοί γύρω από την μέτρηση και την αποτίμηση της ολικής εργασίας των γυναικών, Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 40
- Σκαμνάκης Χριστόφορος (2006), *Ο ρόλος των φορέων της αυτοδιοίκησης στην άσκηση κοινωνικής πολιτικής- Η περίπτωση των φορέων της Αχαΐας*, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα
- Σπουρδαλάκης Μιχάλης (2003) *Το κομματικό φαινόμενο: Εξέλιξη και συγκυρία*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Στασινοπούλου Όλγα (2006), *Σημειώσεις για το μάθημα: Κοινωνική πολιτική- Βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα

- Τσαβέας Ν. (2002), *Το ισοζύγιο πληρωμών και η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδος*, στο Bryant, R., Ν. Γκαργκάνας και Γ. Ταβλάς (επιμ.) *Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*, Τράπεζα της Ελλάδος και The Brookings Institution
- Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (2003), *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ενσωμάτωση, 2003-2005*, Αθήνα, Ιούλιος
- Χρυσογόνος Κώστας (2003), *Σύνταγμα και πολιτικά κόμματα: Όψεις του ελλείμματος δημοκρατικής αντιπροσώπευσης*, στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, *Το μέλλον των πολιτικών κομμάτων*, επιμέλεια Τσάτσος Θ. Δημήτρης –Κοντιάδης Ι. Ξενοφών, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Ξενόγλωσση

- Anderson, E. and Gatignon, H. (1986) *Modes of foreign entry: A transaction cost analysis*, Journal of International Business of Studies, 17 (3)
- Beechey V. (1985), *The shape of the workforce to come*, Marxism Today, Vol.29, no.8
- Beechey V., Perkins T. (1987), *A matter of hours: women, part-time work and the labor market*, Polity Press
- Cordova E. (1986), *From full-time wage employment to a typical employment: a major shift in the evolution of labor relations?*, International Labor Review, vol.125, no.6

- ECB (2001), *Current Account Imbalances in Individual Euro Area Countries: Developments and Issues for Discussion*, MRC/95/2001
- Eurostat (2007), *European union labor force survey-Annual results*
- Jaliade J.-P. (1985), Reduction and adjustment of working time: lessons from the French experience, *Labor and Society*, vol.10, no.2
- OECD (1986), *Employment outlook*, September
- Schneider, F. and Frey, B. (1985) *Economic and political determinants of foreign direct investment*, *World Development*, 13, February
- Van Oorschot W. (2000), *WORK, WORK, WORK- Labour Market Participation Policies in The Netherlands, 1970-2000*, Tilburg Institute for Social Security Research TISSER
- Wilthagen T.(1998), *Flexicurity: A New Paradigm for Labor Market Policy Reform*, Discussion Paper

Ιστοσελίδες

- ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Οι μισθοί στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Έκθεση 2007, στο <http://www.inegsee.gr/ekthesi2007/3.pdf>
- Κουζής Γ., *Για το παρόν και το μέλλον των εργασιακών σχέσεων*, στο <http://www.inegsee.gr/Tetradia10-11-doc10.htm>
- Μουρίκη Αλίκη , *Ευέλικτες μορφές απασχόλησης: Ευλογία ή ανάθεμα;*, στο http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/416/1/mouriki_97_117_1991.pdf
- Ίδρυμα Ανδρέα Παπανδρέου στο www.agp.gr.

